

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA FOLYÓIRATA

XXIII. évfolyam

2013/2. elektronikus lapszám

**A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
ÉS AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG LEKTORÁLT FOLYÓIRATA**

Felelős kiadó

Nagy László,
az MHTT elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Király László,
az MHTT alelnöke,

elnökhelyettes:

Bertalan György
főszerkesztő.

A bizottság tagjai:

Horváth István,
a szerkesztőbizottság örökös tagja.

Továbbá:

Antal Erika,
Besenyő János,
Haig Zsolt,
Kádas Géza,
Kátai-Urbán Lajos,
Kladek András,
Szabó Péter,
Siposné Kecskeméthy Klára,
Ujházy László.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest, X.
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@freemail.hu

Internetcím:

www.mhtt.eu

Webmester:

Kovács László

ISSN 1588-0605

(online kiadásváltozat)

A 2013-AS IRÁNI ELNÖKVÁLASZTÁS¹

Absztakt:

A szerző tanulmányában az Iráni Iszlám Köztársaság 2013-as elnökválasztásának körülményeit elemzi, kiemeli az előzményeket, a választás folyamatát, a jelöltek személyét és a várható politikai következményeket.

Kulcsszavak:

Irán, választások, iráni elnökjelöltek.

Hossein, Zarkeri

THE ELECTION IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN IN 2013

Abstract:

The author analyses the circumstances of the election in the Islamic Republic of Iran in 2013. He highlights the history, the process, the candidates and the probable political consequences of the election.

Key words:

Iran, elections, candidates.

Irán tízedik elnökválasztását 2009. június 12-én tartották, amelyen Mahmoud Ahmadinejad indult három kihívóval szemben. A következő napon az Iráni Iszlám Köztársaság hivatalos hírközlési hatósága bejelentette, hogy Ahmadinejad megnyerte a választást a leadott szavazatok 62%-ával (Mir-Hossein Mousavi 34%-ot kapott).

Ahmadinejad elnök két ciklust töltött le hivatalában. Tekintve, hogy az alkotmány harmadik újraválasztást nem tesz lehetővé, az ország 2013. június 14-én választja meg soron következő elnökét.² Ha egyik elnökjelölt sem éri el az 50%-os szavazati arányt az első fordulóban, akkor június 21-én tartják a második fordulót. Ennek győztese lesz az Iráni Iszlám Köztársaság hetedik elnöke.

Az Alkotmány értelmében a köztársaság elnöke a második legfontosabb közbizományi méltóság a *legfelsőbb vallási vezető* után az iráni politikai struktúrájában. Az elnök egyúttal a végrehajtó testületet is irányítja. Ő választja ki a kormány tagjait; nevüket a parlament elé terjeszti, hogy a képviselők döntsenek a miniszterek kinevezéséről. Emellett felügyeli a fegyveres és biztonsági erőket, az igazságszolgáltatást és ő hozza a döntéseket a legfontosabb külpolitikai és biztonsági kérdésekben. Az elnök irányítja a miniszterek munkáját, és a politikai döntések végrehajtását. Feladatköre sokkal inkább a miniszterelnök hagyományos feladatait foglalja magában. A fegyveres erők, az igazságszolgáltatás, az állami televízió és más kényes kormányzati szervezetek a legfelsőbb vallási vezető felügyelete alatt állnak, és az elnöknek nincs sok hatalma felettük. A kényes

¹ A szerző itt közreadott tanulmánya a 2013. évi iráni elnökválasztás előtt készült.

² Az elnökválasztás egy időben zajlik a helyi önkormányzati választásokkal.

hivatalokba (külügyminisztérium, hírszerzés stb.) a kabinetminisztereket, a legfelsőbb vallási vezető választja ki.

Az előző választás tapasztalatai

A 2009-es elnökválasztási kampány a hivatalosan meghirdetett időpont előtt kezdődött el. A kampányidőszakban vitasorozatot rendeztek a televízióban is, amelyben esténként két-két jelölt vitázott egymással és a nézeteiket, programjaikat magyarázták meg.

A vitákban olyan kampányok zajlott, amely a forradalom után szokatlan volt. A reformista tábor a 2009. évi választás után elveszítette egységét, az eredményhirdetés után annak vezetői háttérbe szorultak. A reformerek – köztük például Mir-Hossein Mousavi – azt állították, hogy az előző választási ciklusban csalás történt. Az Örök Tanácsának³ vezetői ellenőriztették a választási eredményeket és nem találtak semmilyen eltérést.

A végleges eredmények kihirdetését követően országszerte tiltakozások és megmozdulások kezdődtek. Ashura (vallási ünnep) napján összecsaptak a tüntetők a rendfenntartókkal; a vezetésnek sikerült úrrá lenni a zavargásokon, azonban ezeknek az eseményeknek hatása volt a bel és külpolitikára. Az ellenzéki zöldmozgalom tagjai nem fogadták el a választás eredményét, ellenálltak, és nem voltak hajlandók együttműködni az új kormánnyal. Az ellenzéki mozgalom, változásokat követeltek. A 2009-es választásokat követően az Európai Unió, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és több európai ország kormányzata, valamint számos külföldi újságíró és elemző fejezte ki aggodalmát a szavazás alatti állítólagos szabálytalanságok, azok nyomán az eredmények hitelessége miatt. Eközben Oroszország, Kína, India és Brazília kormányai gratuláltak Ahmadinejad-nak a győzelméhez.

A választások végrehajtója az előző törvény szerint a Belügyminisztérium volt. A törvény előírta, hogy a jelölteknek *politikai embereknek* kell lenniük, de az „emberek” jelentése nem volt ismert. A törvény megváltoztatása az előző választások utáni tiltakozások nyomán került napirendre. A választások új rendjét 2012. december 17-én hagyta jóvá a parlament és a parlament szónoka Ali Larijani terjesztette elő az elnöknek hivatalos megvalósításra. Néhány változás:

	Az előző	A jelenlegi
	szabályozás	
1.	A belügyminiszter <i>jelenti be</i> az eredményeket.	A választási bizottság <i>jelenti be</i> az eredményeket miután a belügyminiszter jóváhagyta.
2.	A belügyminiszter az <i>egyetlen</i> , aki tájékoztatást adhat ki a választással kapcsolatban.	A Belügyminiszter, a Választási Bizottság <i>irányítása alatt</i> felelős a választásokkal kapcsolatos hivatalos tájékoztatásért.
3.	A vitákat <i>rögzíteni</i> lehet.	A vitáknak <i>élőben</i> kell történnie.
4.		Ha egy jelöltet igazságtalanság ért a vitában, joga van megvédeni magát a következő műsorban.

³ Az Örök Tanácsa egy 12 fős testület, amely 6 jogászból és 6 teológusból áll. Az ő feladatuk a jelöltek képzettségének ellenőrzése, és a választási eredmények megerősítése.

A választás rendje

Az elnökválasztás az egyik legzajosabb politikai esemény az iráni politikában, amelyet most 11. alkalommal rendeznek meg az iráni iszlám forradalom győzelmét követően. Az elnököt a 18. életévüket betöltött állampolgárok választják négyévenként közvetlenül. Elnöknek jelöltheti magát bármely Iránban született iráni állampolgár, aki hisz Istenben és Irán hivatalos vallásában, az iszlámban, hű az alkotmányhoz, és betöltötte a 21-ik életévét. Az iráni törvény szerint a 75 év feletti jelöltek választhatóak, de egészségügyi állapotukat az Örök Tanácsának kell ellenőriznie.

Az Örök Tanácsa dönt arról, hogy kik indulhatnak a megmérettetésben. Ez az egyik legbefolyásosabb szervezet az iráni politikai rendszerben. A testületet 12 jogász alkotja. A hat vallásjogászt a *legfelsőbb vallási vezető* delegálja, a hat másikat pedig a legfőbb igazságügyi méltóság jelöli ki és a parlament hagyja jóvá. A Tanács tagjainak megválasztása hat évre szól. Az Örök Tanácsának egyik fő feladata az, hogy átvilágítsák a jelöltek életvitelét. A parlament által megszavazott tervezetek csak az ő jóváhagyásuk után emelkedik törvényerőre. Az ún. Választás-megfigyelő Ügynökség (EMA), amelyet a Tanács felügyel, megvizsgálja a regisztrált jelölteket (a legutóbbi választáson 3600 ember jelentkezett jelöltnek), és kiválasztja azt a maroknyi pályázót, akik a választáson indulhatnak. Az Örök Tanácsa nem jelenti be nyilvánosan, hogy kit miért utasítottak el, bár az okokról magukat a jelölteket tájékoztatják.

A történelemben most első alkalommal egy 11 fős bizottság (3 bíró, 7 szakértő és a parlament egy tagja) fogja felügyelni a választásokat az Iráni elnökválasztáson.

A jelenlegi elnökválasztáson az elnökjelölti listára 686-an iratkoztak fel. Azoknak, akik jelöltetni szándékoztak magukat, május közepétől be kellett menniük a Belügyminisztériumba és ki kellett tölteniük a jelentkezési lapot. A jelentkezések lezárását követően az Örök Tanácsának kéthetes időtartamon belül kellett eldöntenie, hogy melyik jelöltek alkalmasak erre a fontos posztra.

Amennyiben a versenyben maradt nyolc jelölt egyikének az első fordulóban sikerül a legtöbb szavazatot megszereznie, akkor nem kell második fordulót rendezni. Ilyenkor ugyanis az a jelölt foglalhatja el az elnöki széket, aki a legtöbb szavazatot szerezte meg.

Meg kell említenem, hogy az elnökválasztásnak több mint százéves múltja van hazámban: az első választást még a XIX. században tartották a Kádzsár-korban.

Az elnökjelöltek és a kampány

Az alkotmány értelmében a 2013. június 12-i elnökválasztáson Mahmud Ahmadinejad, jelenlegi elnök már nem indulhat.

A regisztráció során kiderült, hogy mind a reformer és a konzervatív tábor képviselői ismét aktívan részt kíván venni a választáson, és programjaik, illetve politikai hovatartozásuk szerint kívánják befolyásolni a szavazókat. A hírek szerint a két tábor hívei egyformán gondolkodnak az ország számára kulcsfontosságú kérdésekben (Khomeini imám politikai elveinek továbbvitele, Irán regionális pozíciójának megőrzése, a békés célú atomprogram folytatása stb.), célkitűzéseiket

azonban másképpen kívánják elérni. Ezért azt nyilatkozzák, hogy vannak kérdések, amiben ellentétes véleményen állnak.

Hasonlóan az előző választáshoz, a mostani kampányidőszakban is vitaműsorokat rendeznek, hogy a jelölteknek legyen lehetőségük gondolataikat, terveiket bővebben kifejteni. 2013. május 25-től június 12-ig mind a nyolc jelöltnek joga van az állami televíziót és rádiót használni kampánycélokra. Minden jelölt összesen 405 percet szerepelhet a közszolgálati televízióban, és 285 percet a rádióban. Ez tartalmazza a jelöltek saját kampányműsorait és az egyéb műsorokban való szereplést is. Ezen kívül a TV-ben három alkalommal rendeztek csoportos vitaműsort, amelyben minden jelölt szerepelt. Ez különbözik az előző választás vitáitól, amelyek két-két jelölt között történtek.

Érdeemes megjegyezni, hogy sem Mashai, a mostani kormány jelöltje, sem Rafszandzsani, volt elnök, a reformerek jelöltje nem kerültek be a nyolcak csoportjába. A jelöltek: dr. Szaid Jalili, a nukleáris program egyik felelőse, dr. Mohammad Bagher Ghalibaf, Teherán polgármestere, dr. Ali Akbar Velayati, volt külügyminiszter, dr. Gholam Ali Hadad Adel, a parlament egykori elnöke, dr. Mohszen Rezaei, az Iráni Forradalmi Gárda volt parancsnoka, Mohammad Gharazi volt olajipari miniszter. Dr. Aref, Khatami elnök első helyettese, dr. Haszan Rohani, a nukleáris program főtárgyalója a reformista táborból indultak versenybe.

A jelöltek eddig háromszor vettek részt televíziós vitában, ahol bemutatták programjukat. Mindenki ugyanannyi időt kapott, hogy elmondja véleményét gazdasági, politikai és kulturális témával kapcsolatban. Mindenki a jelenlegi gazdasági helyzetre és politikai helyzetre koncentrált. Legtöbben úgy gondolták, hogy a mostani gazdasági helyzet nagyon sok problémát okoz a társadalomnak. Megnőtt a munkanélküliek száma, ezért a megoldást az ipar megsegítésében, fellendítésében látják. A külkapcsolatokat illetően úgy gondolják, hogy együtt kell működni Irán 15 szomszédjával és érdemes mindenkivel jó kapcsolatot ápolni. Ami a külpolitikát illeti. A legtöbb jelölt hangsúlyozta, hogy szeretne közvetlen párbeszédet folytatni a nyugati országokkal.

A jelöltek tisztességes versenyt szeretnének. Úgy vélik, csak olyan ígéretet szabad tenni a lakosságnak, amit meg is tudnak valósítani. A kultúrával (filmgyártás, könyvkiadás stb.) kapcsolatban mindenki azt mondja, hogy Iránnak e téren sok mondanivalója van.

Az egyik téma, ami a jelöltek vitáiban figyelemreméltó volt a nukleáris program és a szankciók voltak. Velayati, volt külügyminiszter azt mondta, hogy a szankciók napról napra súlyosabb nyomást gyakorolnak az emberekre. A Nyugat így akar időt nyerni a tárgyalásokkal. Ezt a kérdést minél előbb meg kell oldani.

A világhálós közvélemény kutatások akkor kezdődtek, amikor a jelöltek végleges listáját közzétették. A június 10-ei adatok szerint Mohammad Bagher Ghalibaf jelentős előnyt birtokol a másik hét jelölttel szemben. Figyelemre méltóak az amerikai székhelyű Information and Public Opinion Solutions cég adatai. Ez ugyanis az egyetlen cég, amely naponta követi kutatásaival a választást, és – állítása szerint – több mint 1000 embert kérdez meg telefonon naponta. Eszerint azok körében, akik határozottak, 39 százalék támogatja Ghalibaf-ot, ami figyelemre méltó előny az összes többi jelölttel szemben. A felmérések szerint a szavazók 57 százaléka nem döntött még, ami azt jelenti, hogy ezek a határozatlan szavazók könnyedén eltörölhetik Ghalibaf vezető pozícióját.

Ghalibaf pozíciója a nők körében a legerősebb. A felmérés szerint a megkérdezett iráni nők 47,7 százaléka rá szavazna. A 40 év alattiak kicsit nagyobb része támogatja őt, mint az ettől idősebbek. Egyértelmű az előnye a férfiak, és a 40

év fölöttiek körében is. Az egyetlen megkérdezett demográfiai csoport, ahol nem ő a befutó, az a vidékiek, akiknek csak 18 százaléka választaná a teheráni polgármestert. A vidéki szavazók Mohsen Rezaee-t részesítik előnyben, aki sokáig a Forradalmi Gárda parancsnoka volt, és aki szintén indult a 2009-es választásokon.

Mivel Ghalibaf az egyetlen jelölt, akinek igazi közigazgatási tapasztalata és kimutatható megbecsülése van a nyilvánosság előtt, valószínű, hogy a felmérés nem téved, és őbenne van meg az, ami ahhoz kell, hogy az Iszlám Köztársaság vezető tisztségviselője legyen. Mellette szól a szilárd katonai háttere, abból fakadó elismertsége, hogy ő Irán 12 milliós, fejlődő fővárosának polgármestere. Érdeemes szólni róla, hogy a jelenlegi elnök, Mahmoud Ahmadinejad, szintén Teherán polgármestere volt.

A felmérés nem kedvez Szaid Jalili -nak, a buzgó nacionalistának, aki pedig úgy tűnik, hogy a papi testület kedvenc jelöltje. Őt a határozott szavazók 13,9 százaléka támogatja, ami csak a harmadik helyre elég.

Ne feledjük azonban, hogy minden felmérés tévedhet, és telefonos felmérésnek Iránban sok hátulütője lehet. Azt azért érdemes megjegyezni, hogy a legfelsőbb vallási vezető bírói hivatala jóváhagyta mindegyik jelölt indulását, tehát nehéz elképzelni, hogy túl sok iráni félne támogatni őket egy névtelen telefonhívás során.

Az iráni atomprogram

Az Iráni Iszlám Köztársaság elnökválasztása külpolitikai szempontból jelenleg egy nagyon érzékeny pillanatban kezdődik. Mostanában, az iráni atomprogram békés célú használatának tárgyalásai folytatódnak és még nem lehet tudni milyen eredményre fognak jutni. Szíriában is nagyon éles helyzet alakult ki. Teherán azt állítja, hogy Izrael keze van az iráni atomtudósok meggyilkolásában. Továbbá, hogy Izrael folyamatosan fenyegeti Iránt és azt hangoztatja, hogy a katonai akció küszöbön áll.

A Washington Post szerint a legtöbb jelölt végső célja az, hogy hogyan tudná az USA és partnerei által megszavazott embargó hatását lecsökkenteni. Meg kell jegyezni, hogy ez nem lesz könnyű feladat, mert a Köztársaság magas beosztású vezetői szerint Irán – a nemzetközi normák keretein belül – joggal tartja az uránium dúsítását saját belügyének és jogának, és úgy ítélik meg, hogy senki sem korlátozhatja meg az iráni nép akaratát. Elemzők úgy vélik, hogy az előző iráni választás olyan helyzetet teremtett, amely még sok nehézséget fog okozni az országnak.

Az Iráni Iszlám Köztársaság 1979-es győzelme után több mint 30 országos választás (parlamenti, helyi, kormányzati és elnöki) történt. Az iráni elnökválasztás példamutató, példaértékű a térségben.

Az iráni nukleáris program még az 1950-es években, az Egyesült Államok segítségével indult. Az iszlám forradalom 1979-es győzelme után azonban az amerikaiak leállítottak minden támogatást, Irán kiutasította a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség ellenőreit, urándúsításba kezdett, atomreaktorokat és más nukleáris létesítményeket épített leginkább orosz segítséggel. Az Egyesült Államok az 1979-es iszlám forradalom óta vezetett be különféle korlátozásokat Iránnal szemben, 1996 óta pedig amerikai cégek szinte egyáltalán nem kereskedhetnek és nem is fektethetnek be Iránban. Az iráni gazdaság fejlődése – az atomprogram miatt 2006-ban bevezetett nemzetközi gazdasági embargó miatt – jelentősen visszaesett.

A 2006-os, az ENSZ Biztonsági Tanácsa által bevezetett szankciók tovább mélyítették Irán gazdasági elszigeteltségét.

A perzsa ország ilyen mértékű szankcionálását Oroszország és Kína nem fogadta el. A szankciók miatt Irán az utóbbi években nehezen jutott nukleáris programjának folytatásához szükséges anyagokhoz, és alig tudta a legfontosabb gyógyszereket beszerezni külföldről. Az Európai Unió, amely az iráni energiahordozók Kína utáni legnagyobb felvásárlója volt, olajembargót jelentett be Irán ellen, ez tovább mélyítette az ország gazdasági válságát. Amerikai számítások szerint évi 60 milliárd dollárnyi befektetéstől esik el a közel-keleti iszlám köztársaság. Az olajembargó miatt további 50 milliárd dollár veszteséget szenved évente az ország. Az európai olajembargó bevezetése után harmadával esett vissza az iráni olajkitermelés. Ennek egyik következménye volt a helyi fizetőeszköz, a rial összeomlása.

A hivatalos iráni vélemény alapján, a nemzetközi szankciók egyben lehetőséget jelentenek a hazai cégek számára. Azt is el kell mondani, hogy ez idő alatt jelentős önfejlődés történt az országban. Ez elsősorban az ipari és tudományos területen volt érezhető. Az embargó feloldása után akár tíz százalékkal is csökkenhetne a kőolaj ára a világpiacon.

Pikánsá teszi az iráni elnökválasztást, hogy egy volt és a jelenlegi nukleáris főtárgyaló is a jelöltek között van. Haszan Rohani 2003 és 2005 között töltötte be a tárgyaló posztot, Szaid Jalili 2007 óta képviseli Iránt nemzetközi tárgyalásokon.

A teheráni kormány és a mindenkorinukleáris főtárgyalók végig az atomprogram békés céljait (energiatermelés, orvosi és tudományos kutatások) hangoztatták. Az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei a katonai célú atomprogramra utaló bizonyítékokat keresték, azonban a mai napig nem tudták bebizonyítani ezeket a vádakat. Irán mindig együttműködött a Nemzetközi Atomenergia-ügynökséggel, amelynek ellenőrei több mint 4000 órányi ellenőrzést tartottak az iráni létesítményekben és semmilyen eltérést nem tapasztaltak. Így azt mondhatjuk, hogy a Nyugat és az USA helytelenül indítottak embargót az iráni nép ellen, csak politikai nyomásgyakorlásként tették azt.

*

Iránban négyévenként tartanak elnökválasztást. Az Alkotmány 117–120. paragrafusai rögzítik a jelöltállítás feltételeit. Ezek szerint a jelöltnak el kell fogadnia az Iszlám Köztársaság alapelveit és tiszteletben kell tartania az Alkotmány előírásait.

Az iszlám forradalom győzelme óta tízszer került sor elnökválasztásra. A választói részvétel eddig mindig meghaladta a 60%-ot. Minden állampolgárt megilleti a jog, hogy a szavazóurnákhoz járulva kifejezésre juttassa politikai akaratát. A nép szívesen veszi kezébe ügyeinek intézését és dönt az ország jövőjéről. Miközben a nyugati sajtó propagandája a választók politikai megosztására irányul, az emberek hisznek a rendszerben és segíteni akarják az ország vezetőinek munkáját.

A mostani választás mind az iráni társadalom, mind a világ szempontjából egyaránt fontos. Irán geopolitikai súlya igen jelentős a közel-keleti régióban. Amennyiben olyan elnök kerül hatalomra, aki képes párbeszédet folytatni a szomszédos országok vezetőivel, akkor gyorsabban javul a helyzet, ami segíti Irán fejlődését is.

A mostani elnökjelöltek valamennyien tapasztalt politikusok. Bármelyikük is nyeri a választást, az állampolgárok szívesen támogatják erőfeszítéseit.

FORRÁSOK

Most Iranian will vote in next election. Iráni Press TV, Monday, May 20, 2013

Iran 11. elnökválasztás. Aszre Iran News Agency, Sunday, March 17, 2013

Közvélemény kutatás. Mehr News Agency, Sunday, May 19, 2013

Az iráni elnök választás kutatásai. www.ipos.me Letöltve: 2013. május 20.

Az Iráni Belügyminisztérium honlapja. Saturday, June 15, 2013

www.farsnews.ir Monday, April 22, 2013

Az én szavazatom. www.rayema.com Letöltve 2013. 05.19.

www.iranelection92.com Letöltve: 2013. 05.19.

Interview with Hasan Rohani. Iráni TV, 2013. június 6.

Ligetvári Krisztina:

A HATÉKONY VÍZGAZDÁLKODÁS KIALAKÍTÁSÁNAK GÁTJAI MAGYARORSZÁGON

Rezümé:

Az a legnagyobb gátja ma Magyarországon egy országos szintű hatékony vízgazdálkodási politikának, hogy nincs egy egységes, szakmailag minden szempontból megalapozott, és minden érdekelt fél által elfogadott vízgazdálkodási stratégia. A probléma már ott kezdődik, hogy az intézményrendszeren, kormányzaton belül kompetenciaviták vannak a vízügy területén. A Belügyminisztérium, a Vidékfejlesztési Minisztérium, és a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium is magának vélelmez azonos feladatokat. Nyilvánvaló, hogy, a vízügy egyes területein lévő felelősségi körök ilyen mérvű szétszabdálása komoly akadálya egy hatékony kormányzati koordinációnak. Hogyan válhat így a vízgazdálkodási politika valóban nemzeti jövőképünk meghatározó alkotóelemévé, ahogyan az a 2013 márciusában elkészült és vitára bocsátott „Nemzeti vízstratégia” dokumentumban megfogalmazásra került. Hogyan lesz Magyarországon egy „vízügyi brand”?

Kulcsszavak:

vízgazdálkodás; vízpolitika; stratégia; intézményrendszer.

Ligetvári, Krisztina:

THE OBSTACLES OF THE EFFICIENT WATER MANAGEMENT IN HUNGARY

Abstract:

The biggest obstacle to form a national level water politics in Hungary is the lack of existence of a uniform, professionally based water strategy approved by all relevant parties. The problem is that there are contradictions among the institutions, government itself in the field of water management. The Ministry of Defence, Ministry of Rural Development, Ministry of National Development presume themselves the same responsibilities and on the other hand the dissociation of the responsibilities in the field of the water management cannot result an efficient governmental coordination. How can the water politics become a dominant component of our national vision, as it was drawn in the “National Water Strategy” that was formed in March 2013 and sent for discussion thereafter. How can a “water brand” set up in Hungary?!

Key words:

water management, water politics, strategy, institutional system

Vízgazdálkodási szempontból Magyarország egyedülálló helyzetben van: jelentősek ugyan a hazai vízkészletek, ám igen sebezhetőek is, mivel vízfolyásaink vízkészleteinek több mint 90 százaléka a határon túlról érkezik. Az alvízi jellegből származó kitétségünk nagy, tehát a felvízi országoktól vízkészlet tekintetében függő, elsősorban a vízhiányos időszakok esetén kiszolgáltatott helyzetben vagyunk.

A környezeti biztonság terén hazánkra, a vázolt földrajzi adottságainál fogva, fokozottan hatnak a Kárpát-medence szomszédos országaiban keletkező környezeti és civilizációs ártalmak, az árvizek mellett a vízszennyezés, valamint az esetleges katasztrófák. Az alvízi helyzet Magyarországot különösen érzékenyvé teszi a kívülről érkező vízszennyezéssel szemben.

Több, határon átnyúló, felszín alatti víztesten is osztozunk más országokkal. Az ezekkel kapcsolatos mennyiségi és minőségi problémák megoldása csakis kétoldalú, illetve nemzetközi összehangolással valósítható meg.

A külföldről érkező vizekre épülő vízkészlet-gazdálkodás jelentős kockázattal jár. Magyarországon a relatív vízbőség ellenére tehát ki kellene alakítani a víz hatékony felhasználásának szabályozórendszerét és felügyeletét.

Magyarország Alaptörvényében is szerepel, hogy a „... *természeti erőforrások* (...), *különösen a vízkészlet* (...) *a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége*”. A víz nemzeti vagyon, így tulajdonosa és kezelője a hatékony vízgazdálkodás érdekében az állam.

Miként felel meg az állam ennek a feladatának?

Kormányzati helyzetkép

Amint az az egyes miniszterek feladatait felsoroló Kormányrendeletből is jól kitűnik, az intézményrendszeren, kormányzaton belül kompetenciaviták vannak a vízügy területén.

A *Belügyminisztérium* (BM) felelős a vízügyi igazgatási szervek irányításáért.¹ A vizekkel kapcsolatos vízügyi igazgatási feladatokat a Belügyminisztérium irányítása alatt álló vízügyi igazgatási szervezetek, az Országos Vízügyi Főigazgatóság, 12 területi vízügyi igazgatósággal (VIZIG) látják el. Az OVF és VIZIG különleges üzemeltetési feladatai a vízkárok (árvíz, belvíz, aszály, vízminőségi károk) elleni védekezés.

A *vidékfejlesztési miniszter* (VM) a kormány vízgazdálkodásért felelős tagja.² A VM felelősségi körébe tartozik a vízgazdálkodási feladatok szabályozása, irányítása és koordinálása. A vizekkel kapcsolatos állami hatósági feladatokat a Vidékfejlesztési Minisztérium irányítása alatt álló környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségi rendszer, és az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség, a szakterületi háttér feladatokat pedig a Nemzeti Környezetügyi Intézet (továbbiakban: NEKI) látja el a 12 kirendeltsége segítségével. Országos szinten a NEKI, és vízgyűjtő területenként a NEKI kirendeltségei végzik az operatív szakterületi koordinációt.

A *Nemzeti Fejlesztési Minisztérium* felelős a vízi közműszolgáltatásért.³

A jogszabályok szinte folyamatos változásai, a jogbizonytalanság, a folyamatos átszervezések, egymással konkuráló állami szervezeteket hoztak létre. Azóta nincs egyezés a két tárca (BM és VM) között, mióta a Belügyminisztérium magához vonta a vízkár-elhárítási munkálatokat. Az informatika, a szoftver maradt a Vidékfejlesztési Minisztériumnál, az állomány (közmunkások) ment csak a belügyi tárcához. Így jelenleg két minisztérium irányítja a vízgazdálkodást. A vízstratégia, a tervek szerint, szeptemberben kerülne a kormány elé. Addig el kellene dönteni, hogy ki tartsa kézben a vízügyet, mert már most látható, hogy a kettős vezérlés nem működik. Továbbá számos kérdésben megállapodás szükséges, hogy mi a közérdek, mi az, amiért az állam felel, mi az, amiért az önkormányzat, illetve a terület magántulajdonosa.

Jól látható, hogy a jogszabályokban konkrétan nem lehatárolt feladat-átfedésekből számos kompetenciavita bontakozik ki a kormányzati szervek között,

¹ 212/2010. (VII. 1.) Korm. rendelet az egyes miniszterek, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár feladat- és hatásköréről, 40.§ (5b). CompLex Hatályos Jogszabályok gyűjteménye, 2013. IV. 30.

² uo. 95.§, 109.§

³ uo. 93/A§

ami egyrészt megnehezíti a napi munkamenetet, másrészt pedig egy hosszú távú közös érdekeken alapuló vízügyi stratégia lefektetése is nehézkessé válik. Így nehéz az érdekeltséget kialakítani, ami felesleges kihívásokat állít a végrehajtás elé a kormányzaton belüli harcok miatt, illetve a konkrét feladatokhoz nem lehet egyértelműen felelősöket és forrásokat rendelni, pedig ez minden stratégia alapja.

A jelenlegi állapot kialakulása hosszú, 1990 óta érvényesülő folyamatos intézményi leépítés eredménye. Az évenkénti átszervezések miatt a rendszer elveszítette stabilitását, egymással konkuráló állami szervezetek jöttek létre, az állami döntések szakmai megalapozottsága gyengült.

A tapasztalatok azt is mutatják, hogy a hazai vízgazdálkodásban a forráshiány miatt az állam kockázatvállalásra kényszerül, illetve eseménykövetővé válik (mindig az aktuális víz-problémát kezeli, nem tud preventív lenni, így a sok, vagy kevés víz okozta sokkhatást, nem tudja megelőzni). A megnövekedett feladatokra (európai uniós szabályozások) egyre kevesebb forrás áll rendelkezésre, és ezek a feladatok a fejlesztések kivételével kizárólag hazai támogatásból valósulhatnak meg, mivel európai uniós források üzemeltetésre nem használhatók.

A meglévő ivóvízkezelő, szennyvízelvezető és szennyvíztisztító létesítmények fenntartására nincs elegendő forrás, valamint a vízgyűjtő-gazdálkodási tervekben megfogalmazott intézkedési programok is forráshiánnyal küzdenek. Kezdeti lépésként a tisztázatlan jogkörök és feladatok rendszerét kellene felszámolni egy hatékony vízügyi kormányzás megteremtése érdekében, ami nemcsak hazai szempontból fontos, hanem nemzetközi kötelezettség tekintetében is. Az Európai Unió az ún. Víz Keretirányelv elfogadásával teljesen új alapokra helyezte vízügyi politikáját, és ez szinte kötelező pályát jelent a tagországok, így hazánk számára is, 2015-ig, illetve 2027-ig ugyanis kötelező elérni a vizek jó (ökológiai) állapotát.

Az integrált vízgazdálkodás megvalósítása a jövőbeni fő cél! Ehhez először is egy hatékony tárcaközi koordináló fórumra lenne szükség, az állami feladatok megfelelő szintű ellátása érdekében.

Az országos vízgazdálkodás szakmaiságát, továbbá az európai uniós irányelvek megvalósítását is veszélyezteti a jelen helyzet, és ebből következően, a megvalósításukra indított programok koordinációja sem megfelelő. Hiányzik a társadalmi, civil partnerekkel való hatékony együttműködés rendszere, a társadalmi párbeszéd, és az érdekegyeztetés is gyenge. Csak konkrét projektekkel lehet mind a szakmai szervezetek, mind a szélesebb társadalmi rétegek érdekeltségét kiépíteni.

Tudás-összekapcsolásra van szükség a vízzel foglalkozó valamennyi szakértő terület bevonásával, egy átfogó, országos szintű, a vízügy minden területét magában foglaló, egymásra épülő feladatokat tartalmazó hatékony koordináció és stratégia megalkotása érdekében. A vízügy területén nagyobb figyelmet kellene fordítani az oktatási rendszerre, erősíteni a kutatás-fejlesztést, azaz új alapokra helyezni a humánerőforrás-gazdálkodást, a megfelelő szintű szakmai utánpótlás érdekében.

Stratégiák, programok, tervek

Túl sok a különböző, közvetve és közvetlenül a vízhez kapcsolódó tervek száma, és ezekhez csatlakoznak még a területrendezési, településrendezési tervek is.

A tervek összhangja, koherenciája gyenge lábakon áll, területegységei sokszor nem fedik egymást, fogalmi rendszerük, adatbázisaik számos esetben eltérőek, jogi hatályuk bizonytalan, érvényesítésük mechanizmusai kialakulatlanok, a tervek közötti összhang megteremtéséhez pedig jelenleg nem állnak rendelkezésre

az informatikai és intézményi feltételek. A terület-, és településfejlesztési tervezés rendszere átalakult, önálló szakterületté vált, és elszakadt a szakágazatok tervezési rendszereitől.

Az egymással összefüggésben lévő tervfajták elkészítését, felülvizsgálatuk idejét egy időpontra célszerű időzíteni.

A vízgazdálkodás tervezési rendszerének legsúlyosabb problémája, hogy hiányzik a hazai vízgazdálkodás stratégiája, pedig nagy hagyományokra, jelentős múltbeli eredményekre támaszkodhatna.

Jelentősebb országos stratégiák, programok, tervek

- *Magyarország 2013. évi Nemzeti Reform Programja*
A mezőgazdasági termelés területén kitermelt termálvíz energiahasznosítási lehetőségét fogalmazza meg intézkedési célkitűzésként a zöldgazdaság-fejlesztés érdekében.
- *Új Széchenyi Terv*
Az Új Széchenyi Terv (ÚSZT) hét programjának szinte mindegyike valamilyen formában támaszkodik a vízgazdálkodásra. Kiemelt szerepe lehet a „zöldgazdaságnak”, a munkahelyteremtés, az innováció területén, amennyiben az intézményrendszer kellően felkészült arra, hogy az ország ezekkel a lehetőségekkel egy hatékony tervezés-forráselosztás segítségével minél hatékonyabban élhessen.
- *Nemzeti Vízstratégia* (konzultációs vitaanyag)
A stratégia megalkotásának célja, a vizek mennyiségi és minőségi védelmének, a vízhasználatok (ivóvízellátás, az ipari és öntözési célú vízkivételek, ökológiai vízigények) szükségleteinek, a vizek többletéből vagy hiányából eredő káros hatások csökkentésének, megelőzésének biztosítása. Javaslatokat tartalmaz az állami és önkormányzati, valamint a kormányzaton belüli feladatellátás módosítására, és a finanszírozási feltételek javítására.
- *Aszálystratégia* (vitaanyag)
A vitaanyag legtöbbit emlegetett, és ma különösen aktuális fogalma a vízvisszatartás, melynek lényege, hogy elsősorban arra célszerű törekedni, hogy az esetenként túl nagy mennyiségű vízből a szükséges mennyiséget az országban tudjuk tartani. Ezeket a vízkészleteket később, a vízhiányos időszakokban lehetne hasznosítani. Jelenleg pusztán csak arra törekednek a szakemberek, hogy az árvíz gátak között vonuljon le a folyókon, a belvizet pedig minél hamarabb levezessék a földekről. A vizek megtartása, visszatartása, egyes esetekben tározása hihetetlenül nehezen válik napjainkban Magyarországon elfogadott, elsősorban agrár, továbbá vízügyi műszaki beavatkozássá.
- *Nemzeti Vidékstratégia*
A vízgazdálkodás főbb feladatait az alábbiakban fogalmazza meg: vízkészlet és vízminőség védelmi program, területi vízgazdálkodási program, ivóvízminőség-javító program, szennyvíz program, települési csapadékvíz-gazdálkodási program, ár,- és belvizek kezelése.
- *Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008–2025* (NÉS)
A NÉS tudományos megalapozását a VAHAVA (VÁltozás – HATás – VÁlaszok) nevű kutatási projekt adja, amely a globális klímaváltozás hazai hatásait vizsgálja, illetve keresi az arra adandó válaszokat. A csapadék utánpótlást, a felszíni és felszín alatti vizek helyzetét tartja a legkritikusabb területeknek. Az éghajlatváltozás felgyorsult üteme a társadalom minden

rétegét érinti, és kihat többek között a gazdaságra, a közlekedésre, a mezőgazdaságra, a természetes ökoszisztémára, az erdőállományra, az egészségügyre, a vízügyre, az épített környezetre.

- *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája*

A 2012. február 21-én hatályba lépett új stratégiában első alkalommal szerepelnek a Magyarországot érintő biztonsági kihívások, fenyegetések között a vízzel kapcsolatos problémák (33. pont). Ez már egyfajta szemléletváltást mutat magával a problémával szemben, azonban nem fogalmaz meg iránymutatást, és az éghajlatváltozás biztonságpolitikára gyakorolt hatása sem kap kellő súlyt.

- *Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája*

A stratégia megemlíti a vizet, mint biztonsági problémát. Ez előrelépés a megelőző, 2009-es változathoz képest. A felülvizsgált Katonai Stratégiában ez a kérdéskör azonban még mindig nem jelent meg kellő súllyal, a konkrét katonai, biztonsági intézkedéseket e dokumentumban sem fejtették ki az egyes biztonsági kockázatok, veszélyek esetleges bekövetkezésének esetére.

- *EU Duna Régió Stratégia*

A magyar elnökség alatt került elfogadásra a Stratéga. Két stratégiai fejezet (4-5.) végrehajtása jelent komoly vízgazdálkodási feladatot Magyarország számára, mivel ezek magyar társvezetés mellett valósulnak meg:

- a vizek minőségének helyreállítása, védelme Szlovákiával;
- környezeti kockázatok kezelése Romániával.

E fejezetek kidolgozásának magyar társvezetése lehetőséget adhat Magyarország számára a vízgyűjtő szemlélet mintaértékű megvalósítására, ami kiszolgáltatottságunk csökkentéséhez is eredményesen hozzájárulhat.

- *Nemzeti Környezetvédelmi Program (2009–2014)*

Az ivóvízben található egészségre ártalmas anyagok további csökkentése, az ivóvíztermelés-, és elosztás biztonsági hiányosságainak felszámolása, a lakosság számára az egészséges ivóvízhez való hozzáférés egyenlő esélyű biztosítása a Programban megfogalmazott egyik legfőbb feladat a vízügy területén, illetve a természetes és mesterséges fürdővizekkel kapcsolatos egészségügyi kockázatok csökkentése. Fenti célok elérése tekintetében már pozitív példát tud hazánk felmutatni, a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alatt kifejlesztettek egy víztisztítót, arzénmentesítő berendezést, amelynek segítségével az európai uniós követelményeknek nem megfelelő vízminőségű településeken (Alföld közel 200 települése) látják el egészséges ivóvízzel a lakosságot.

- *Vízgyűjtő-gazdálkodási Tervek (VGT)*

Magyarország elsődleges célkitűzése a felszíni- és felszín alatti vizei minőségi és mennyiségi „jó állapotának” fokozatos elérése a következő két vízgyűjtő-gazdálkodási tervezési ciklusban (2015 és 2027), majd a velük való hosszú távú és fenntartható gazdálkodás megteremtése. A VGT tartalmazza a vízgazdálkodás feladatainak jelentős részét: értékeli a víztestek állapotát, kijelöli az elérendő környezeti célkitűzéseket, tartalmazza a célkitűzések eléréséhez szükséges intézkedési programokat a fenntartható vízhasználatok elérése érdekében.

- *MTA vízgazdálkodási stratégiai dokumentuma* (Magyarország vízgazdálkodása: helyzetkép és stratégiai feladatok)

Részletesen foglalkozik azzal a politikai, gazdasági, jogi és tervezési keretrendszerrel, amelyben a társadalomnak a vízzel kapcsolatos jelenlegi és jövőbeli ügyeit kezelni és megoldani szükséges.

A tudat- és szemléletformálás fontossága

A kormányzat részéről kívánatos, hogy hatékonyan részt vállaljon a lakossági szemléletformálásban, hogy az emberek számára tudatosuljon a víz valódi értéke. Amíg az emberek nem tulajdonítanak értéket az olyan alapvető emberi életfeltételeknek, mint amilyen az egészséges ivóvízhez jutás, hanem magától értetődőnek tekintik azt, nem is változtatnak szokásaikon és életmódjukon. Csak a tudomány, a döntéshozók és a civil társadalom összefogásával érhető el siker ezen a területen.

Léteznek már hasznos kezdeményezések (például a Tudatos Vízfelhasználó Kampány öt regionális víziközmű-szolgáltató összefogásával), de még több és nagyobb volumenű. tudat- és szemléletformáló kampányra van szükség

Következtetések

Az éghajlatváltozás felerősíti vízkészlet-gazdálkodásunk érzékeny pontjait, az előrejelzések szerint, a jövőben a területi és az időbeli szélsőségek fokozódnak, ez csökkentheti a hasznosítható készleteket, és növelheti a külföldről érkező vizek mennyiségével szembeni kiszolgáltatottságunkat, holott a külföldről érkező vizekre épülő vízkészlet-gazdálkodás már most is számos kockázatot rejt magában. Mindezt figyelembe véve különösen fontos egy egységes, hatékony vízügyi politika és intézményrendszer kialakítása.

A jó vízpolitikai irányításhoz szükséges a nemzetközi együttműködés, a határon átnyúló vízgyűjtő-gazdálkodás, elsősorban pedig integrált intézményi stratégiák a szakpolitikai tervezésben és végrehajtásban, valamint társadalmi részvétel a vízre irányuló intézkedések kialakításában. Ehhez kapacitásfejlesztés, az oktatás és kutatás támogatása, valamint jól kidolgozott monitoring és értékelés szükséges. Mindezeket számos kormányzati, szakmai stratégiában vizionáljuk, gyakorlati megvalósulásuk azonban még messze van az elméletben már oly kiválóan megfogalmazottaktól.

Egy országos szintű átfogó, a vízügy minden területét magában foglaló, hatékonyan egymásra épülő feladatokat tartalmazó stratégia megvalósításához elsősorban a fent részletesen is bemutatott kormányzati szintű kompetencia harc megszüntetésére, a társadalmi, civil partnerek bevonására, érdekeltté tételére van szükség. Így lehetne megteremteni az újabb és újabb vízhasznosítási lehetőségek feltételeit egy hatékony intézményi szinten, melyhez tudás-összekapcsolásra van szükség a vízzel foglalkozó valamennyi szakértő terület bevonásával.

Ezután következhet a lehetőségeinkhez, rendelkezésre álló anyagi forrásainkhoz igazított minden érdekelt fél által támogatott programok, projektek kidolgozása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

96/2009. (XII. 9.) OGY határozat a 2009–2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról. Forrás:

http://ftvktvf.zoldhatosag.hu/files/nkp/2009-2014_NKP_hatarozat.pdf (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)

212/2010. (VII. 1.) Korm. rendelet az egyes miniszterek, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár feladat- és hatásköréről. CompLex Hatályos Jogszabályok gyűjteménye, 2013. IV. 30. Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000212.KOR (letöltés ideje: 2013.04.30.)

A magyar EU-elnökség prioritásai. Forrás: http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011_eu_elnokseg/prioritasok (letöltés ideje: 2012. 09. 04.)

Bozó László (szerk.): Köztisztviselési Stratégiai Programok. Környezeti jövőkép – Környezet- és klímabiztonság. MTA, Budapest, 2010.

EU Duna Régió Stratégia. Forrás: <http://dunaregiostrategia.kormany.hu> (letöltés ideje: 2013. 06. 10.)

EU Víz Keretirányelv – Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy – EU Water Framework Directive (Az Európai Parlament és a Tanács 2000/60/EK Irányelve 2000. október 23-i a vízpolitika terén a közösségi fellépés kereteinek meghatározásáról), EUR-Lex 32000L0060

Forrás: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0060:EN:NOT> (letöltés ideje: 2012. 09. 06.)

Ligetvári Krisztina: Magyarország vízbiztonsági problémái a világ- és európai uniós tendenciák tükrében, Hadtudomány 2013/1. elektronikus szám

Forrás: http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2013_e.html (letöltés ideje: 2013. 09. 02.)

Magyarország 2013. évi Nemzeti Reform Programja. 2013. április.

Forrás: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/nrp2013_hungary_hu.pdf (letöltés ideje: 2013. 06. 07.)

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája.

Forrás: http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf (letöltés ideje: 2012. szeptember 07.)

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája.

Forrás: http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF (letöltés ideje: 2013. január 19.)

Magyarország Vízyűjtő-gazdálkodási Terve. (közreadja: Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság, 2010. április) Forrás: <http://www.vizeink.hu/?module=ovgt100505> (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)

Nemzeti Aszálystratégia, Konzultációs anyag az aszály kezelésének hosszú távú koncepciójáról, 2012. június 25.

Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/vidékfejlesztési-miniszterium/kornyezetugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/elkeszult-a-nemzeti-aszalystrategia-vitaanyaga> (letöltés ideje: 2013. 06. 10.)

Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (NÉS) 2008–2025

Forrás: http://www.kormany.hu/download/9/67/10000/N%C3%89S_2008-2025.pdf (letöltés ideje: 2013. 06. 10.)

Nemzeti Környezetvédelmi Program (2009–2014)

Forrás: http://ftvktvf.zoldhatosag.hu/files/nkp/2009-2014_NKP_hatarozat.pdf (letöltés ideje: 2013. 06. 10.)

Nemzeti vízstratégia a vízgazdálkodásról, öntözésről és aszálykezelésről. (A jövő vízügyi, öntözésfejlesztési és aszály kezelési politikáját megalapozó, a fenntarthatóságot biztosító konzultációs vitaanyag), Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezetügyekért Felelős Államtitkárságának Vízügyért Felelős Helyettes Államtitkársága, 2013. március

Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020. Vidékfejlesztési Minisztérium

Forrás: <http://videkstrategia.kormany.hu> (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)

Somlyódy, L. szerk.: A hazai vízgazdálkodás stratégiai kérdései. Budapest, 2002. Magyar Tudományos Akadémia

Somlyódy László (szerk.): Köztisztületi Stratégiai Programok: Magyarország vízgazdálkodása: Helyzetkép és stratégiai feladatok. Budapest, 2011. Magyar Tudományos Akadémia

Új Széchenyi Terv

Forrás: http://www.nfu.hu/uj_szechenyi_terv (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)

Tudatos Vízfelhasználó kampány. Az öt regionális víziközmű-szolgáltató összefog a lakossággal. Forrás: <http://www.avizertek.hu> (letöltés ideje: 2013. 06. 09.)

A Vásárhelyi-terv és továbbfejlesztése. Belügyminisztérium, Vízügyi Főigazgatóság, vízügyi honlapja. Forrás:

<http://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=68>

(letöltés ideje: 2013. 05. 03.)

Vízisztító konténert adott át a Magyar Honvédség. Honvédelmi Minisztérium, 2013. február 19.

Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/vizisztito-kontenert-adott-at-a-magyar-honvedseg> (letöltés ideje: 2013. 09. 02.)

A TERRORIZMUS ELLENI HÁBORÚ

Rezümé:

A 2001. szeptember 11-én végrehajtott támadás után George Bush, az USA elnöke meghirdette a terrorizmus elleni háborút, amihez csatlakoztak a NATO-tagállamok is. A terroristákat befogadó országként Afganisztánt jelölték meg. Irak ellen 2003 márciusában indult meg az USA és a brit katonai erők támadása. Az indok az volt, hogy Szaddam Husszein tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik. A szerző négy jól ismert nyugati íróra alapozva kijelenti, hogy sem Afganisztánban, sem Irakban nem a terroristák ellen kezdődött a háború, hanem a hatalmas olajtartalékokért és az olaj világgpiaci árának folyamatos emeléséért. A katonai műveletek fokozatosan felkelők elleni harcba, gerilla hadviselésbe fejlődtek át. A gerilla-hadviselés már harci módszereket és eszközöket igényel, mint a reguláris erőkkel vívott háború.

Kulcsszavak:

Terrorizmus elleni háború; felkelők; felkelők elleni harc; gerilla-hadviselés.

Kőszegvári, Tibor

WAR ON TERRORISM

Abstract:

After the 11 september 2001 attack, the US president G. Bush declared war on terrorism, which was accepted by the NATO-countries. The host-state of the terrorists was declared as Afganistan. The Iraq war started in March 2003 sith the US and british military forces. The main reason of operations was that Saddam Hussein owns weapons of mass destruction. The author of the essay based his oppinions to four wellknown western writers that the war in Afganistan and in Iraq started not against the terrorists, but for the huge oil-reserves and for the raising of the oil-prices all ower the world. The military forces increasingly being drawn into fightings against the insurgents, in the form of guerilla warfare. The guerilla warfare demands other battle methods and equipments, than the war with regular military forces.

Key words:

War on terrorism; insurgents; counterinsurgency; guerilla varfare

A 2001. szeptember 11-én, a New York-i World Trade Center ikertornyai és a Pentagon elleni támadást követő napon George W. Bush, az Egyesült Államok elnöke meghirdette a „terrorizmus elleni háborút”, amelynek fő célja az al-Kaida Afganisztánban települt vezetőinek és követőinek rövid idő alatti megsemmisítése, továbbá az al-Kaidát támogató államok, szervezetek és személyek megbüntetése. Az USA elnökének felhívásához csatlakozott a NATO Észak-atlanti Tanácsa, valamint számos nem NATO-tagállam kormánya is.

Az USA elnöke és a NATO Tanács döntései alapján minden politikai, gazdasági és katonai erőt fel kellett használni a „terrorizmus elleni háborúban”, amelyben – főleg a kezdeti időszakban – a katonai erőé volt a főszerep.

A világ közvéleményét – benne a katonákat és a hadtudomány problémáival foglalkozó kutatókat – több, mint tíz éve foglalkoztatja a „terrorizmus elleni háború”, amelynek fő hadszíntere Afganisztán és Irak. A közvélemény és a kutatók szeretnének választ kapni arra, hogy az USA elnöke által már 2003. május 1-jén meghirdetett „győzelem” után miért folyik még napjainkban is sok áldozattal járó küzdelem Afganisztánban és Irakban.

Nekünk, magyar hadtudományi kutatóknak és az európai-, valamint a szélesebb globális biztonsággal foglalkozó szakembereknek nincs lehetőségünk olyan reális, a valós tényeket tükröző információkhoz jutni, mint a gazdag európai és amerikai média-szerveknek és a nekik dolgozó, számtalan forrással rendelkező munkatársaiknak. A tanulmányban a szerző, saját véleményét is kifejtve, elsősorban az amerikai és brit forrásokra támaszkodik.

A háború katona (szakmai) oldala

A neves brit hadtörténész, John Keegan, aki évtizedeken át oktatott a Sandhurst-i tisztképző intézetben, és vezette a Daily Telegraph védelmi és biztonságpolitikai rovatát, a 2004-ben kiadta Az iraki háború című könyvét.¹ Ebben részletesen bemutatta a háborúban résztvevő USA, brit, ausztrál és lengyel katonai erőket. Saját tapasztalatai és Tommy Franks vezérezredessel, az USA Központi Parancsnokság (CENTCOM) és a háborúban résztvevő szövetséges erők főparancsnokával lefolytatott beszélgetés alapján elemezte a háborút megelőző iraki történelmi eseményeket és a háború fontosabb hadműveleteit, kiemelten a brit és az USA szárazföldi csapatok tevékenységét.

Könyvében röviden megemlítette az afganisztáni beavatkozást is.² Ez a Bush elnök által meghirdetett „terrorizmus elleni háború” első jelentősebb művelete volt, és Keegan értékelése szerint a „... különleges hadviselési erők (amerikai, brit és ausztrál) bevetésével, az Északi Szövetség tálibellenes csapatainak bevonásával és az amerikai légi haderő tömeges alkalmazásával hamar legyőzték az afganisztáni al-Kaida egységeket és tálib támogatóikat... Az afganisztáni hadjárat kétségtelen, kézzelfogható sikerrel zárult. Afganisztánnak új, hihető népképviselési alapú közigazgatást adtak, a tálibok iszlámista rendszerét pedig felszámolták”.² [A szerző véleménye szerint ez Keegan elsietett értékelése volt, hiszen még napjainkra sem sikerült teljes körűen felszámolni a tálibok és támogatóik felkelő és gerilla erőit és nem működik sikeresen az afgán közigazgatás új rendszere sem. – K. T.]

Az Irak ellen 2003 márciusában indított támadást Keegan a következőkben indokolja: „... A tálibok leverése után [Afganisztánban – K. T.], aminek révén megsemmisítették az al-Kaida elsődleges támogató-erejét, a Bush-elnökség a terrorizmus elleni háború többi fő célpontja ellen fordulhatott. Az amerikai hírszerzés jelentései szerint az al-Kaida nem kevesebb, mint ötven országban rendelkezett támogatógócokkal, ám megítélésük szerint a fő veszély Irakból áradt”.³ Ez volt az Irak elleni támadás első indítéka.

Ehhez fűzi hozzá Keegan azon a véleményét, miszerint vitatható az, hogy Szaddam Husszein az al-Kaida támogatói közé tartozott, ugyanis az al-Kaidához fűződő kapcsolatára nem sikerült bizonyítékot találni.⁴

Bush elnök meghozta a döntést Irak megtámadására (megelőző akció formájában), amely két beszédében került nyilvánosságra: 2002 januárjában a Kongresszushoz intézett üzenetében, valamint 2002 júniusában a West Point-i Katonai Akadémián elmondott beszédében.

¹ John Keegan: Az iraki háború. Budapest, 2004. Európa Könyvkiadó.

² Uo. 155–156. oldal

³ Uo. 156. oldal

⁴ Uo. 156–157. oldal

Az USA elnökének döntését a világ közvéleménye megosztottan fogadta. A katonai akciót támogatta Nagy-Britannia és Ausztrália, de Oroszország, Franciaország és Németország ellenezte. Spanyolország és több más európai állam kezdetben csak politikai síkon támogatta az Irak elleni háborút, majd a támadó hadműveletek után kisebb katonai erőket küldött a válság rendezése céljából Irakba.

Az Irak elleni határozott katonai fellépés másik fontos indítékául J. Keegan hivatkozik Irak tömegpusztító fegyvereinek meglétére is, amelyre utalt az ENSZ 678. és 1284. számú határozata is. Az ENSZ által felállított helyszíni ellenőrző bizottság, (UN Special Commission – UNSCOM) hét éven át hajtott végre ellenőrzéseket Irakban és Keegan szerint: *„... felfedezte és megsemmisítette Szaddam tömegpusztító fegyver-arszáljának nagy részét”*.⁵

Oroszország és Franciaország helytelenítették az ENSZ Biztonsági Tanács határozatait. Miközben az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia fegyveres erői nagy ütemben készültek az Irak elleni háborúra, az amerikai diplomácia megpróbálta az ENSZ-et egy újabb Irak ellenes határozat meghozatalára kényszeríteni. A 2002. november elején beterjesztett 1441. számú határozat-tervezet *„... Iraknak engedélyezett egy végső lehetőséget az együttműködésre, figyelmeztetett, hogy amennyiben erre nem hajlandó, komoly konzekvenciákra számíthat”*.⁶

Az 1441. számú határozatot az Európai Unióból ellenezte Franciaország, Németország és Luxemburg, de támogatta Olaszország, Spanyolország és Kelet-Európa nemrég felvett, valamint tagságra aspiráló országai is. Nagy-Britanniában egymilliónál nagyobb létszámúra becsült tömegek tüntettek az utcákon.

Ezt a helyzetet J. Keegan így értékeli: *„... Éppen ezért nem volt abban semmi meglepő, hogy a Szaddam elleni háború kiújulásának egyre növekvő valószínűsége 2003 tavaszán válságot okozott a nyugati világban.”*⁷

Az 1441. számú határozat szerint újabb ellenőrző szervezetet (Monitoring, Verification and Inspection Commission – UNMOVIC) kellett Irak területére küldeni. Az új ellenőrző bizottságnak az 1999-ben megszűnt UNSCOM által jelentett, és az iraki államapparátus írásos anyagaiban el nem számolt 6000 darab vegyi harcanyaggal töltött repülőbombát, hét föld-föld rakétát és két darab, az oroszok által szállított Scud-rakétát, továbbá 26 000 liter lépfene és 1,5 tonna VX-harcigáz előállításához elegendő anyagot kell felderíteni és megsemmisíteni.

Az UNMOVIC ellenőrző csoportjai 2002. november 25-én érkeztek meg Irakba és december 7-én hatalmas terjedelmű iratköteget vettek át az iraki kormány képviselőjétől, amely azt akarta bizonyítani, hogy Irak tömegpusztító fegyverektől mentes ország.⁸

Hans Blix, volt svéd külügyminiszter és El Baradei, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség vezetője által irányított UNMOVIC szakemberei úgy vélték, hogy heteket igényel az iratok elemzése, majd utána hónapokat az információk ellenőrzése.⁹ Az Amerikai Egyesült Államok elnöke ezt a véleményt nem fogadta el és döntött a katonai hadjárat gyorsított előkészítésének folytatása mellett.

Az Iraki Szabadság Hadműveletet (Operation Iraqi Freedom) a hónapokig tartó felvonulás után, 2003. március 20-án kezdték meg a Tommy Franks amerikai vezérezredes parancsnoksága alá tartozó szövetséges katonai erők. Az 1991-es

⁵ Uo. 166. oldal

⁶ Uo. 167–168. oldal

⁷ Uo. 173. oldal

⁸ Uo. 176. oldal

⁹ Uo. 177. oldal

Öböl-háborútól eltérően (ahol a légiereő közel 40 napig bombázta az iraki célokat), 2003 márciusában a szárazföldi, légi- és haditengerészeti erők egyidejűleg indították a támadást.¹⁰ A támadó hadműveletekben Keegan szerint kb. 170 ezer fős haderő vett részt. Ebben négy teljes állományú hadosztály (három USA és egy brit), valamint két csökkentett állományú USA-hadosztály képezte a szárazföldi erőt. Ezeket támogatta kb. 700 harci repülőgép és 108 hadihajó (köztük 6 USA és 1 brit repülőgép-hordozó).

A szövetséges erőkkel szemben álló iraki fegyveres erők létszáma mintegy 400 ezer fő volt, amelyből csak a Köztársasági Gárda hat hadosztálya volt többé-kevésbé harcképes. A többi (11) hadosztály felszerelését elavult szovjet gyártmányú harckocsik és PSZH-k képezték, személyi állományuk kiképzettsége pedig alacsony színvonalú volt.

Keegan leírja, hogy 1991-hez viszonyítva, a több mint 5000 harckocsi helyett csak 2000, a páncélozott szállító harcjárművekből a 7000 helyett csak 2000 állt az irakiak rendelkezésére. A fegyveres erők zömét az irreguláris alakulatok képezték, amelyek állománya a Baath Párt híveiből és a többi iszlám országból (Szíria, Egyiptom, Szaúd-Arábia, Algéria, Marokkó és Pakisztán) érkezett nyugatellenes fanatikusból állt össze. A szövetséges erők támadását az iraki hadosztályok zöme nem akadályozta védelmi tevékenységgel, a katonák vagy megadták magukat, vagy állásaikat elhagyva menekültek. Jelentősebb ellenálló erőt az irregulárisok képeztek, akik elsősorban a városokban kiépített lesállításokból leadott tűzzel próbálták meg lassítani az USA és brit csapatok támadó lendületét.

Keegan összehasonlítja az 1991. évi Öböl-háborúban részt vevő mintegy 750 ezer fős szövetséges haderőt a 2003. évi, jóval kisebb koalíciós erővel és megállapítja, hogy ez a haderő élőerejét, felszerelését, szervezetét és katonai gyakorlatát [kiképzettségét – K. T.] tekintve messze felülmúlta az 1991. évit, bár kissé keserűen állapítja meg azt, hogy „... az 1991-es Szövetségesek megtagadták a támogatást”.¹¹

Dicséri T. Franks tábornokot, a támadó erők és az Egyesült Államok Központi Parancsnokságának vezetőjét, akit úgy jellemez, hogy: „... *Talán, mert nem végezte el West Point merev tisztképző akadémiáját, Franks ma is eleven, kutató elme, képes menet közben is gondolkodni és figyelemre méltóan független attól a dogmatikus észjárástól, amely oly gyakran jellemzi a Hudson-parti Spárta végtermékeit.*”¹²

Részletesen bemutatja a szárazföldi hadműveleteket végrehajtó USA és brit hadosztályokat, valamint a kisebb, önálló alakulatokat.

Hivatkozik arra, hogy az Iraki Szabadság Hadművelet tervét már 1995-ben elkezdték felvázolni, hogy megakadályozzák Szaddamnak a tömegpusztító fegyverek fejlesztésére irányuló konok erőfeszítéseit.¹³

A tervezés egyik nagy problémáját Törökország jelentette, amely bár USA-barát NATO-tagállam, mégis nem járult hozzá ahhoz, hogy jelentős amerikai erők (a 4. gépesített hadosztály) török területen átvonulva északról támadjon Irakra. A török parlament iszlamista többsége 2003. március 1-jén elvetette az USA javaslatát.

Az Amerikai Egyesült Államok politikai és katonai vezetői mindent elkövettek, hogy Szaddam továbbra is féljen egy északról jövő támadástól és jelentős erőket (három hadosztályt) állomásoztasson a török-iraki határon.

¹⁰ Az USA, brit és ausztrál különleges műveleti erők (Special Operation Forces – SOF) már 2 nappal előbb bevetésre kerültek.

¹¹ Uo. 204. oldal

¹² Uo. 207. oldal

¹³ Uo. 211. oldal

A támadó erők hadműveleti felépítésében a főcsapást Bagdad irányába mérő amerikai 3. hadsereg (5. hadtest és az 1. tengerészgyalogsági expedíciós erő) és a Bászra irányába támadó brit erők (1. páncélos hadosztály és a 3. tengerészgyalog kommandó dandár) 2003. március 20-án nagy tömegű rakéta, légierő és tüzérségi csapások után indultak rohamra.

A fő feladat az USA-erők részére Bagdad és Moszul elfoglalása, a brit erők részére pedig a dél-iraki olajmezők és létesítmények birtokba vétele volt. A két nappal korábban (március 18-án) rejtve bevetett 48 különleges hadviselési csoport (SOF, SAS) fő feladata a Szíriába vezető utak elzárása és a Scud-rakétaindítások megakadályozása volt.

A támadó hadművelet sikerét – a városokban megbúvó irreguláris csoportok kivételével – az iraki haderő lényegében nem akadályozta és nem is lassította. Tikrit (Szaddam szülőhelye) április 14-ei elfoglalásával a támadó tevékenységek befejeződtek. Az Irak elleni háború azonban nem ért véget, s megkezdődött a békefenntartási és rendteremtési műveletek hosszú sora, amely még napjainkban is rengeteg áldozattal járt.

Érdemes néhány mondatban megemlíteni az olajért folytatott harcot is. A brit erők részére meghatározott támadási feladat: a Bászra alatti, rumajlai olajmezők birtokba vétele volt. Ezek óriási anyagi értéket képviseltek, mert a mezők legértékesebbjén 300-nál több kútból napi több mint kétmillió hordó kőolajat szivattyúztak a felszínre és továbbítottak a gáz-olaj szétválasztó telepekre és onnan a Fao-félszigeten épített tartályhajó-terminálba.

Ezeket a berendezéseket a britek építették még az 1950-es években és a hadjáratra az építő szakemberekből álló csoportokat hoztak létre, amelyek azonnal üzembe helyezték az olaj kitermelési és szállítási rendszereket. Az olajmező elfoglalásában kisebb amerikai tengerészgyalogos alakulat (7/1. tengerészgyalogsági zászlóalj) is részt vett. A másik gazdag iraki olajmezőt, a kirkukmoszult a 173. USA légideszant dandár foglalta el, a területen élő Szaddam ellenes kurd erők segítségével március 26-án.

Az olajmezők, a feldolgozó és szállító üzemek birtokba vételével az USA és brit erők megfosztották Irakot a legfontosabb bevételi forrásától. A korabeli médiaközlemények szerint ez volt az iraki hadjárat stratégiai célja.

John Keegan erről csak nagyon röviden ír, de könyvének 231. oldalán található sorok utalnak erre, amelyek szerint: *„... az olajmezőket és a kiaknázásukhoz nélkülözhetetlen berendezéseket sikerült épségben megszerezni. Az utóbb »koronaékszerként« emlegetett célok elfoglalására indított hadművelet kiemelkedő sikerrel zárult.»*¹⁴

Keegan brit katonai szakértőként értékeli az USA és brit katonai erők tevékenységét, ezért érthető, hogy csak az amerikai hibákat említi meg könyvében. Az egyik az A-10 típusú harci repülőgépek pilótái által elkövetett tévedésekre vonatkozik, amely szerint: *„... egy amerikai A-10-es harckocsivadász-repülőgép kilőtte a tengerészgyalogosok több járművét és megsebesített egy már sebesült tengerészgyalogost. Az A-10-es pilóták már több súlyos »saját tűz« incidensben voltak vétkesek, veszteségeket okoztak a brit csapatoknak az első Öböl-háborúban, de eddig legalább a sajátjaik megtámadását elkerülték.»*¹⁵

Keegan említi azt is, hogy a modern katonai teljesítmény legfelső szintjén a britek nem mérhetőek az amerikaiakhoz. Bizonyos katonai tevékenységekben azonban felülmúlhatatlanok. Ezek közé tartozik a különleges hadviselés és a gerilla-

¹⁴ Uo. 231. oldal

¹⁵ Uo. 235. oldal

ellenes hadviselés, amelyben a brit Special Air Service (SAS) katonája felülmúlhatatlan. Ezt a képességet a SAS-katonák az Észak-Írországban, az IRA elleni több mint harmincéves küzdelemben szerezték.¹⁶

Nagyon érdekes gondolatokat tartalmaz Keegan könyvének 9. fejezete, amely A háború után címet viseli. Kiemeli, hogy a 26 napos sikeres támadó hadművelet meglepően csekély emberveszteséggel járt. Az amerikaiak halottakban 122, a britek 33 katonájukat veszítették el. Az iraki katonai veszteségeket 2004-ig még nem vették számba, de valószínűtlen, hogy azok jelentősek lettek volna. Ez Keegan szerint elsősorban azért következett be, mert az iraki katonák kerültek a heves, elhúzódozó harcokat és túlnyomó többségük kerekét oldott a harc kezdete előtt.¹⁷

A koalíciós erők hadifoglyokat nem tartottak és gyűjtöttek, hanem az elfogott katonákat hazaengedték. A megszállók egyik első rendeletével az iraki hadsereget feloszlatták. Keegan szerint ez „... súlyos hiba volt, egy abból a nem kevésből, amelyet az amerikai átmeneti kormányzat közvetlenül a Szaddam-rezsim összeomlása után elkövetett. Több százezer fiatal férfit zúdítottak egyszerre a munkanélküliek piacára, fizetetlenül és elégedetlenül magukra hagyták őket, abban a pillanatban, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy szükség van az iraki biztonsági erők újjáépítésére. A hibát megismételték, amikor az ország rendőrségét sem tartották meg.”¹⁸

Keegan megítélése szerint e hiba következményei voltak a gyorsan elterjedő fosztogatások, majd az ezt követő öngyilkos merényletek és támadások a megszálló erők és az alakuló iraki hatalmi szervek és objektumok ellen. 2003 végére az amerikai katonai halottak száma elérte az 500-at.

A támadó hadműveletek után felállítottak egy új fegyverzet-ellenőrzési csoportot, az Iraki Helyszíni Szemle Csoportot (ISG), amelynek vezetője dr. David Kay, 2003 októberében ideiglenes jelentést tett az ENSZ-nek, majd 2004 januárjában az USA szenátusának számolt be az ellenőrzés eredményeiről. Ez a jelentés adott ösztönzést Bush elnök ellenfeleinek az Amerikai Egyesült Államokban és a háború sok bírálójának Nagy-Britanniában, mely szerint nem igazolódtak a hivatalos angol-amerikai állítások. Szaddam ugyanis nem rendelkezett tömegpusztító fegyverekkel és hordozóeszközökkel, továbbá ilyen fegyverek és eszközök fejlesztését sem folytatta.¹⁹

A könyv 2. számú függelékében Keegan leírja a Tommy Franks tábornokkal 2003. július 1-jén készített interjú lényegét, amelyben az Irak elleni hadjárat tervezéséről és végrehajtásáról beszélt a CENTCOM parancsnoka. Franks elmondta, hogy 2001 decemberében kezdték el a hadjárat konkrét tervezését, miután Bush elnök meghallgatta őt az addig kidolgozott és a Központi Parancsnokságon tárolt, Irak elleni hadműveleti tervekről. Az egyik terv 500 ezer főnyi szárazföldi haderő felvonultatásával számolt, de rendelkezett egy 50 ezres változattal is. A végső erőszámvetés alapján hat (öt USA és egy brit) hadosztály bevetését látta szükségesnek. Ebből egy hadosztály (a 4. USA gépesített hadosztály) északról, Törökországon keresztül támadott volna, de ezt a török kormány nem engedélyezte. De a 4. hadosztály tevékenységéről félrevezető információkat adtak ki, amelyek Szaddamot arra készítették, hogy jelentős erőket összpontosítson Irak északi területén.

¹⁶ Uo. 271–272. oldal

¹⁷ Uo. 314–315. oldal

¹⁸ Uo. 316. oldal

¹⁹ Uo. 327. oldal

A tábornok kiemelte a különleges hadviselési csoportok (SOF) szerepét, amelyek zömét már azelőtt bevetették, hogy a főerők 2003. március 19-én átlépték az iraki–kuvaiti határt.²⁰

Franks tábornok kifejtette, hogy ő sohasem foglalkozott az 1990-es években kidolgozott eljárással, a „sokkolni és megfélemlíteni” (Shock and Awe) hadművelési elvvel, helyette a parancsnoki és közigazgatási struktúra szétzilálását és a harckocsik széleskörű (még a városokban is) alkalmazását helyezte előtérbe.²¹

A politikai döntések háttere

Bob Woodward amerikai újságíró, a The Washington Post világhírű riportere, aki a Nixon elnök lemondását eredményező Watergate-botrányt kirobbantó duó tagja, nagyon megbízható forrásokkal rendelkezik az USA politikai vezető köreiből és szabad bejárása van majd minden bizalmas ügyekkel foglalkozó hivatalba. 2004-ben írta meg A támadás terve²² című könyvét, amelyben bemutatja Bush elnök és kormánya tevékenységét a „terrorizmus elleni háború”, valamint az Irak elleni katonai műveletek előkészítése és megindítása folyamatában. Az afganisztáni háborút csak elvétve érinti.

Woodwardot elsősorban nem a katonai szakmai kérdések érdeklik, hanem a politikai döntések hátterében megbújó gazdasági, pártpolitikai és személyi indítékokat (indító okokat) keresi.

A könyvben a főszereplő az Amerikai Egyesült Államok elnöke, George W. Bush, aki mind az Afganisztán, mind az Irak elleni hadjáratok (katonai beavatkozások) megindításáról döntött. Mellette fontos szerepet játszanak azok a személyek is, akik őt e döntésekben támogatták és információkkal látták el. Ezek közül ki kell emelni Dick Cheneyt, az alelnököt, aki gyakran a háttérből, de a leghatározottabban támogatta Bush háborús terveit. Ő az első Öböl-háború (1990–91) idején az USA védelmi minisztere, majd 1995 és 2000 között a Halliburton texasi olajtársaság elnöke volt. Jelentős szerepet játszott a háborúk előkészítésében Donald H. Rumsfeld védelmi miniszter, Condoleezza Rice, Bush nemzetbiztonsági főtanácsadója, valamint George Tenet, a CIA vezetője, aki hírszerzési adatokkal látta el az USA vezető politikusait.

Sajátos állásfoglalást képviselt Colin Powell külügyminiszter, aki gyakran kísérelte megfontoltabb döntésekre bírni Bush elnököt és próbálta kiemelt kérdésként kezelni az ENSZ szerepét a vitás kérdések megoldásában. Ő az első Öböl-háború alatt a Vezérkari Főnökök Bizottságának elnöke volt, és mint sokat tapasztalt katona tartott a radikális katonai beavatkozás későbbi negatív következményeitől.

Bush elnök az afganisztáni és iraki katonai műveletek előkészítését és végrehajtását az USA Fegyveres Erők – területileg illetékes – Központi Parancsnokságára (CENTCOM) és annak vezetőjére Tommy Franks vezéreztetésre bízta. Franks tábornok – csak úgy, mint George Bush – Texas államból származott és West Point elvégzése nélkül jutott el az USA legfontosabb katonai parancsnokságának vezetői posztjára.

Az Amerikai Egyesült Államok szövetségesei közül ki kell emelni Tony Blair brit miniszterelnököt, aki nem csak lelkesen támogatta Bush politikai döntéseit, hanem jelentős nagyságú brit katonai erővel járult hozzá az afganisztáni és iraki

²⁰ Uo. 360. oldal

²¹ Uo. 363. oldal

²² Bob Woodward: A támadás terve. Budapest, 2004. Geopen Könyvkiadó

hadműveletekhez. Az Irak elleni háború előkészítésében fura szerepet játszott a brit hírszerzés, amely nehezen ellenőrizhető adatokat szolgáltatott Irak tömegpusztító fegyvereiről és a nemzetközi terrorizmussal kapcsolatos összeköttetéseiről.

Az Afganisztán és Irak ellen indított katonai műveletekben a felsorolt személyek játszották a döntő szerepet és ezért Bob Woodward is rájuk irányítja a figyelmet nagyon érdekes és hiteles tényekre támaszkodó írásművében. Woodward könyve a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás után 72 nappal (2001. november 21-én) tartott USA Nemzetbiztonsági Tanács ülésével kezdődik, ahol az afganisztáni beavatkozás után először merült fel az Irak elleni akció terve.

Az olvasó számára rendkívül érdekes és kérdéses, amit Woodward állít, hogy a Pentagonnak „*még egy vázlatos haditerve sem létezett Afganisztán esetében*”.²³ Ismert az, hogy a CENTCOM (a Központi Parancsnokság) felelős a közel-keleti térségre tervezett összes katonai műveletért és ilyen jellegű hadműveleti terveket dolgozott ki. Afganisztán szovjet megszállása idején (1980–88) az USA aktívan támogatta pénzzel és fegyverekkel az afgán ellenállás erőit.

Az Amerikai Egyesült Államok lakosait és politikusait megdöbbenetette és sokkhatás alatt tartotta a 2001. szeptember 11-én végrehajtott támadás „... *miközben folyamatosan riogatták a vészjósló riadók, újabb terrortámadásokat helyezve kilátásba. Antraxszal mérgezett levelek Floridában, New Yorkban és Washingtonban megöltek öt embert. Viszont a hadsereg és a CIA közös katonai és kommandós támadásai az Afganisztánban hatalmon lévő tálib rezsim és az al-Kaida terroristái ellen rendkívüli és bizonyos mértékig nem várt sikerrel jártak.*”²⁴

A terrorizmus elleni háborúban Woodward szerint D. Cheney alelnök „gőzhengerszerű tényező” volt, aki úgy vélte, hogy az al-Kaida és Szaddam iraki elnök szoros kapcsolata és felelőssége miatt a Szaddam elleni leszámolás a fő feladat.

A Nemzetbiztonsági Tanács ülése után Rumsfeld védelmi miniszter utasította a vezérkar útján Tommy Franks tábornokot, hogy a kijavított Irak elleni haditervről egy hét múlva tegyen jelentést neki. [A Központi Parancsnokság ugyanis rendelkezett egy Irak elleni hadműveleti tervvel, amely az Operation Plan 1003 elnevezéssel készült el az első Öböl-háború után, de az időközbeni változások miatt javításra szorult. – K. T.]

Az USA védelmi minisztérium folyamatosan kapott felderítési adatokat Irakról és fegyveres erőinek helyzetéről, hiszen az első Öböl-háború után kijelölt északi és déli légi tilalmi övezetekben (amelyek Irak területének 60%-át lefedték) az amerikai és brit repülőgépek állandó felderítést hajtottak végre. Pontosan ismerték az ott lévő iraki csapatok és objektumok helyzetét, míg az ország teljes területén telepített CIA és más hírszerző ügynökök Irakról naponta szolgáltak pontos és megbízható felderítési információkat.

A CIA igazgatója, George Tenet tájékoztatta Bush elnököt az Amerikai Egyesült Államok nemzetbiztonságát fenyegető fő veszélyekről. A tájékoztató szerint ezek a következők:

1. Oszama bin Laden és az al-Kaida.
2. A tömegpusztító (vegyi, biológiai és nukleáris) fegyverek fokozódó elterjedése.
3. Kína (elsősorban a katonai) kapacitásának növekedése a közeljövőben.

²³ Uo. 14. oldal

²⁴ Uo. 13. oldal. Woodward itt nagyon elszéltetett értékelést ad az afganisztáni helyzetről, hiszen még ma sincs béke az országban. Az első USA katonai alegység (a különleges erőktől) 2001. október 13-án lépett afgán földre a kabuli reptéren, 16 nappal az elsőként bevetett CIA-kommandó után.

A fő veszélyek között nem említették Irakot, de a Nemzetbiztonsági Tanács 2002. február 5-én tartott ülésén már kiemelt feladatként jelölték meg Irak feltételezett tömegpusztító fegyvereinek felderítését.

Bush elnök korábban (2001. szeptember 16-án) kijelentette, hogy a terrorizmus elleni háború első célpontja Afganisztán lesz, és Irak kérdését egyelőre félreteszik.²⁵ De hamarosan az amerikai politikusok első számú célpontja Szaddam Husszein és Irak lett. Bush és tanácsadói arra hivatkoztak, hogy Irak tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik, és azok bevetésére készül, aminek egyik legfőbb bizonyítéka az, hogy Szaddam 1998-ban kiutasította az országból azt az ENSZ ellenőrző bizottságot, amelynek feladata volt Irak tömegpusztító fegyvereinek feltárása és megsemmisítése. Ezért kellett az Irak elleni hadműveleti tervet felülvizsgálni és javítani a valós helyzetnek megfelelően.

Az 1300-as hadműveleti terv 500 ezer fős katonai erővel számolt egy Irak elleni háborúban, amelyet az USA akkori felelős vezetői túlzottnak tartottak. Ezért arra utasították Franks tábornokot, hogy egy kisebb, gyorsan átszállítható és rugalmasan vezethető katonai erőt tervezzen az Irak elleni hadjáratokhoz.

Bush elnök 2001. december 28-án fogadta Franks tábornokot a texasi birtokán és meghallgatta jelentését az Irak elleni háborús terv részleteiről. Franks először röviden jelentette az afganisztáni tapasztalatokat, amelyek szerint már megnyerték a hadjárat első szakaszát, majd áttértek az iraki hadműveletek új tervének ismertetésére.

Az új terv elnevezése „Póló műveletek” volt, és kisebb létszámú koalíciós katonai erővel számolt. A terv fontos részét képezte a 90-60-250-es számcsoporthoz, amelyben a 90 nap a katonai erők felvonulását, a 60 nap a hadműveletek időtartamát, a 250 nap pedig az ország belső helyzetének stabilizálására szükséges időt jelentette.

Franks tábornok ebben a tervben az első Öböl-háborútól eltérően nem tervezett hosszú, légierővel végrehajtandó csapásokat az iraki célokra, hanem a légi és szárazföldi haderő egyidejű és összehangolt műveleteire helyezte a hangsúlyt. Fontosnak tartotta a különleges műveleti erők (Special Operation Forces) csoportjainak korai bevetését, amellyel megakadályozható az iraki Scud-rakéták felhasználása és pontos adatok továbbíthatók az iraki objektumokról a csapásmérő repülőgépek és rakéták számára. A különleges műveleti csoportok egyik fontos feladatául szabta meg a terv a déli olajmezők megszállását.²⁶

Az Irak elleni hadműveletek vezetését egy Katarban telepített előretolt vezetési pontról (harcálláspontról) tervezte Franks tábornok megoldani.²⁷ A hadműveletek megindításának időpontjául legkorábban 2002 áprilisa és májusa között látott lehetőséget a tábornok.

Bush elnök elismeréssel fogadta a jelentést, remek munkának minősítve azt. Mivel a hadjárat az USA végrehajtásához számos szövetségesének hozzájárulása is szükséges volt, Bush és tanácsadói jelezték, hogy még jelentős időre van szükség a háború megindításáig. Az Irak elleni hadjárat tervén még további pontosításokat (változtatásokat) hajtott végre a Központi Parancsnokság és vezetője, Franks vezérezredes. Ezek a változtatások zömében a szövetségesekkel folytatott tárgyalások eredményei, valamint a felderítési adatok alapján kerültek végrehajtásra.

A szövetségesekkel, illetve azok politikai vezetőivel az esetek többségében Bush elnök tárgyalt, de a tárgyalásokban részt vett D. Cheney alelnök, C. Powell

²⁵ Uo. 35. oldal

²⁶ Uo. 70. oldal

²⁷ Ugyanerről a vezetési pontról irányították az Afganisztánban folyó katonai műveleteket is. (K. T.)

külügyminiszter, C. Rice, a Nemzetbiztonsági Tanács vezetője, G. Tenet, a CIA igazgatója és D. H. Rumsfeld védelmi miniszter is.

Bush elnök fő feladata az volt, hogy megfelelő és megbízható szövetségeseket találjon a terrorizmus elleni globális küzdelemhez és az Irak elleni háborúhoz. A terrorizmus elleni harchoz a NATO-tagországok mindegyike, az USA többi szövetségesei, sőt Oroszország kormánya is hozzájárult. Az Afganisztánban folyó katonai műveletekben 2010-ben 48 állam több mint 130 ezer katonája vett részt. Bár a NATO tagországok folyamatosan kivonják erőiket a közép-ázsiai országból, még jelenleg is közel 500 fő az Afganisztánban szolgáló magyar katonai kontingens összlétszáma.²⁸

Más probléma volt az Irak elleni háború végrehajtása. Az Egyesült Királyság, Lengyelország és Ausztrália kész volt katonai erővel is részt venni a tervezett hadműveletekben már a kezdetektől, de más országok kormányai, ide értve a közép-európaiakat is, egyáltalán nem, vagy csak a későbbi, ún. stabilizációs békeműveletekben való katonai részvételt támogatták.

Bush minden igyekezete ellenére sem sikerült Franciaország, Németország és Oroszország vezetőit megnyerni az Irak elleni háború támogatásához. 2003. február 10-én a francia, az orosz és a német politikai vezetők közös közleményt adtak ki, amely a fegyverzet-ellenőrzés kiterjesztését javasolta. „... *Ma nincs semmi olyan tény, amely indokolná a háborút – mondta Chirac. – Oroszország, Németország és Franciaország eltökélte: mindent megtesz azért, hogy Irakot békésen fegyverezzék le.*”²⁹

Jelentős problémát okozott az Irakhoz közeli arab államok vezetőinek meggyerése ahhoz, hogy területeikre USA és szövetséges katonai erők települjenek, és ezekről induljanak el Irak elleni támadáshoz. Ebben Bush elnök sok esetben komoly támogatást kapott Abdullah szaúdi trónörökösztől, aki közvetített az USA elnöke és az arab államok vezetői között.

A háború tervezésében komoly nehézségeket jelentett a törökök döntése 2003. március 1-jén, amikor a török parlament elutasította az Amerikai Egyesült Államoknak azt a kérését, hogy országuk területén vonultasson fel csapatokat.³⁰ Ugyanis Franks tábornok terve szerint 30 és 80 ezer közötti létszámú amerikai erőnek kellett volna török területen áthaladni, hogy északról támadjon Irak ellen. Ebben a csoportosításban a főerőt a 4. gépesített hadosztály képezte volna. Bízva abba, hogy a török kormány megváltoztatja döntését, a Pentagon úgy rendelkezett, hogy a 4. hadosztály harci technikáját szállító hajók a Földközi-tenger keleti medencéjében várjanak.

Korábban a brit vezérkar is azt tervezte, hogy a háborúban résztvevő brit erők egy része is török területen átvonulva kerül bevetésre. Powel külügyminiszter erősen kételkedett egy ilyen terv megvalósításában, amit a török döntés is igazolt.

Az Irak elleni háború sikeréhez megbízható és pontos felderítési adatokra volt szükség. Ezek zömét a Központi Hírszerző Ügynökség, a CIA szolgáltatta hatalmas létszámú apparátusával és jelentős dollármilliók felhasználásával. Woodward szerint a CIA iránti bizalmat Bush elnökben jelentősen növelte George Tenet CIA igazgató tevékenysége, amelyet a „terrorizmus elleni háború” során 2001 októberétől Afganisztánban hajtott végre a CIA. „... *Az a titkolt program, amelynek keretében a CIA-hoz tartozó félkatonai egységeket küldték Afganisztánba, segített megteremteni az első kapcsolatokat és megalkotta a tálibok kiűzésének stratégiáját. Tenet drámai*

²⁸ Kiss Zoltán László: Magyarok a békefenntartásban, 128–130. oldal

²⁹ Uo. 352. oldal

³⁰ Uo. 364. oldal

*módon megjavította a helyi ügynököktől származó hírszerzés színvonalát és tízszeresére emelte a terepre küldhető CIA-tisztek körében a kiképzési létszámot, s ezzel tette lehetségessé a titkolt műveleteket...*³¹

A CIA rejtett (titkolt) műveleteit végző CIA-tisztek beszélték az Irakban és Afganisztánban használt nyelvjárásokat és korábbi helyszíni bejárások alapján jól ismerték a bevetési helyek és körzetek éghajlati és terepviszonyait, valamint a lakosság vallási és kulturális szokásait.

Az Irak elleni hadjárat tervei között szerepelt egy olyan feladat is, hogy fel kell állítani és ki kell képezni egy 5000 fős Szabad Iraki Sereg nevű csapatot száműzetésben élő irakiakból, akik később az amerikaiak oldalán fognak harcolni.

Woodward szerint: *„Rémálom volt az egész: megfelelő helyszínt találni a kiképzéshez, megszűrni az irakiakat, hogy ne legyenek köztük képek, vagy olyanok, akik szimpatizálnak Szaddam rendszerével, s végül megszerezni a pénzt és a szállításhoz szükséges eszközöket. Egy két csillagos tábornokot bíztak meg a feladattal és végül Magyarországon találták meg a központi kiképző bázis helyét. 800 főnyi amerikai katonai személyzet dolgozott hónapokon át, és összesen több millió dollárt költöttek erre a programra. Ám a sok balul elsült próbálkozás között az lett az egyik legdrámaibb, sőt már-már komikus: mindössze 70 száműzött irakit képeztek ki...”*³²

A bevetett CIA ügynökök között voltak, akik kedvezőbb feltételek között végezték a felderítést. Woodward részletesen leírja az egyik ilyen ügynök tevékenységét, akit Tim fedőnévvel látott el. Ez a CIA-tiszt Törökországon keresztül került bevetésre észak-iraki területre, ahol zömében kurdok laktak, akik Szaddam rendszerének nyílt ellenségei voltak. Ezek, megfelelő mennyiségű dollárért hajlandóak voltak egész Irak területéről felderítési információkkal szolgálni.

A kurdok közül elsőként kiválasztott és beszervezett családfő és két fia vállalkozott arra, hogy Timnek megbízható adatokat adnak át az iraki fegyveres erőkről és Szaddam biztonsági szolgálatáról. Ezért a tevékenységért havi egymillió dollárt kaptak és a CIA nyilvántartásban a „DB/rocksztár” szupertitkos kódneveket kapták meg. Ezt az összeget hat nap alatt elköltötték és további többszáz ezer dollárt kértek és kaptak.

Az USA dollártömeg megjelenése nagy érdeklődést váltott ki a kurdok vezetői között, akik további dollármilliókat kaptak Timtől. Egy nap a kurd PUK-vezér, Dzsalal Talabani meglátogatta Timet a rejtkehelyén és közölte vele: *„... Tim, mostantól fogva szeretném, ha egy-, öt-, és tízdolláros címletekben adná a pénzt, mert Szulajmaniában mostanában minden száz dollárba kerül. ... Állítólag akár egy csésze kávéért is száz dollárt kértek, mert senki nem tudott visszaadni.”*³³

A CIA további dollármilliókat küldött Törökországon keresztül a bevetett CIA-csoportoknak. Az Amerikai Egyesült Államok vezetői minden szinten igyekeztek meggyőzni a világ közvéleményét arról, hogy Irak tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik. Ennek egyik fontos állomása volt Powell külügyminiszter beszéde az ENSZ Biztonsági Tanácsában 2003. február 5-én. Powell 76 perces beszédében felsorolt sok hírszerzői információt, amelyek Irak állítólagos tömegpusztító fegyvereinek meglétét igazolják. Többek között kijelentette, hogy: *„... Saját, helyszínen tartózkodó embereinktől tudjuk, hogy egy Bagdad melletti, rakétákkal*

³¹ Uo. 82. oldal

³² Uo. 361. oldal

³³ Uo. 338. oldal

*felszerelt dandár rakétakilövőket, valamint biológiai töltetet tartalmazó robbanófejeket juttatott el a legkülönbözőbb helyekre...*³⁴

Powell ENSZ-ben elhangzott beszéde után öt nappal került nyilvánosságra a francia, német és orosz elnök közös közleménye, amelyben elutasították az Irak elleni háborút. 2003. március 5-én fogadta Bush elnök II. János Pál pápa személyes képviselőjét, akit a pápa azért küldött, hogy az USA elnökét lebeszélje a háborúról. Kijelentette: ez a háború nem lenne igazságos, nem lenne legitim és csak rontana a helyzeten. Bush válasza ez volt: *„Szó sincs róla. Nagyon is javítani fog a helyzeten.*”³⁵

2003. március első napjaira az Irak elleni háborúra kijelölt erők beérkeztek a megindulási állásokba. Franks tábornok hadereje 208 ezer főből állt, amelynek zömét az USA adta, a koalíciós erők pedig 44 ezer főt képeztek.

Március 19-én reggel összeült az Amerikai Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsa. Bush utasítására bekapcsoltak egy lehallgatás biztos videotelefon-rendszert, amelyen megjelent Franks tábornok és a haderőnemek legmagasabb rangú parancsnokai. Röviden jelentették csapataik felkészültségi helyzetét, majd meghallgatták az elnök parancsát a háború megindításáról. Bush elnök a következőket mondta a parancsnoknak: *„... A világbéke megőrzése érdekében, valamint az iraki nép javát és szabadságát szem előtt tartva ezennel kiadom az elnöki parancsot, hogy megkezdjék az Iraki Szabadság hadműveletet. Isten áldása legyen csapatainkon.*”³⁶

Woodward 2003. december 11-én interjút készített Bush elnökkel, amely során feltette azt a kérdést is, hogy a történelem hogyan ítéli meg majd az iraki háborút. *„... Bush mosolygott. Történelem – mondta, közben vállat vont, majd kezét a zsebéből előhúzva széles karmozdulatokkal érzékeltette, hogy az még nagyon messze van. – Mi sosem fogjuk megtudni. Addigra már mind meghalunk...”*³⁷

A terrorizmus elleni háború pénzügyei

Ron Suskind Bush első kormányának pénzügyminiszteréről és bizalmasáról, O’Neillről írta 2004-ben A hűség ára című könyvét.³⁸ O’Neill miniszter nyíltan beszélt arról, hogy Bush elnök és csapata már a hivatalba lépése első percétől kezdve kereste a leszámolás lehetőségét Szaddam Husszeinnel. A könyv szerzője, aki Pulitzer-díjas újságíró, érdekesen és tárgyilagosan írja le Bush elnök és társai tevékenységét a „terrorizmus elleni háború” és az iraki háború tervezése és végrehajtása folyamatában.

Suskind a könyv megírásához felhasználta O’Neill feljegyzéseit és a vele lefolytatott interjúk anyagait. O’Neill a kormányban betöltött szerepéből és szakmai tapasztalataiból eredően elsősorban a háborús tervek és tevékenységek pénzügyi hátteréről adott hiteles információkat a szerzőnek. Bár a pénzügyminiszter is tagja volt az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának, de a katonai műveletek konkrét megtervezésében az esetek zömében nem vett részt. Szerepe arra korlátozódott, hogy megfelelő javaslatokat tegyen a katonai műveletek költségvetési támogatására.

³⁴ Uo. 347-348. oldal (Az ENSZ ellenőrök Irakban a 819 Scud rakéta közül 817-et korábban megtaláltak – K. T.)

³⁵ Uo. 374. oldal

³⁶ Uo. 425. oldal

³⁷ Uo. 498. oldal

³⁸ Ron Suskind: A hűség ára. Budapest, 2004. Geopen Könyvkiadó,

O'Neill, mint a világgazdaságot és azon belül az olajpiacot jól ismerő szakértő, nagy figyelmet fordított az iraki olajforrások és üzemek sérülés nélküli birtokbavételére.

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás utáni napokban a Nemzetbiztonsági Tanács ülésein a fő téma az al-Kaida és Afganisztán volt. A szeptember 13-án megtartott értekezleten G. Tenet, a CIA igazgatója felvázolta azt a tervet, amely az al-Kaida és a tálibok Afganisztánból való eltávolítását vette célba, amihez nagy szükség lett volna a mintegy húszezer harcossal rendelkező Északi Szövetség megerősítésére és finanszírozására. Tenet szerint fegyverszállítmányokkal, a CIA félkatonai alakulataival, majd az USA később beérkező katonai és különleges hadviselési erőivel „... *használható sereget lehet faragni belőle*”.³⁹ Bush elnök, még egy CIA-szakértő jelentése után, amelyben az utalt a lehetséges nagy amerikai veszteségekre, kijelentette, hogy ami Afganisztánban folyik, az háború, és az USA-erők azért vannak ott, hogy győzzenek. Kérdésére, hogy mennyi idő kell a győzelemhez, a CIA-szakértő szerint akár hetekre is szüksége lehet.⁴⁰

O'Neill fontosnak tartotta a tőzsdék mielőbbi megnyitását, és közölte, hogy a feltárt pénzügyi tranzakciók szerint a szeptember 11-i akciónak tizenkilenc férfi volt a részese, akik közül tizenöt szaúdi állampolgár. O'Neill kijelentette, hogy a „... *pénz útvonala nem hazudik. Ezek valódi tények.*”⁴¹

Tenet, a CIA vezetője kérte a CIA hatáskörének kiterjesztését és globális felhatalmazását a világméretű terrorizmus elleni küzdelemben, majd ismertette az Afganisztánban és más országokban tervezett, terroristák elleni támadások tervét. O'Neill szerint ez a terv nagyon megragadta az elnököt. Bush elnök és a Nemzetbiztonsági Tanács tagjainak véleménye szerint a terroristák kiűzése Afganisztánból majd meggyőz más országokat is, hogy ne támogassák a terroristákat és ne nyújtsanak menedéket nekik. Bush példaként Iránt hozta fel.⁴²

Suskind szerint a pénzügyminiszter többször ismételte azt az álláspontját, hogy milyen fontos a terroristák pénzügyi befektetéseinek és forrásainak felderítése. Erre a feladatra egy tárcaközi, több száz főből álló munkacsoportot hoztak létre. Ez a csoport azonban hamarosan zsákutcába jutott, mert a nyomok az arab államok homályába veszttek. Ezeknek az arab államoknak a centruma Szaud-Arábia volt, amelyben létezik „... *egy mélyen beágyazott, ádázul Amerika- és Izrael-ellenes, iszlám fundamentalista mozgalom is, amelyet – sajátos kényszer-szimbiózis! – a szaúdi királyi család finanszíroz*”.⁴³ Az amerikai terv, hogy felszámolják a terroristák pénzforsait, nyomban ütközött a szaúdi uralkodóház érdekeivel.

Az USA kormányának 130 országgal kellett együttműködési szerződést kötni a terroristák pénzbeli támogatásainak megakadályozása céljából, de sem a szerződéseket, sem a hajlandóságot nem kísérte siker. Az al-Kaida bankbetétjeit 100–120 millió dollárra becsülték.

O'Neill természetesen tudott az Irak elleni háború tervéről. Figyelemre méltó Suskind könyvében többször szereplő azon O'Neill-i állásfoglalás, hogy nem léteznek olyan tények, amelyek bizonyítanák Szaddam Huszein és az al-Kaida közötti kapcsolatot. „... *Szaddam Huszein évek óta tömegével mészároltatott le iszlám fundamentalistákat – az al-Kaida őt éppen úgy gyűlölte, mint az Amerikai Egyesült Államokat. Szaddam nem volt bolond – országában húsz év óta elnyomta a*

³⁹ Uo. 196–197. oldal

⁴⁰ Uo. 198. oldal

⁴¹ Uo. 199. oldal

⁴² Uo. 200. oldal

⁴³ Uo. 209. oldal

*fundamentalistákat, így eszébe sem jutott volna, hogy felfegyverezze őket*⁴⁴ – nyilatkozta O'Neill.

Az Irak elleni háborúra való készülődés O'Neillnél nem talált megértésre: az üzleti élet befagyott, a nagy beruházások leültek. A kormányzat két kedvenc ideológiája: a folyamatos adócsökkentés a belpolitikában és a „megelőzés” doktrínája a külpolitikában – e két nagy, elsöprő erejű eszme összeütközésben volt a realitásokkal – emlékezett vissza az USA pénzügyminisztere.⁴⁵ (Bush elnök többször beszélt, először 2002. június 1-jén a West Point-i katonai akadémián a „megelőző támadás” doktrína politikai alapjáról.)

Bush és kormányának zöme, Powell külügyminiszter és O'Neill pénzügyminiszter kivételével, lelkesen támogatták az Irakra mérendő „megelőző” katonai támadást, mert ezzel megelőzhető az, hogy Irak kifejlessze tömegpusztító fegyvereit, és azokból átadja a nemzetközi terrorszervezeteknek az Amerikai Egyesült Államok és más államok elleni akciókhoz.

O'Neill belefáradt abba, hogy állandó küzdelmet folytasson Bush elnökkel és híveivel a „megelőző támadás” politikájáról, és még az iraki háború megkezdése előtt, 2002 decemberében lemondott miniszteri posztjáról.

A könyv szerzője, Ron Suskind, művének Epilógusában a következők szerint adott választ arra, hogy miért adta a könyvének A hűség ára címet: „... *Bush abszolút hűséget követelt meg – egyetlen személyhez való hűséget, bármi áron -, s ezt O'Neill képtelen volt lenyelni. – Ez hamis hűség: a hűség egy személyhez, bármit mond vagy cselekszik is. Ez éppen ellentéte a valódi hűségnek. Mert a valódi hűség a tájékozottságon alapszik, a valódi hűség az, ha azt mondjuk az illetőnek, amit valóban gondolunk és érzünk: azt, ami legjobb tudásunk szerint az igazság, nem pedig azt, amit az illető hallani akar.*”⁴⁶

Az al-Kaida támogatói, az olaj és George Bush

Greg Palast, a brit BBC és a The Observer munkatársa, a tényfeltáró újságírás egyik legnagyobb személyisége, aki 2006-ban adta ki A felfegyverzett diliház című írásművét.⁴⁷ A könyvben elemzés alá veszi a Bush-kormányzat által vezetett Amerikát, különösen a saját olaját jó áron eladni akaró amerikai pénzügyi körök törekvéseit, az USA olajbárók uralmának a közel-keleti térségre, közte az iraki olajmezőkre történő kiterjesztésére, illetve befolyásának növelésére tett erőfeszítéseit, továbbá a választási manipulációkat és a terrorizmus elleni hadjárat körüli hazugságokat.

Az írásműből világosan kiolvasható, hogy Palast nem sokra becsüli az Amerikai Egyesült Államok volt elnökének, George W. Bush politikáját. Vádolja azzal, hogy (személyesen vagy megbízottjai útján) az olajpiacokon végrehajtott üzleti tevékenységét összekapcsolta Irak megtámadásával. Bush bűnéül sorolja fel azt is, hogy mint a texasi olajtársaságok egyik vezetője, szaúd-arábiai üzletei során támogatta Oszama bin Ladent, az al-Kaida vezetőjét és üzleti célkitűzéseinek központi eleme az olaj árának folyamatos növelése (emelése) volt.

Vizsgáljuk meg kissé részletesebben G. Palast Bush elnökkel kapcsolatos véleményének indokait. 1996 májusában a párizsi Hotel Royal Monceau-ban

⁴⁴ Uo. 296. oldal

⁴⁵ Uo. 323. oldal

⁴⁶ Uo. 344. oldal

⁴⁷ Greg Palast: A felfegyverzett diliház. Titkok és hazugságok Bagdadtól New Orleansig. Park Könyvkiadó, Budapest, 2007.

találkozott a szaúdi milliárdosok egy csoportjával, köztük egy „angyali beruházóval”, aki megmentette George W. Bush olajvállalkozását.⁴⁸ A találkozón részt vett Turki al-Fejszal herceg, a szaúdi hírszerzés főnöke, egy fegyverkereskedő és az iszlám jótékonyaságok egyik pénzügyi korifeusa, akinek a pénze utat talált az al-Kaidához. A találkozón – a francia hírszerzés forrása szerint – az Oszama bin Ladennek „ajándékozandó” védelmi pénzekről volt szó.

Ezt követően, 1996. augusztus 23-án Oszama angol nyelvű üzenetet küldött az Amerikai Egyesült Államoknak az al-Kaida weblapján: „... *Háborút hirdetünk a szent helyeinket elfoglaló Amerika ellen. Kiűzzük a hitetleneket az Arab-félszigetről...*”⁴⁹

A „szent helyek” Mekka és Medina, a föld pedig Szaúd-Arábia. Vagyis Oszama bin Laden felszólította az USA-t, hogy vonja ki katonai erőit Szaúd-Arábiából. [Az Amerikai Egyesült Államok stratégiaiilag fontos légi és haditengerészeti támaszpontokat tartott fenn Szaúd-Arábiában. – K. T.]

Bush elnök teljesítette az al-Kaida vezetőjének követelését és az amerikai csapatokat kivonták Arábiából. Bin Laden Amerika ellenes fellépésének alapját az képezte, hogy az amerikai katonai jelenlét veszélyeztette a világ legnagyobb olajtartalékát, amely a Perzsa-öböl államainak földjében rejtőzik. Az al-Kaida az 1980-as években amerikai segítséggel harcolt az Afganisztánt megszálló szovjet katonák ellen, és részt vett az oroszok kiűzésében, egyben megakadályozta azt, hogy a szovjetek Afganisztánon átvivő olajvezetékét építsenek a Kaszpi-tengeri olajkincs szállításához. Ezt a tervet a Szovjetunió felbomlása után Irán urai vették kezükbe és ezzel kivívták Oszama bin Laden dühét az iráni „sííta kutyák és lakajok” ellen, akik a Kőolaj-exportáló Országok Nemzetközi Szervezetének (OPEC) harmadik legnagyobb olajtartalékával rendelkeznek.⁵⁰

Palast megemlíti azt, hogy az 1980-as évtizedben, a CIA segítségével nagyszámú iszlámvallású mérnök és más szakember kapott beutazási vízumot a szaúd-arábiai USA nagykövetségen. Michael Springman, az amerikai külügyminisztérium beosztottja, aki vizsgálta ezeket a vízumkérelmeket, megállapította azt, miszerint mindez „...*egy arra irányuló erőfeszítés része volt, hogy Oszama bin Laden által toborzott önkénteseket terrorista-kiképzés céljából bejuttassák az Amerikai Egyesült Államokba*”. Ennek célja nem az USA-n belüli terrorakció szervezése volt, hanem annak megakadályozása, hogy a szovjet birodalom megszerezze az Afganisztánon átvivő olajvezetéseket.⁵¹

Később kiderült (a 2001. szeptemberi akció után), hogy ezek az iszlám szakemberek repülőgép vezetést is tanultak az Amerikai Egyesült Államokban. A Hotel Royal Monceau-ban tartott találkozón résztvevő Turki herceg, a szaúd-arábiai hírszerzés volt főnöke, és más források szerint Oszamával együtt a tálib mozgalom megalapítója, 2005 szeptemberében átnyújtotta a Fehér Házban nagyköveti megbízólevelét és mindkét orcájára csókot kapott George Bush elnöktől.⁵² A tálib mozgalom megszervezéséről G. Palast a CIA olajszakértőjére, Robert Ebelre hivatkozik, aki tájékoztató anyagot állított össze a közép-ázsiai olajról és többek között azt írta: „... Az 1980-as években a szaúdi pénzen finanszírozott arab önkéntesek... wahabi iskolákat alapítottak... kampányt indítottak az iszlámnak Afganisztánban őshonos ága ellen... lerombolták a szúfik szent helyeit. A tálibok ennek a hosszú távú stratégiának a legfélelmetesebb termékei... Részai annak az

⁴⁸ Uo. 37. oldal

⁴⁹ Uo. 18. oldal

⁵⁰ Uo. 20. oldal

⁵¹ Uo. 36. oldal

⁵² Uo. 38. oldal

1992 utáni amerikai stratégiának is, amely meg akarta őrizni erőteljes befolyását a Kaszpi-tengertől a Perzsa-öbölhöz terjedő olajvezeték felett.”⁵³

Az Amerikai Egyesült Államok igyekezett megakadályozni, hogy az OPEC-ben Irán vegye át a vezetést Szaúd-Arábiától. Az Amerikai Egyesült Államok, Szaúd-Arábia és az al-Kaida vezetői abban az egyben egyetértettek: nem hagyhatják, hogy Irán uralja a Kazahsztántól a Tigris folyóig terjedő olajkitermelést.⁵⁴

Az Afganisztán és Irak elleni amerikai katonai beavatkozás indoka, Palast szerint egyértelműen az olajpiac feletti USA ellenőrzés megtartása és a Szaúd-Arábia vezetése alatt álló OPEC olaj-kitermelési kvótáinak az Amerikai Egyesült Államok érdekeit figyelembe vevő szabályozása volt.

Egy, az Afganisztánon átvezető orosz, vagy iráni tulajdonban lévő olajvezeték átáramló több millió tonna közép-ázsiai olaj veszélyeztette volna az OPEC által előírt kitermelési kvótákat és az olaj világpiacon az árát.

Az iraki olajkitermelés (1998-ban 108 millió tonna), és az iraki olajtartalékok (az OPEC második legnagyobbja) még súlyosabb veszélyt jelentett az Amerikai Egyesült Államok és az OPEC vezetőállama, Szaúd-Arábia számára.⁵⁵ Az olaj árának magas tartása az USA és Szaúd-Arábia bankjainak és üzleti vezető köreinek alapvető érdeke.

Az iraki támadó hadműveletek követő évben, 2004-ben az öt olajóriás cég összesített profitja a 2002-es 34 milliárd dollárról, 2004-ben 81 milliárd dollárra emelkedett. Ám a tiszta haszon az a szökőárja semmi volt ahhoz a 113 milliárd dolláros profithullámhoz képest, ami 2005-ben következett be: 13,6 milliárd a Conocónak, 14,1 milliárd dollár a Chevronnak és 36,1 milliárd az Exxonnak. Palast szerint ezekért a rekordbevételekért az ipar Tommy Franks tábornoknak, a Bagdadban harcoló csapatoknak, valamint a lázadóknak és az ő olajutánpótlást elvágó robbantgatásaiknak tartozott köszönettel. Ám mindenekfelett az OPEC-nek és a szaúdiaknak kellett megköszönniük, hogy visszatartották a kínálatot még akkor is, amikor az egész földgolyó visított fájdalmában az olaj hiánya miatt...⁵⁶

Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusában ülő politikusokat érdekelte az, hogy mennyibe fog kerülni az állampolgároknak az iraki háború. Paul Wolfowitz védelmi miniszter-helyettes 2003. március 27-én hivatalosan kijelentette, hogy mindez „... sokba fog kerülni, de a pénznek nem feltétlenül kell az amerikaiak adóiból származnia”. A kérdésre, hogy honnan jönnek majd milliárdok, Wolfowitz azt válaszolta, hogy: „... Először is az iraki nép javaiból. Olyan országgal állunk szemben, amely képes finanszírozni saját újjáépítését, méghozzá elég rövid időn belül.”

Larry Lindsey, az elnök vezetőközgazdásza szerint az iraki háború 100 milliárd dollárba kerülhet. Paul Wolfowitz ezt úgy próbálta pozitív oldalra terelni, hogy az „... Irakból származó olaj-jövedelmek az elkövetkezendő két vagy három év alatt 50-100 milliárd dollárra rúghatnak”.⁵⁷ A külügyminisztérium olajszakértői szerint az iraki háború már 2006-ig több mint 250 milliárd dollárjába került az amerikai adófizetőknek.⁵⁸

⁵³ Uo. 38. oldal

⁵⁴ Uo. 39. oldal

⁵⁵ Uo. 20. oldal

⁵⁶ Uo. 103. oldal

⁵⁷ Uo. 69. oldal

⁵⁸ Uo. 70. oldal

Az adófizetők gondja, természetesen nem érdekelte sem az OPEC-et, sem az amerikai olajvállalatok vezetőit, köztük az elnök, G. Bush családját sem, akik óriási hasznot vágtak zsebre az olaj világszerte emelkedéséből.

Az OPEC és az amerikai olajvállalatok vezetői a világ olajkészleteinek folyamatos kimerülésére hivatkozva emelik az olaj árát. G. Palast határozottan cáfolja az olajtartalékok fogyását. Könyvében leírja azt, hogy a világ olajtartalékainak kimerüléséről szóló elméletet M. King Hubbert geológus egy kutatási eredményeket feldolgozó disszertációban írta le 1956-ban, amelyre azóta is gyakran hivatkoznak a közgazdászok.

Hubbert azt írta, hogy: „... Számításaink szerint a világ első, potenciális nyersolaj tartalékai nem haladják meg az 1250 milliárd hordónyt”.⁵⁹ Ez az olajtartalék elfogy 2006 végéig.

Greg Palast arra hivatkozik, hogy Hubbertnek ez az elmélete hamis. „... A világon pillanatnyilag [2006-ban – K. T.] 1189 ezermilliárd hordónyi azonnal kitermelhető olajtartalék van, és ebben nem szerepel a két legnagyobb, eddig még feltáratlan tartalék, amely könnyedén megduplázhatja a mennyiségét. (Az egyik ilyen feltáratlan hely Irakban van...)”.⁶⁰

A másik feltáratlan tartalékot a nehézolaj képezi, amely a kátrányhomok és a kátrányolaj formájában található a földszin alatt. Guy Caruso, hajdani CIA-olajszakértő, majd energiaügyi minisztériumi tájékoztatási főnök 2005 júniusában Kuala Lumpurban (Malajzia) számos olajszakértőnek bemutatott két grafikont, amelyek szerint Kanadában van a világ kátrányhomok olajának 80%-a, Venezuelában pedig 1,36 ezermilliárd hordónyi olaj szupernehéz kátrányolaj formájában.⁶¹ Caruso kijelentette azt is, hogy ha az olaj ára tartósan a hordónkénti 28 dollár fölé emelkedik, akkor kifizetődővé válik a venezuelai olaj kitermelése.⁶² [2011–12-ben az olaj ára tartósan 100 dollár fölött volt – K. T.]

* * *

A tanulmány szerzője, aki a hadtudomány koronkénti fejlődését és azon belül a gerilla-hadviselést tekinti immár több mint 40 éve kutatási fő témájának, nagyon sokat profitált a négy neves szerző műveinek gondos tanulmányozásából. Ez elsősorban abból a tényből ered, hogy a hadtudomány magyar kutatói és oktatói nem rendelkeznek olyan lehetőségekkel és kapcsolatokkal, mint amelyek az amerikai és brit szakértők rendelkezésére állnak.

A szerző az említett forrásokból külön figyelmet fordított azokra az információkra, amelyek a *terrorizmus elleni háború* politikai és gazdasági indítékait érintik. A szakirodalom elemző feldolgozásából levont következtetéseivel kívánja azt igazolni, hogy sem Afganisztánban, sem Irakban nem elsősorban a terrorizmus ellen folyik (folyt) a háború, hanem a térségben található olajtartalékok feletti uralomért és az olaj világszerte emelkedéséért, valamint a külföldi katonai megszállás ellen hazájuk függetlenségét védő felkelő és gerilla erők ellen. Az Amerikai Egyesült Államok több mint kétszeresét használja fel a honi területen kitermelt kőolajnak és ezért törekszik a többi országban kitermelt kőolaj feletti ellenőrzésre és uralomra.

⁵⁹ Uo. 125. oldal

⁶⁰ Uo. 126. oldal

⁶¹ Uo. 205. oldal

⁶² Uo. 206. oldal

A 2001. szeptember 11-én végrehajtott támadás a New York-i World Trade Center ikertornyai és a washingtoni Pentagon épülete ellen megdöbbentette az Amerikai Egyesült Államok lakosságát és az USA-val szövetséges és baráti országok jó érzésű állampolgárainak túlnyomó többségét. A halálos áldozatok nagy száma (közel 3000 fő) és az okozott hatalmas anyagi kár az Amerikai Egyesült Államok politikai és katonai vezetőit a támadásért felelősök elleni megtorlásra készítette.

George Bush, az USA 43. elnöke másnap meghirdette a „terrorizmus elleni háborút”, amelyhez az Észak-atlanti Szerződés előírása (5. cikk) alapján – a NATO Észak-atlanti Tanács döntésének megfelelően – az összes NATO-tagállam csatlakozott.

Bush elnök a támadás megszervezőjének és elkövetőjének – hírszerzési adatokra hivatkozva – az al-Kaida terrorszervezetet és annak vezetőjét, Oszama bin Ladent jelölte meg, és utasította a védelmi minisztériumot és a CIA-t az al-Kaida és Oszama bin Laden felkutatására és megbüntetésére.

*

A korábbi hírszerzői jelentések szerint az al-Kaida vezetői és fő bázisai Afganisztánban települtek.

A CIA első fegyveres csoportjai 2001. szeptember utolsó napjaiban, az amerikai különleges műveleti erők (Special Operation Forces) alegységei pedig október 13-án érkeztek meg Afganisztán fővárosa, Kabul repülőterére. Az amerikai erőket rövid időn belül követték az USA szövetségesei és NATO-tagállamok kijelölt katonai erői. Ezen erők legfontosabb feladata az al-Kaida bázisainak és vezetőinek felderítése és megsemmisítése, továbbá az afgán baráti erőkkel szükséges kapcsolatok felvétele és az együttműködés megszervezése volt.

A Bush elnök által kihirdetett „terrorizmus elleni háború” elméletét számos bíráló érte. Közülük kiemelkedő Michael Howard brit szakértő véleménye, amely szerint a háborúban katonák harcolnak, akiket hősként tisztelnek az állampolgárok, ezt a tiszteletet azonban a terroristák nem érdemlik meg. Tehát nem háború folyik ellenük.⁴

Az Amerikai Egyesült Államok politikai vezetői a „terrorizmus elleni háború” ürügyén olyan ellenőrzési és nyilvántartási rendszert léptettek érvénybe, amely a világ bármely országának állampolgárát érintheti. 2002 nyarán létrehozták a belbiztonsági minisztériumot, amelyik az FBI-jal együtt nyilvántartják mindazokat, akik az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodnak, vagy oda beutazni akarnak. A minisztérium által megbízott cég, a Choice Point birtokában 16 milliárd dosszié volt „minden élő és holt amerikaiáról”. Az FBI a cégnek adott megbízást, hogy Mexikó, Argentína, Brazília, Honduras és Venezuela állampolgáraitól szerezzen meg minden állami nyilvántartást.

Az al-Kaida bázisainak (vezetési pontok, raktárak, kiképzési létesítmények) felderítését az USA és brit különleges műveleti erők, a pilótánélküli felderítő repülőgépek (Predator, Global Hawk stb.) és a felderítő műholdak bevetésével végezték. Megállapították, hogy az al-Kaida fő bázisát a pakisztáni határ közelében lévő Tora Bora barlangrendszerben építették ki. 2001 decemberében megkezdték az USA hadászati légierő gépei (B-2, B-52) a barlangrendszer bombázását. A szokásos légibombák tömeges bevetése mellett, alkalmaztak egy speciális, JDAM⁵

⁴ Michael Howard: Mistake to declare this a „War”. RUSI Journal, London, 2001.

⁵ JDAM – Joint Direct Attack Munition (Egységes Közvetlen Támadó Lőszer)

elnevezésű bombát is, amely alkalmas volt a földalatti raktárak és bunkerok megsemmisítésére.

Az afgán baráti erők közé tartoztak az Északi Szövetségbe tömörült, tálib-ellenes törzsek, amelyek vezetőinek egy része korábban szovjet kiképzésben részesült és szovjet fegyverekkel rendelkeztek.⁶ Az USA-parancsnokság alatt álló szövetséges (ausztrál, dán, francia, norvég, német, újjélandi és más) katonai erők – az „Északi Szövetség” afgán csapataival együtt – több támadó műveletet hajtottak végre 2002–2003-ban az akkor még „terroristáknak” nevezett és feltételezett al-Kaida csoportok ellen. A műveletek során kiderült, hogy Oszama bin Laden és az al-Kaida csoportok zöme már a bombázások előtt elhagyta Afganisztánt és a harcot a tálib és az ópiumtermelésben érdekelt hadurak alá tartozó gerillaosztagok ellen kell folytatni.

Ezek az afgán gerillaosztagok kitűnően ismerik az ország időjárási és terepviszonyait, könnyen elrejtőznek a békés lakosság tömegeiben és csak a gerillaakciók idejére kerülnek összevonásra. Akcióik zömét az aknákkal és más robbanóeszközökkel végrehajtott meglepő csapdák telepítése és az öngyilkos merényletek képezik, de gyakoriak a menetoszlopok elleni gyalogsági és páncéltörő (például RPG-7) fegyverekkel végrehajtott lesállítások és rajtaütések végrehajtása, valamint a szövetséges csapatokkal együttműködő afgánok kivégzése.

A szövetséges katonák szállító és harci légi járművei ellen gyakran alkalmazzák a – korábban USA és más állami támogatástól származó Stinger, Blowpipe, Redeye és Javelin, valamint a szovjetektől zsákmányolt Igla és Sztrela – kézi légvédelmi rakétákat.

A gerilla-hadviselést folytató afgán erők elleni harc várhatóan hosszú idejű lesz, mivel a bonyolult terepviszonyok, a szélsőséges időjárás és a zömében ellenséges lakosság gátolja a szövetséges katonai műveletek sikereit. A helyi nyelvjárások, kulturális és vallási tradíciók hiányos ismerete is hátráltatja a sikert. A „barátinak” nevezhető afgán hadurak és törzsek vezetői is érdekeltőbbek az ópiumtermesztésben és eladásban, mint a nehéz és áldozatokkal járó gerillaellenes műveletekben.

A szövetséges katonai erők veszteségei 2013. márciusig 3274 fő halott⁷ és több mint 19 ezer sebesült. A Magyar Honvédség vesztesége hét halott és néhány sebesült.

*

Az Irak területén folyó háború is számos megfontolásra érdemes tapasztalattal járul hozzá a gerilla-hadviseléshez.

Az USA elnökének parancsára 2003. március 20-án megindított hadművelet, amely az Irak Szabadság Hadművelet (Operation Iraqi Freedom) néven, az állítólagos tömegpusztító fegyverekkel rendelkező Szaddam Husszein rendszerének megdöntését és Irak demokratikus állammá történő alakítását tűzte ki célul, 26 nap alatt (április 14-én Tikrit elfoglalásával) ért véget. Bush elnök május 1-jén lelkesen jelentette be a győzelmet.

A győzelem azonban még nem jelentette a harcok végét. A kezdeti hadműveletet végrehajtó USA és brit erők csak 157 halott és 495 sebesült veszteséget szenvedtek el a 26 nap alatt. A stabilizációs műveletek ennél sokkalta

⁶ Afganisztánt 1980 és 1988 között szovjet csapatok szállták meg és jelentős veszteségekkel járó harcot folytattak az USA által támogatott kormányellenes erőkkel

⁷ <http://icasualties.org/oef/> (Letöltés ideje 2013. április 1.)

nagyobb veszteségekkel jártak. A szövetséges csapatok 2011. november 20-áig 4 853 halottat és több mint 32 ezer sebesültet vesztek el Irakban. A Magyar Honvédség vesztesége egy halott.

A Szaddam-rendszer katonai erővel történt szétverését követően megkezdődött a szövetséges haderők és az iraki fegyveres ellenállók (felkelők) között egy aszimmetrikus küzdelem, amelynek fő ellenséges magját a gerillacsoportok adják.

Feltételezhető az is, hogy a gerillacsoportokhoz csatlakoztak Szaddam Husszein elit hadosztályainak, a Köztársasági Gárdának (amivel az USA és a brit erők a kezdeti hadműveletekben nem találkoztak) civilbe öltözött katonái is. Legalábbis erre utalnak a különböző gerillaakciók szervezett és hatásos előkészítése és végrehajtása, a gerillacsoportok gyors helyzetváltoztatása.

Az Irakot megszálló szövetségesek elkövetek egy nagyon komoly hibát, ami növelte az ellenállók erejét. John Keegan brit hadtörténész írta Az iraki háború című könyvében „... A megszállók egyik első teendőjükként kiadták az iraki hadsereget feloszlató rendeletet és a csatatéren elfogottakat hazaengedték, ahová bajtársaik legtöbbször addigra már saját kezdeményezésére megtért. A győztesek kizárólag kétfajta irakit igyekeztek őrizetbe venni: a rezsim vezetőit és az emberi jogok megsértőit. Visszatekintve már megállapítható, hogy a hadsereg feloszlata súlyos hiba volt, egy abból a nem kevésből, amelyet az amerikai átmeneti kormányzat közvetlenül a Szaddam-rezsim összeomlása után elkövetett. Több százezer fiatal férfit zúdítottak egyszerre a munkanélküliek piacára.”⁸ Ehhez hozzátehetjük, hogy ezek a fiatal férfiak képezték rövid időn belül az iraki felkelők és gerillacsoportok személyi állományának zömét.

A győzelem tudatával eltelt amerikai, brit és más szövetséges katonák kénytelenek voltak elfogadni az új helyzetet és felvenni a harcot a korábbinál gyökeresen eltérő módszerrel és eszközökkel operáló ellenséggel.

*

Nagyon figyelemreméltó elemzés jelent meg a Military Balance 2005–2006. évi számában, az Afganisztánban és Irakban kialakult helyzetről és annak legfontosabb katonai problémáiról.⁷⁰ A következő fontos megállapítás olvasható a tanulmányban: „... A huszonegyedik század elejének konfliktus-környezete határozottan új korszakot jelent a hadviselésben: azonban nem azt a korszakot, amelyet a nyugati katonai tervezők vártak. A mindent átfogó felderítés és az információs uralom helyett, a nyugati katonai erők fokozatosan belekerülnek olyan átfogóan összetett (bonyolult) és véres hadjáratokba, amelyeket lakott területeken, irreguláris ellenség ellen kell megvívni, amely sebezhetetlen a hadügyi forradalom (RMA) számos fejlett technológiájával. A »hálózat-központú hadviselés« helyett, amelynek az alapját az érzékelőtől a tüzelő katonáig (eszköz) kiépített elektronikus hálózatok és a pontos (precíziós) célfelderítő rendszerek képezik, a fejlett modern katonai erők belegabalyodnak olyan helyzetekbe, ahol a »hálózatos hadviselést« az agilis és alkalmazkodásra képes emberi hálózatok (kapcsolatok) képezik. Ezzel az új konfliktus-környezettel találkozáva, számos nyugati katonai erőnél sok mindent át kell gondolni .”

⁸ John Keegan: Az iraki háború. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004. 316.old.

⁷⁰ Complex Irregular Warfare: The Face of Contemporary Conflict, The Military Balance 2005-2006. IISS. Oxford Press, London, 2005.

Az Afganisztánban és Irakban folyó katonai műveletek tapasztalatainak feldolgozása az összes érintett szövetséges számára kiemelt fontosságúvá vált az elmúlt néhány évben.

Az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderejénél felállítottak egy szervezetet, amelynek fő feladata a folyó katonai műveletek tapasztalatainak gyűjtése és hasznosítása (Center for Army Lessons Learned). A szervezet szakértői több hónapot töltöttek egy-egy hadszíntéren a katonai műveletek negatív és pozitív tapasztalatainak összegyűjtése, valamint a jelentések és javaslatok elkészítése céljából.

Az USA Nemzeti Hírszerző Tanácsa 2004 decemberében kiadta a jövő 15 évének értékelését tartalmazó elemzését, amely A globális jövő feltérképezése vagy előrejelzése (Mapping the Global Future) címet viseli. Az elemzés négy jövőképet vizsgál, amelyek a következő 15 évben kialakulhatnak: 1. A globalizáció ellentmondásai. 2. Felemelkedő hatalmak, a változó geopolitikai helyzet. 3. A kormányzás új kihívásai. 4. A mindent átható bizonytalanság.

Az első jövőképben azt vizsgálták, hogy Kína és India rohamos gazdasági fejlődése hogyan változtatná meg a globalizáció folyamatát, amely egyre inkább elvesztené a Nyugat-típusú arculatát. A második jövőkép szerint megmarad az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepe a világ új és átfogó rendjének kialakításában. A harmadik jövőkép azt értékeli, hogy a radikális vallási jellegű politika milyen kihívást jelenthet a Nyugat értékrendje és az országai számára. A negyedik jövőkép a tömegpusztító fegyverek elterjedésének óriási veszélyeit és e veszélyek elhárítása érdekében hozandó szükséges biztonsági intézkedések következményeit vizsgálja.

Az elemzés kizárja az elkövetkező 15 évben a nagyhatalmak közötti totális háború lehetőségét, de az ázsiai hatalmak felemelkedése, a törekény demokráciák kudarcai, a fejlett országok lakosságának elöregedése és a migrációs hullám növekedése, a radikális iszlám ideológiák, a tömegpusztító fegyverek elterjedése és a terroristák kezébe jutásának veszélye, az elszigetelt rendszerváltoztatások, a környezetváltozások hatása, továbbá az USA ellen nyíltan fellépő államok továbbra is konfliktusokat robbanthatnak ki, amelyekben növekszik a nem-reguláris katonai erők [vagyis a felkelő és gerillaerők – K. T.] szerepe.

A folyó katonai műveletek begyűjtött tapasztalatai és a hírszerzés előrejelzései mellett az Amerikai Egyesült Államok katonai vezetői fontosnak és szükségesnek tartják a védelmi minisztérium Négyéves Védelmi Felülvizsgálata (Quadrennial Defense Review) eredményeinek felhasználását is. A 2006. évi felülvizsgálat új doktrinális elvek kidolgozásának szükségességét hangsúlyozta. Olyan új elvekre van szükség, amelyek eltérőek a hadügyi forradalom (RMA) 90-es években kidolgozott hadászati és hadművelleti elveiről és az irreguláris hadviselésre való felkészülés fontosságát emelik ki, amelyben elsősorban nem állami szereplők és nem hagyományos módszerek vannak jelen.

Az afganisztáni és iraki katonai műveletek eddigi tapasztalatai arra utalnak, hogy a nagyméretű „terrorizmus elleni” műveletek e két országban gerillaellenes (felkelők elleni) hadműveletekbe nőttek át. Kiderült, hogy a helyi lakosság zöme nem fogadta lelkesedéssel és támogatással az Amerikai Egyesült Államok vezetésével bevetett külföldi, más vallású és kultúrájú, a nyelvüket nem értő katonákat és ellenük gerilla-hadviselést folytat.

A gerilla-hadviselés elleni (felkelők elleni) katonai műveletek más módszereket és eszközöket követelnek, mint a viszonylag kis létszámú terrorista csoportok (szervezetek) elleni küzdelem.

Az afganisztáni és iraki katonai műveletek legfontosabb tapasztalatainak értékelése után a szerző röviden szeretné bemutatni a gerilla-hadviseléssel kapcsolatos legfontosabb megállapításait, amelyeket négy évtizedes kutató munkájára hivatkozva terjeszt az olvasók elé.

Az emberiség történetében a legősibb, erőszakkal járó csoportos összeütközés a gerilla-hadviselés.⁷¹ A vadászterület megvédésétől vagy birtokbavételétől kezdve, az olajkutak, a mák és koka-ültetvények, vagy egyéb nemzeti, jogi, vallási és ideológiai értékek és érdekek védelmére az emberek, törzsek, népcsoportok, államok és vallások gyakran folytattak gerilla-hadviselést az elnyomó diktatúrák, vagy az idegen megszálló hatalmak ellen. Napjainkban, amikor öt ország elismert atomhatalom, több ország pedig atomfegyverrel rendelkezik, az ezek közötti reguláris fegyveres erőkkel vívott háború elkerülhetetlenül elvezetne az atomfegyverek bevetéséhez és az emberiség kipusztulásához. E veszélyt felismerve, a fegyveres konfliktusokat az egymással szembenálló felek közül sokan nem a reguláris erőkkel és módszerekkel, hanem az irreguláris és a gerilla-hadviselés erőivel és eszközeivel kívánják megoldani. Ezt a hadviselési módot elsősorban a gyengébb fél választja, mert a gerilla-hadviselésnek számos előnye van a reguláris katonai erőkkel vívott küzdelemben. A gerilla-erők kis csoportjai váratlan és gyors akciók után könnyen elrejtőznek az őket támogató lakosság soraiban, amíg a reguláris katonai erők rendszerint nem élvezik a polgári és paraszti erők támogatását.

A Földön napjainkban több tucat országban folyik gerillaharc a fennálló hatalom vagy a megszálló erők ellen. Az afganisztáni és iraki, az Amerikai Egyesült Államok vezette katonai műveletek mellett, számos ázsiai, afrikai és latin-amerikai országban folyik gerilla-hadviselés a hatalom megszerzése céljából. Emlékeztetőül elegendőnek látszik az indiai, fülöp-szigeteki, pakisztáni, nepáli, kongói, szudáni, szomáliai, nigériai, kolumbiai, perui és argentin gerillamozgalmakra hivatkozni, de nem lehet megfelekedni arról sem, hogy Európa több országában is léteznek még gerillaszervezetek, amelyek a politikai hatalom megszerzéséért küzdenek, mint például Észak-Írországban az IRA és PIRA, Olaszországban az új Vörös Brigádok, Spanyolországban az ETA, Oroszországban pedig a csecsen és dagestáni felkelők.

A megszálló hatalmak és a hivatalban lévő kormányok (diktatúrák) gyakran nem fogadják el és használják a „gerilla” kifejezést és helyette a „lázadó”, „felkelő”, de a leggyakrabban a „terrorista” megnevezést használják.

Célszerű lenne, egyértelművé tenni ezt a fogalmi zavart. A napóleoni háborúk óta minden gerillamozgalom (és az ezzel azonos fogalom a partizánmozgalom) célja a politikai hatalom megszerzése az elnyomó kormány (diktatúra) megdöntése vagy a megszálló idegen katonai erők kiűzése útján. Ehhez a gerillamozgalom rendelkezik az ország lakosságának támogatásával. A „felkelő” kifejezés elfogadható a gerilla név szinonimájaként, ahogyan ma az USA-szakírók és a legfrissebb kézikönyvek használják az insurgency (felkelés) és a counterinsurgency (felkelés-elleni) kifejezéseket. A „terrorista” megnevezés azokra a személyekre és szervezetekre vonatkoztatható, akik és amelyek, a megfélemlítés és a pánikkeltés céljából hajtanak végre gyilkosságokat, robbantásokat, rabolnak bankot, térítenek el repülőgépet vagy hajót, ejtenek túszoikat. A terroristának nem célja a hatalom megszerzése.

⁷¹ A spanyol eredetű „gerilla” kifejezés mellett, néhány szerző használja a „kisháborús” (a német Kleinkrieg) kifejezést.

Ezzel párhuzamosan a valóságban tapasztalható, hogy a gerilla- (felkelő-) műveletek gyakran hasonlóak a terrorista akciókhoz, hiszen ezek során is emberek (katonák) halnak meg, objektumokat és járműveket robbantanak fel, rabolnak bankot, vagy túsokat ejtenek. *A lényegi eltérés a terrorizmus és a gerilla- (felkelő-) hadviselés között azonban továbbra is megmarad: a politikai hatalomért folytatott küzdelem, amelyet a lakosság támogat.*

Gyakori felkelésekre és ezt követő gerillamozgalmak fegyveres akcióira kerülhet sor a jövő évtizedekben a világ víz- és élelmiszerkészleteinek rohamos csökkenése miatt. Az ENSZ és a Világbank felmérése szerint az élelmiszerárak durva növekedése várható az elkövetkező években és ez világszerte lázadásokat robbanthat ki.

Az ENSZ felmérése szerint jelenleg 800–850 millió ember éhezik a Földön, és ez a szám várhatóan növekszik.

A Haitin, Egyiptomban és Szudánban kitört éhséglázadás már halálos áldozatokat követelt, de más országokban (Indiában, Bangladesben, Nigériában, Eritreában, Szomáliában, Dzsibutiban és Kenyában) növekszik a feszültség. Búzából és rizsből sok országban minimálisak a készletek. Az ENSZ 82 országot figyelmeztetett 2008 áprilisában, hogy élelmiszerválság fenyegeti őket. Az ENSZ véleménye szerint korlátozni kell a biodízel üzemanyag élelmiszernövényekből való gyártását. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy északi szomszédjainknál, Szlovákiában néhány éve éhező tömegek raboltak ki élelmiszerüzleteket és raktárakat. Több más európai országban is jelentős a nyomorban élő, éhező emberek számára.

Lázadások, felkelések és ezeket követő gerillamozgalmak kialakulása várható azokban az európai országokban, amelyekben a rendszerváltozás óta nem sikerült a gazdaság stabilizálása, növekszik az államadósság és nő a munkanélküliség. Ez különösen kritikussá válhat azokban az országokban, ahol jelentős létszámú és nyomorban élő kisebbség található, amelyek szociális problémáit a hatalomért versengő politikai erők figyelmen kívül hagynak. Több közép- és kelet-európai országban az elmúlt években a cigányság (a roma nemzetiségűek) életfeltételei rendkívüli méretekben romlottak, amely elvezethet e népcsoport erőszakos fellépéséhez, és a helyzet további romlása esetén – esetleg külföldi támogatással – a gerillamozgalmak és fegyveres gerillaakciók kialakulásához.

Hasonló felkelésekre – majd gerillaakciók kialakulására – kerülhet sor azokban a nyugat-európai országokban, ahol többmillió muzulmán vagy más vallású bevándorló tömegek élnek (például Franciaország, Németország, Nagy-Britannia), amelyek egyrészt nem tudtak vagy nem akartak asszimilálódni, másrészt az idegengyűlölet és a gazdasági nyomor fenyegeti őket.

*

Magyarország helyzetét vizsgálva, igen nehéz valószínű jövőképet kialakítani a gerilla-hadviselés tekintetében. Várható, hogy hazánkra elsősorban az energia- és élelmiszer árak rohamos növekedése gyakorolja a legkedvezőtlenebb hatást. Különösen az energiaárak hatnak a gazdaság több területére is, amely a lakosságot érintő kedvezőtlen áremelkedések formájában jelentkezik. A kormány helyesen ismerte fel, hogy erőfeszítéseket kell tenni a rezsiköltségek csökkentése érdekében. Az országban jelenleg is igen jelentős a munkanélküliek és a szociális támogatásban részesülők száma, akiknek helyzete tovább romolhat. A nyomorban élők között megjelenhetnek szélsőséges nézeteket valló, kormányellenes radikális csoportok,

amelyek erőszakot alkalmazva kísérelhetik meg a jobb életfeltételekhez szükséges anyagok (elsősorban élelmiszerek, üzemanyagok és pénz) megszerzését. A csoportok fegyverekhez juthatnak a szomszédos válságterületekről, elsősorban a Balkánról, de nem zárható ki ukrán, orosz és más fegyverkereskedő hálózatok tevékenysége sem.

Az ország természeti viszonyai, elsősorban domborzata, nem alkalmas jelentős nagyságú gerillaerők bázisainak létrehozásához. Kisebb csoportok tevékenykedhetnek az Északi-középhegység erdős-hegyes körzeteiben kiépíthető bázisokon.⁷² Hazánkban elsősorban a városi gerillamozgalomnak lehet szerepe a gazdasági válság elmélyülése és a lakosság tömegeinek szélsőséges elnyomorodása esetén. Talán ennek előjelét láttuk a TV-székház 2006. évi ostrománál és a több utcai és sportpályai garázdálkodásnál. Az ország lakosságának többsége várhatóan nem támogatja a felkelő csoportokat.

*

A felkelő és gerillamozgalmak elleni katonai műveletek új elveinek és módszereinek kidolgozása már megkezdődött a fejlett nyugati országokban. Ehhez elsősorban az afganisztáni és iraki háború tapasztalatait használják fel. Kiderült, hogy az 1990-es években az USA-ban a hadügyi forradalom (RMA) keretében kidolgozott, az információs dominanciára, a gyors és pontos csapásmérésre és a hálózatos hadviselésre alapozott katonai hadművelési és harcászati elvek és eljárások jelentős átdolgozása szükséges. Az új elvek és módszerek az összetett irreguláris és felkelés elleni hadviselés sikeres végrehajtását kívánják segíteni. Ezekben az új elvek és módszerek alapján folyó katonai műveletekben jelentős szerepe lesz a különleges művelési katonai erőknek.

IRODALOMJEGYZÉK

HOWARD, Michael: Mistake to declare this a „War”, RUSI Journal, London, 2001. 6/01.

KEEGAN, John: Az iraki háború. Budapest, 2004. Európa Könyvkiadó

KISS Zoltán László: Magyarok a békefenntartásban. Budapest, 2011. Zrínyi Könyvkiadó

KŐSZEGVÁRI Tibor: Gerilla-hadviselés. Budapest, 2008. ZMNE, Tansegédlet,

KŐSZEGVÁRI Tibor: A hadtudomány fejlődése az ókortól a 21. századig. Budapest, 2008. ZMNE, Egyetemi jegyzet,

PALAST, Greg: Felfegyverzett diliház. Budapest, 2007. Park Könyvkiadó,

SUSKIND, Ron: A hűség ára. Budapest, 2004. Geopen Könyvkiadó

WOODWARD, Bob: A támadás terve. Budapest, 2004. Geopen Könyvkiadó

Magyar Nagylexikon 11. és 19. kötet. Budapest, 1999–2004. Magyar Nagylexikon Kiadó,

The Military Balance, 2003-2004 és 2006, The International Institute for Strategic Studies, London, 2003 és 2006.

MELLÉKLETEK

⁷² Az Északi-középhegységben való gerilla-tevékenységet, valamint a bázisok létrehozását elősegítheti a szlovák és ukrán hegyvonulatok közelsége és a menekülés ilyen irányú lehetősége.

1. Jelentősebb ellenálló fegyveres szervezetek Afganisztánban és Irakban (2001–2006)
2. Erőviszonyok az iraki háborúban (2003. március–április)
3. A világ vezető kőolajtermelő és felhasználó országai
4. A vezető olajvállalatok bevétele az iraki háború három évében (2003–2005)

**Jelentősebb ellenálló fegyveres szervezetek Afganisztánban és Irakban
(2001–2006)**

Megnevezés	Alapítás éve	Létszám	Tevékenység területe/módja
Afganisztán			
al-Kaida	1988	Több mint 1000 fő	Nemzetközi terrorizmus
Hizb-i Islami Gulbuddin	1977	n. a.	Afganisztán és Pakisztán/USA erők elleni
Taliban	1994	több ezer fő	Támadások, iszlám államalapítás
Irak			
Al-Faruk Brigades	2003	n. a.	Katonai akciók
Al-Mujahideen Brigades	2004	n. a.	USA megszállás ellen
Ansar al-Islam	2001	kb. 500 fő	Szövetséges megszállók ellen
Tanzim Qáidat al-Jihad	2004	n. a.	Az al-Kaida iraki szárnya, USA ellen
Badr Organisation	1982	10 000 fő	Kurdokkal emü, sííta ellenes
Iraki Hizbullah	2003	2–300 fő	USA ellenes
Al-Jaish al-Islami fi al-Iraq	2005	több ezer fő	Szövetséges erők ellenes
Jais Muhammed	2003	több mint 200 fő	USA és együttműködők ellenes
Jais al-Mahdi	2003	6–10 000 fő	Sííta védelmi, USA ellenes
Sadam Fedayeen	1995	30 000 fő	Baathista kat. szervezet, USA ellenes
Patriotic Union of Kurdistan (PUK)	1975	10 000 fő	Önálló kurd állam létrehozása, USA barát
Kurdish Democratic Party (KDP)	1946	15 000 fő	Az iraki kormány megdöntése, PUK ellenes

Forrás: The Military Balance 2003–2004 és 2006. The International Institute for Strategic Studies, London, 2003 és 2006.

**Erőviszonyok az iraki háborúban
(2003. március–április)**

MEGNEVEZÉS	USA	Brit	Lengyel és Ausztrál	Szövetség es összesen	Iraki	Erőviszonyok
Létszám	193 000	40 000	kb. 600	233 600	kb. 400 000	1:1,7
Hadosztály	4,5 ¹	1	-	5,5	17 ²	1:3
Dandár, harccsoport, önálló ezred	3	3	-	6	-	6:0
Önálló zászlóalj és század	-	-	2	2	-	2:0
Harckocsi	kb. 800	kb. 150	-	kb. 950	kb. 2600	1:2,7
PSZH	kb. 2000	kb. 25	-	kb. 2025	kb. 3000	1:1,5
Tüzér löveg és sv.	kb. 1200	kb. 200	-	kb. 1400	kb. 2300	1:1,6
Repülőgép	kb. 1200	kb. 20	-	kb. 1220	kb. 310	4:1
Harci helikopter	kb. 450	kb. 30	-	kb. 480	-	480:0
Hadihajó	84	21	3	108	11	9,8:1
Repülőgép-hordozó	6	1	-	7	-	7:0

Forrás: The Military Balance 2003–2004 és J. Keegan: Az iraki háború című könyve

¹ Az USA 82. Idt. és a 101. légiroham hadosztályoknak csak két dandára került bevetésre.

² A hadosztályok közül csak a hat Köztársasági Gárda hadosztály volt teljes értékű.

A világ vezető kőolaj-kitermelő és -felhasználó országai

Ország	Termelés (mill. t.)		Felhasználás (1998)	Tartalékok
	1998	2002		
Szaúd-Arábia	404,1	380,7	n. a.	36 milliárd tonna
USA	402,0	290,1	841,6	
Oroszország	303,9	369,5	147,7	
Mexikó	169,3	158,4	n. a.	
Kína	160,0	168,7	140,2	
Venezuela	159,3	n. a.	n. a.	1,36 ezermilliárd hordó kátrányolaj
Norvégia	158,9	149,2	n. a.	
Nagy-Britannia	138,9	n. a.	n. a.	
Kanada	126,3	n. a.	n. a.	A világ kátrányhomok olajának 80%-a
Egyesült Arab Emirátusok	109,5	n. a.	n. a.	
Irak	108,2	n. a.	n. a.	13 milliárd tonna
Irán	108,1	171,8	n. a.	13,6 milliárd tonna
Nigéria	104,5	n. a.	n. a.	
Kuvait	91,9	n. a.	n. a.	
Líbia	66,9	n. a.	n. a.	
Japán	n. a.	n. a.	259,8	

Forrás: Magyar Nagylexikon 10., 11. és 19. kötet; és Greg Palast: Felfegyverzett diliház című könyve.

**A vezető olajvállalatok bevétele az iraki háború három évében
(2003–2005)**

Megnevezés	Bevétel			
	2002	2004	2005*	
EXXON	} 34 milliárd dollár	} 81 milliárd dollár	36,1 milliárd dollár	
MOBIL OIL			} 49,2 milliárd dollár	
TEXACO				
CHEVRON				14,1 milliárd dollár
CONOCO				13,6 milliárd dollár

Forrás: Greg Palast: Felfegyverzett diliház című könyv

Az olaj ára 1996-ban: 10 dollár hordónként volt.

Az olaj ára 2010-től: 100 dollár felett.

* Az öt vállalat összbevétele 113 milliárd dollár volt.

GONDOLATOK A ROBOTOK ÖNÁLLÓ DÖNTÉSHOZATALÁRÓL ÉS FELELŐSSÉGRE VONHATÓSÁGÁRÓL

Rezümé:

A technológia rohamos fejlődésének köszönhetően egyre több feladatot végeztetünk gépekkel, sőt, egyre gyakrabban bízunk magunkat a gépek „döntésére”. Ez különösen igaz a katonai műveletekre, amelyekben a technológia mindig fontos szerepet játszott. A harctéri robotok önálló „döntéshozatalával” kapcsolatban azonban számos aggály felmerül, különösen olyan esetekben, amikor élet vagy halál kérdésében kell dönteni. Hibáztatható-e a gép, ha nem megfelelő döntést hoz? Amennyiben nem, ki viseli a gépek döntéseiért a felelősséget? Jelen cikk ezen kérdésekre keresi a választ.

Kulcsszavak:

robot, katonai művelet, döntés, felelősség, parancsnok

Varga, Attila Ferenc

THOUGHTS ON AUTONOMOUS DECISION-MAKING AND RESPONSIBILITIES OF ROBOTS

Abstract:

Thanks to the rapid development of the technology, we have machines to execute more and more tasks, moreover, we tend to rely ourselves more and more to the decision-making of machines. This is particularly valid to military operations, which technology has always played an important role in. There are, however, many concerns regarding the autonomous decision-making of robots used on the battlefield, especially in cases, where the life or death is at stake. Can a machine be blamed if it does not take right decision? If not, who takes the responsibility for machines' decisions? The present article is looking for answers to those questions.

Key words:

robot, military operation, decision, responsibility, commander

A hagyományos felfogás (ti. az emberi intelligencia és döntéshozó képesség felsőbbrendűségének egyértelmű megnyilvánulása) szerint az ember irányítja a gépeket, és ad utasítást bizonyos feladatok végrehajtására. Modern korunkban azonban egyre több olyan helyzettel találkozunk, amikor rá kell bízunk magunkat a gépek döntéseire, mi több, követnünk kell a gépek utasításait.

Az angolszász bírói gyakorlatban például van arra precedens, hogy bíróság elismerte egy robot döntésének elsőbbségét egy teljes jogképességgel és cselekvőképességgel rendelkező ember döntése felett, megállapítva az érintett személy hanyagságát, mert nem követte a számítógép utasításait, és nem mondott le a robot feletti irányításról. Köztudott ugyanis, hogy a modern repülőgépeket sok esetben robotpilóta irányítja, vagyis egy számítógép vezérli a repülőgép szárnyainak meghatározott részeit. Az 1975-ös *Klein vs. U.S.* ügyben egy amerikai bíróság azt állapította meg, hogy a pilóta hanyagságot követett el, mert – jóllehet nem volt köteles leszálláskor használni a robotpilótát – az a tény, hogy nem használta a szerkezetet, összeegyeztethetetlen a kellő gondossággal történő működtetés követelményével, és bizonyítékul szolgálhat a megfelelő gondosság tanúsításának

elmaradására. 1981-ben, egy másik bíróság a *Wells vs. U.S.* ügyben a pilóta hanyagságát alátámasztó bizonyítéknak tekintette azt, hogy vészhelyzetben kikapcsolta a robotpilótát, és áttért kézi irányításra.[1]

A gépek, robotok önálló döntéshozatala

Ahogy a technológia fejlődik, fokozódik a gépektől való függésünk is. Mindez pedig szükségszerű paradigmaváltást kell, hogy magával hozzon a ma még érvényes ember-gép alá-fölérendeltségi viszonyban. Napjaink szakirodalma a gépeket az emberi ellenőrzés foka szerint három nagy kategóriába sorolja:

a) ember általi teljes irányítás, vagyis, amikor a gépek a konkrét emberi utasítás alapján működnek, „cselekszenek” (például használnak fegyvert, lönek ki rakétát, stb.);

b) emberek általi ellenőrzés, vagyis, amikor a gépek előre megadott adatok, információk, utasítások alapján hajtanak végre feladatot, de az ember folyamatosan figyelemmel kíséri a működést, és rendellenesség, vagy nem megfelelő végrehajtás esetén rögtön beavatkozhat a folyamatba, leállíthatja a végrehajtást;

c) ellenőrzés nélküli működés, vagyis, amikor az ember szerepe csak arra korlátozódik, hogy a végrehajtás előtt megfelelő információkat, utasításokat adjon, és biztosítsa, hogy minden feltétel adott legyen a megfelelő feladat-végrehajtáshoz, ugyanakkor a végrehajtás folyamatába nem avatkozik be (például azért, mert a végrehajtás olyan gyorsan történik, hogy az ember már nem tud beavatkozni).

A technológia rohamos fejlődésének köszönhetően a robotok önállósága, adat- és információ-feldolgozó, illetve elemző képessége is látványosan növekszik. Egy példával illusztrálva mindezt: a napjainkban használatos MQ-9 Reaper pilóta nélküli repülőgép, amely tulajdonképpen az MQ-1 Predator egy továbbfejlesztett változata. Nem csupán több bombát tud nagyobb távolságra szállítani elődjénél, de az új technológiának köszönhetően sokkal több műveletet tud önállóan végrehajtani (önállóan fel és le tud szállni, emberi irányítás nélkül el tud repülni meghatározott helyre, és – minthogy célpontkiválasztó szoftverrel is rendelkezik – apró részletek rögzítésére is képes, sőt, el tudja kezdeni azok érzékelését, és akár vissza is tudja vezetni egy lábnyom vonalát a kiinduló helyre). [3]

Nyilvánvaló, hogy az összetettebb feladatok végrehajtása szélesebb körű döntési képességeket igényel. Az ilyen jellegű döntéseket ma még többnyire a távirányítású (tele-operated – remote-controlled – remotely piloted) eszközzel valamilyen kommunikációs kapcsolatban álló, a döntéshozatali folyamat részének tekinthető ember (operátor) hozza meg („man in the loop”). A robotok döntési önállóságának kiteljesedésével azonban az emberek irányító, döntéshozó szerepe egyre inkább háttérbe szorul, és a humánerő szerepe a robotok működése feletti ellenőrzés, vagy csupán felügyelet gyakorlására fog korlátozódni, a feladatok végrehajtásával kapcsolatos döntést azonban a rendelkezésre álló információk alapján a gép hozza meg („man on the loop”). [4]

A számítástechnika fejlődésének fokozott tempója és a benne rejlő potenciál nyilvánvalóan befolyásolni fogják a döntéshozatal folyamatát. A kutatások a robotok egyre nagyobb fokú önállóságának elérésére irányulnak, ami egyfajta versenyt eredményez abban a tekintetben, hogy melyik kutatóközpont képes a legönállóbb robotot létrehozni, vagyis olyat, amely képes gondolkodni és döntéseket saját maga meghozni. Már ma is léteznek például olyan robotok, amelyek egymás ellen

futballoznak, a mérkőzés alatt teljesen önállóan működnek, és önállóan hozzák meg a játékkal kapcsolatos döntéseiket. Ez a fajta önállóság a katonai robotok esetében is megjeleníthető azzal a különbséggel, hogy ezek a gépek a döntési önállóságukat nem barátságos játékokra, hanem fegyverek alkalmazására használják fel. [5]

A jövőben a számítógépek tehát már nem csupán embert támogató funkciót fognak betölteni, hanem teljes jogú részei lesznek a döntéshozatalnak. Néhány év múlva a technológia töredékére csökkenti a mai számítógépek reakcióidejét, és a teljes gépi döntéshozatal akár mikro- vagy nanomásodpercek alatt megtörténhet. Ez a pilóta nélküli eszközöket is egyre inkább az „észlelj és cselekedj” (perceive and act) üzemmód felé vezérli. Az emberek tehát már kevésbé lesznek döntéshozók, sokkal inkább a gépek működését, feladat-végrehajtását felügyelőkké válnak.

Ezzel párhuzamosan, a mesterséges intelligencia fejlődése lehetővé fogja tenni azt, hogy ezek a rendszerek harckérdésekben is döntéseket hozzanak (make combat decisions) és emberi beavatkozás szükségessége nélkül hajtsanak végre feladatokat a meghatározott jogi és politikai keretek között. Az Egyesült Államok pilóta nélküli repülőgéprendszerekkel kapcsolatos terve [6] például – egyebek mellett – abból indul ki, hogy az automatizálás és – ezzel egyidejűleg – az eszközt használó személlyel fennálló egyértelmű és hatékony kapcsolat kulcsfontosságú a kívánt hatás elérésében, ugyanakkor ez által csökkenthetők a költségek, a személyes jelenlét és a kockázat is. A terv szerint *„egy agilis, kellő mértékben jelen levő, együttműködni képes, robusztus irányítás és vezetés (command and control – C2) hozza létre a pilóta nélküli repülőrendszerek feletti, emberek által gyakorolt felügyeleti ellenőrzés (supervisory control) lehetőségét”*. A dokumentum vízióként fogalmazza meg, hogy a pilóta nélküli repülőgéprendszerek a hagyományosan emberek által végrehajtott számos küldetés életképes alternatívájának tekinthetők.

A jövő hadviselésének fő kérdése tehát nem az, hogy lesznek-e robotok a harctéren, hanem az, hogy az egyre nagyobb számban jelen levő harci robotok milyen képességekkel fognak rendelkezni, és a döntéshozatalban mekkora szerep jut a mesterséges, illetve a humánintelligenciának? Helyénvalónak tűnik azonban a kérdés: *„De mi lesz akkor, ha az emberek kikerülnek a döntéshozatali folyamatból, és a robotokra marad a döntés, mint például az, hogy öljenek vagy bombázzanak?”* [7] Valóban, van miért aggódnia az emberiségnek?

Ezzel kapcsolatban Bostrom kifejti, hogy *„a szuperintelligencia talán az utolsó felfedezés, amelyet az embernek valaha is meg kell tennie”*. [8] Úgy véli, hogy a technológiai fejlődés minden területen fel fog gyorsulni és az első szuperintelligencia robbanásszerű változást fog hozni, egyebek mellett olyan új technológiákat, amelyekre ma még nem is gondolunk. A szuperintelligencia egyre több és egyre fejlettebb szuperintelligencia megjelenéséhez fog vezetni. Ugyanakkor, a szuperintelligencia kifejlesztésében komoly kockázat is van, hiszen elsőrendű kérdés, hogy sikerül-e a szuperintelligenciának emberbarát szupercélokot adni? Akár az is előfordulhat ugyanis, hogy a szuperintelligencia megalkotásakor azok a helyzetek, amelyeket ma még kívánatosnak ítélünk meg, a jövőben rossz utópiának bizonyulnak, *„... amelyekben az emberiség virágzásához szükséges dolgok visszafordíthatatlanul elvesznek”*. Bostrom végkövetkeztetése tehát az, hogy *„óvatossá kell lennünk abban, hogy mit kívánunk a szuperintelligenciától, mert bizony még valóra is válhat”*.

Singer a fegyveres robotokról és a jövő háborújáról szóló cikkében [9] idézi Epstein-t, aki úgy vélekedik, hogy a robotok egyre intelligensebbé válása egy paradoxont hordoz magában: a hadseregek azért akarják majd, hogy a robot képes legyen tanulni, reagálni, stb., hogy a küldetését minél jobban teljesítse; ugyanakkor

az emberek nem fogják majd azt akarni, hogy túl kreatív legyen, legfeljebb csak annyira, mint a katonák. *„De ha egyszer elérsz egy olyan szintre, amikor már valóban rendelkeznek ilyen képességekkel, hogyan korlátozod majd? Őszintén szólva nem hiszem, hogy erre képesek leszünk”.*

Mindezek mellett figyelemre méltó, hogy a The Engineer című brit szakmai folyóirat által 2012 novemberében végzett felmérés [10] szerint a megkérdezettek mintegy 40%-a úgy nyilatkozott, hogy nem aggódik a katonai robotok miatt, és inkább azt tartotta fontosnak, hogy a katonai kutatások eredményei idővel megjelenjenek a civil életben is. Ugyanakkor a válaszadók 37%-a úgy vélte, hogy a kutatások hozzájárulnak a fegyverkezési versenyhez. Csupán 20% gondolta azt, hogy a robotok csökkenteni fogják az emberi veszteségeket a hadszíntéren, és a megkérdezetteknek mindösszesen 4%-a vélekedett úgy, hogy a jogi aggályok megakadályozzák majd a robotok alkalmazását a háborúban.

Felhatalmazhatók-e a gépek önálló döntéshozatalra

Erre a kérdésre nehéz választ adni, különösen olyan esetekben, amikor a feladat végrehajtásának potenciális következménye emberi sérülés vagy halál. Az ide tartozó szakmai, jogi (etikai) és politikai kérdések magukban foglalják – egyebek mellett – az önálló döntési képességgel rendelkező gépek megfelelőségének megítélését, valamint annak meghatározását, hogy milyen körülmények között kerülhet sor az alkalmazásukra, milyen korlátokat kell meghatározni ezen rendszerek önállóságával kapcsolatban, ki viseli a hibákért – vagy adott esetben az utasításoknak megfelelő működésért való – felelősséget?

Mindemellett az is ismeretes, hogy számos katonai eszköz automatizáltsági foka már napjainkban is igen magas szintű. Ezek a rendszerek azonban többnyire a védelmet szolgálják, és önállóságuk a hatékonyság egyik garanciája. A kérdés már csak az, hogy e rendszerekkel kapcsolatban ugyanúgy felmerül-e az önállósággal kapcsolatos dilemma, mint a támadó fegyverek esetében? Másképpen megfogalmazva: kell-e korlátozni a védelmi célból halálos erőt alkalmazó fegyverek önállóságát is? Emellett az sem teljesen egyértelmű, hogy hol húzódik a védekező tevékenység határa, és mikortól kell úgy tekintenünk, hogy az önállóan működő gép már nem (csak) védekezik, hanem támad?

A gépek önálló döntéshozatali jogkörrel való felhatalmazásának gondolata – különösen, ha élet-halál kérdésről van szó – ma még számos szakértőben komoly ellenérzést vált ki. Az egyik jellemző vélemény szerint például *„... a halálos eszközök alkalmazásával kapcsolatos teljes autonómia (full lethal autonomy) nem csupán egy következő lépés a katonai stratégiában. Ez a morális Rubicon átlépését jelenti. Istenéhez hasonló hatalom átadása robotok számára lealacsonyítja az embereket a tárgyak szintjére, amikor már nem lesz több belső értéke az embernek, mint bármely más dolognak.”* [11] A szakértői reakciókból arra következtethetünk, hogy a gépi döntéshozatali folyamat valamely részében az emberi részvétel mindenképpen biztosítva lesz, legalább abban a tekintetben, hogy a gépek mikor, milyen feladatot és hogyan hajtsanak végre. Az emberi döntéshozatal teljes kiiktatása tehát nem várható a közeljövőben.

Amint azonban erre a fentiekben már utalás történt, látható tendencia, hogy a harci robotok kifejlesztése terén az irányt az emberi döntéshozataltól való függés csökkentése jelenti. Már csak az a kérdés, hogy ez a folyamat milyen gyorsan fog végbemenni? A gépek növekvő önállóságához szükséges bizalom ugyanis az

emberekben csak fokozatosan fog kialakulni. „A legnagyobb akadály valószínűleg a katonai kultúra legyőzése lesz. (...) Elég nehéz lesz rávenni napjaink döntéshozóit arra, hogy tegyék lehetővé azt, hogy robotok lássanak el olyan feladatokat, melyeket jelenleg emberek végeznek. Ami érdekes ebben, az az, hogy már ma is ezt tesszük. Például a Patriot-rakéták, a haditengerészeti légvédelmi rendszerek, a cirkáló rakéták, és más „okos” fegyverek már most is meglehetősen önállóak. (...) Nehéz lesz legyőzni az azzal kapcsolatos ellenállást, hogy robotokkal helyettesítsük a pilótákat, katonákat, tengerészeket, és tengerészgyalogosokat. Vagy akár lehetővé tegyük azt, hogy gépek hozzanak meg döntéseket. Az álláspontunkat nagyban fogja befolyásolni a szükségszerűség.”[12]

Fontos azonban kiemelni azt, hogy a robotok működését vezérlő számítógép-programok eredendően az emberi szándékot, döntést (döntési alternatívákat) tükrözik, emellett pedig a művelet végrehajtását továbbra is emberek fogják felügyelni. Feltételezve tehát azt, hogy megszületik a döntés a gépekkel kapcsolatban bizonyos fokú önállóság lehetővé tételére, a parancsnokoknak továbbra is meg kell tartaniuk azon képességüket, hogy megállítsák a robotokat („lekapcsolják a rendszert”). Továbbá, hogy – küldetéstípustól függően, vagy akár egy küldetésen belül az eltérő fázisoknak megfelelően – szabályozzák, megváltoztassák azt az önállóságot, amellyel a gépek rendelkeznek, hasonlóképpen ahhoz, ahogyan meghatározzák a parancsnoklásuk alá tartozó élő személyek művelet-végrehajtási szabályait.

Azzal azonban tisztában kell lennünk, hogy az eszközök automatizmusának növekedésével csökken a működésük által kiváltott következmények előreláthatósága és befolyásolhatósága. Az önállóság felé történő elmozdulás egyik nagy kérdése vélhetően az lesz, hogy kik/mik hibáznak többet: az emberek vagy a gépek? Henry szerint a válasz: attól függ. [13] A gépek ugyanis gyakran el tudnak kerülni olyan hibákat, amelyeket az emberek egyébként elkövetnének. „Ma még operátorok irányítják a távirányítású, pilóta nélküli repülőgépek felszállását és leszállását. Az emberek azonban sokkal inkább vonzzák a baleseteket, mint a robotrendszerek. Egyszer majd („From Day One”) minden UAV-nek kell, hogy legyen automata leszálló és felszálló képessége. Ennek eredményeként közel sem lesz annyi veszteség ezen a területen, mint amennyi korábban az emberi hibák miatt történt.”

Az előreláthatósága és a befolyásolhatóság csökkenésével szükségszerűen felmerül a hibákért, illetve a robotok – különösen a harci robotok – működ(t)ésének nem kívánatos következményeiért való felelősség kérdése. Mindez külön hangsúlyt kap a halálos eredménnyel járó cselekmények esetében, ahol egyértelmű felelősségi láncolatnak kellene lennie. [14]

Felelősségre vonható-e a robot?

Amint arra a fentiekben már utalás történt, az egyre fejlettebb technikai eszközök megjelenésével a feladat-végrehajtás automatizálása mind inkább fokozódik, ami a humán-döntéshozatal szerepét fokozatosan háttérbe szorítja, végeredményképpen már csak a gépek működésének ellenőrzésére korlátozva az ember szerepét. Az eredetileg betáplált, és az újonnan szerzett információk elemzése alapján a gépek egyre inkább emberi beavatkozástól független, „önálló” döntéseket hoznak, amelynek következményei viszont hatással vannak az emberekre is.

Nincs ez másként harci robotok esetében sem azzal a lényegi különbséggel, hogy a meghozott döntések következményei emberi életet, sorsokat közvetlenül és drasztikusan befolyásolnak. „Az ezer mérfölddel odébb, vagy évekkel ezelőtt meghozott döntéseknek nagy jelentősége lehet gépek itt és most cselekvésében (vagy nem cselekvésében). Ez nem azt jelenti, hogy nincs arra lehetőség, hogy etikáról beszéljünk, vagy alkalmazzuk a jogszabályokat, hanem csupán arról van szó, hogy a távolság sokkal komplexebbé és bonyolultabbá teszi a dolgokat, különösen ott, ahol központi szerep jut a helyszíni parancsnoknak (commander on the scene), az egyéni szándéknak és a mások cselekményeire való felelősség kérdésének.” [3] Elengedhetetlen tehát, hogy a harctéri robotok működtetésének is legyenek szabályai, amelyek gátat szabnak a totális pusztításnak.

Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy egy harci robot esetében is ugyanúgy alkalmazandók a hatályos nemzetközi és nemzeti előírások, mintha élő katonák vennék részt a küldetés teljesítésében. A hadijog szabályainak megsértése büntetőjogi felelősségre vonást eredményez, a művelet-végrehajtási szabályokkal (Rules of Engagement – RoE) ellentétes magatartás – attól függően, hogy a RoE rendelkezések az adott ország jogszabályai szerint parancsnak, vagy csupán iránymutatásnak tekintendők-e – büntető-, esetleg fegyelmi eljárást von maga után, míg bizonyos körülmények között felmerül az okozott károk megtérítésének kérdése is.¹

Jogosan vetődik fel azonban a kérdés, hogy felelősségre vonható-e a robot, ha nem megfelelően működik, különösen akkor, ha az általa történő erőalkalmazás (esetleg fegyverhasználat) nem jogszerű? Freitas szerint ahhoz, hogy egy számítógép, vagy akár egy robot felelőssége szóba jöhessen, mindenekelőtt meg kell alkotnunk az „ésszerű számítógép” (reasonable computer) fogalmát, és a vele szemben támasztott követelményeket. [1] A robotoknak – hasonlóan az emberekhez – előírásoknak kell megfelelniük. Az érzékelő robotoknak és szoftvereiknek ugyanolyan képességekkel kell rendelkezniük, mint az ugyanazon technológiai generációhoz tartozó, másfajta adatfeldolgozó rendszereknek. Következésképpen „... ha valamennyi» hatodik generációs «számítógép elég okos lenne ahhoz, hogy felismerjen hamis inputokat bizonyos körülmények között, akkor az adott körülmények között, egy bíróság akár azt is megállapíthatná, hogy valamely» hatodik generációs «számítógép tudta, vagy tudnia kellett volna azt, hogy az input hamis”.

Jelen dolgozat szerzője szerint nem kétséges, hogy egy gép, egy műszaki szerkezet nem vonható felelősségre, hiszen gép esetében nem lehet a szó humán értelmében vett tudatosságról (szándékosságról vagy gondatlanságról,² ezzel összefüggésben pedig akaratról, könnyelműségről, vagy elvárhatóságról) beszélni. Értelmetlen a felelősségre vonáshoz kapcsolódó negatív következmények (büntetés) alkalmazása is, ahogyan az esetleges „bűnhődés” sem járna semmilyen preventív hatással.

¹ Megjegyzendő, hogy a műveletet végrehajtó fegyveres erők tagjaira vonatkozó jogállási megállapodások a kártérítést általában olyan esetekre korlátozzák, amikor a károkozás nem harccselekmény, hanem például szolgálaton kívül tanúsított magatartás, vagy más, nem előírászerű cselekmény következménye. A kártérítési felelősség azonban ilyen esetben sem az egyént, hanem azt a fegyveres erőt terheli, amelynek állományába tartozó személy a kárt okozta.

² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény [15] 13–14. §-ai alapján szándékosan követi el a bűncselekményt, aki magatartásának következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik, ugyanakkor gondatlanságból követi el a bűncselekményt az a személy, aki előre látja magatartásának lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában; úgyszintén az is, aki e következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.

A robotok megbüntetésével kapcsolatban például Asaro kifejti, hogy „... a robotoknak van ugyan testük, amelybe bele lehet rúgni, azonban nem annyira egyértelmű, hogy a belerúgással el lehetne-e érni a büntetés hagyományos céljait. Emberek esetében a testi fenyítés többlettartalmat hordoz, ami nem feltétlenül alkalmazható robotokra. Ilymódon a kínzás, a bebörtönzés, vagy akár az elpusztítás sem lesz vélhetően hatékony módszer arra, hogy igazságot szolgáltatassunk, megváltoztassuk vagy a jövőben hasonló cselekményektől elrettentsünk egy robotot. Lehet természetesen olyan iránymutatás, amely szerint el kell pusztítani a kárt okozó robotot, de ebben az esetben – hasonlóan az embert megsebesítő állat esetéhez – ez az intézkedés inkább megelőző intézkedés lenne a jövőbeni károsodások elkerülése érdekében, mintsem valódi büntetés.” [16]

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy egy robot „tevékenységének” nem kívánatos hatásaiért senki sem tartozik felelősséggel. A fentiekben kifejtettek alapján az nyilvánvaló, hogy nem jöhet szóba a felelősség delegálása az automatikusan működő gépekre. A robotokba vetett bizalom és a felelősség kérdésével foglalkozik *McFarland*, aki a témáról szóló könyvének előszavában ezt írja: „De hogyan lehet megbízni egy robotban? Bízom az ébresztő órámban, hogy időben fog felkelteni, de nem tartom felelősnek akkor, ha mégsem teszi ezt. Az ébresztő óra egy nagyon egyszerű automata szerkezet. Ha nem csörög, magamat hibáztatom azért, mert nem jól állítottam be, vagy a gyártót, mert hibás terméket adott el nekem. Nem magát az órát hibáztatom. És hogyan alakul mindez egy robot esetében? Milyennek kell lennie annak a robotnak, amely saját cselekményeiért felelősséget vállal? Ha egy robot balesetet okozna, közvetlenül vagy közvetetten, de csakis okozati szempontból lenne felelős ezért, ami pedig csak azt jelentené, hogy a hiba a robotban van, nem pedig azt, hogy a baleset a robot hibája.” [17]

Egy robot „cselekményéért”, a diszfunkcionális vagy éppen ellenkezőleg, az emberi utasítások (programok) szerinti működés következményeiért tehát felelősségre vonni csak embert lehet. A kérdés már csak az, hogy ki legyen az, akinek viselnie kell ezt a felelősséget?

Egy robot, távirányítású gép működése miatt a káros következményekért való felelősség elméletileg több személy terhére is megállapítható. Nem kétséges, hogy számon kérhető a robotot irányító operátor vagy annak parancsnoka, aki működteti az eszközt, és rossz utasítást adott a gépnek. Külön meg kell vizsgálni azonban azt is, hogy az operátor milyen információk alapján adott utasítást az eszköznek. Ha például az azonnali légi támogatást kérő egységtől érkezett nem megfelelő információ, az UAV-et irányító operátor felelőssége redukálódhat. Hasonlóan tehát a kriminalizált cselekményt felettese/parancsnoka utasítására végrehajtó katona esetéhez, robotok, távirányítású gépek esetén is az alkalmazáshoz leginkább kapcsolódó személyek (operátor, alkalmazásra utasítást adó előjáró/parancsnok) tartoznak helytállni a jogellenes következményekért.³ *Stewart* ugyanakkor valószínűsíti, hogy a jövőben a nemzetközi büntetőjog szerinti parancsnoki felelősség koncepciója megfelelő segítség lesz az önműködő rendszerek által a hadijog terén elkövetett jogsértésekért való felelősség megállapításához. [19] Úgy véli, hogy nyilvánvalóan alacsonyabb szinten kell majd megállapítani a mércét a

³ A katonáknál – amint egyébként más szakmák esetében is – vannak magatartási szabályok, amelyek részletezik a megfelelő és a nem megfelelő viselkedést különböző szerepekben. Nem vonhatók például felelőssé a katonák olyan politikai döntések végrehajtásáért, amelyeket nem tudnak befolyásolni; ugyanakkor felelősség terheli őket azért, hogy háborúban olyan módon vegyenek részt, amit a nemzetközi közösség jogszerűnek ismer el, és elvárható, hogy ezen szerepvállalás során kerüljenek mindenféle jogtalan eszközt. [18]

parancsnoki felelősség kérdésében, mint ami a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumában szerepel, amely rendelkezés már akkor is alkalmazható, ha a parancsnoknak “tudnia kellett volna” a hadijog állítólagos megsértésének lehetőségéről. Ez viszont központi kérdéssé teszi a parancsnok lehetséges felelősségének kérdését. Különösen ez a helyzet olyankor, ha az alárendeltek számának csökkentése a parancsnoki láncolatban azt eredményezi, hogy kevesebb ember marad, akik egyébként felelőssé tehetők a hadijogi jogsértések miatt.

A jogellenes következményekért fennálló felelősség megállapításához azonban szélesebb körben is vizsgálódnunk kell. Felróható lehet a tervező mérnöknek az, ha az elgondolás papírra vetésekor figyelmen kívül hagyott néhány fontos kritériumot. Ugyanígy terhelheti felelősség azt a programozót, aki nem látta el megfelelő információval, adattal a technikai eszközt. Ezzel összefüggésben *Marchant* felhívja a figyelmet, hogy napjaink bonyolult számítógépes programjai már több millió kódból állnak, amelyeket programozók csoportja ír, így egyikük sem látja a teljes programot, hanem csak egy részét. [20] Következésképpen, nem lehet teljes bizonyossággal előre megjósolni, hogy egy utasításra hogyan fog reagálni egy robot, hiszen a nagyobb programok egyes részei esetleg nem várt, és korábban nem tesztelt módon kapcsolódnak majd össze. Emellett, a növekvő komplexitás is eredményezhet váratlan, előre nem programozott viselkedést.

Adott esetben hibáztatható a gyártó/kivitelező, aki effektíve előállította a hibásan működő robotot. Lehet vétkes akár az a logisztikus is, aki nem megfelelően működő eszköz beszerzése mellett döntött. Ugyancsak felelőssé tehető adott esetben az operátor parancsnoka, aki – ismerve a robot hiányosságait – döntést hozott ezen eszköz alkalmazásáról.

Amennyiben viszont a nemkívánatos következmény előidézője *in extremis* – döntési önállóságából fakadóan – maga a robot volt, a felelősség egyre inkább eltolódik a technikai eszköz alkalmazására utasítást adó parancsnok (politikai vezető) felé, végső soron pedig maga az állam is felelős lehet azért, hogy a nevében eljáró hadsereg robotokat alkalmazott. Az állam felelőssége természetesen nem büntetőjogi értelemben vetődik fel, hanem kártérítési jellegű.

A modern fegyveres erők parancsnokainak tehát – feltéve, hogy szeretnék elkerülni a felelősségre vonást – választaniuk kell: a) vagy lemondanak a gépek alkalmazásáról, és továbbra is az emberi erőforrásra helyezik a hangsúlyt; b) vagy olyan gépeket (robotokat) alkalmaznak, amelyek képesek mindenben megfelelni a nemzetközi és nemzeti jogi követelményeknek. Úgy tűnik azonban, hogy a technológia fejlődésével, a modern fegyveres erők technológia-függőségének növekedésével, és az élőerő technikai eszközökkel (robotokkal) történő kiváltását szorgalmazó politikai és társadalmi igény erősödésével az első opció egyre inkább háttérbe szorul, így a parancsnokok választási lehetősége jóformán a döntéshozatal gépesítésére, az emberi beavatkozás lehetséges mértékének meghatározására korlátozódik.

Érdekes dilemmát jelent ugyanakkor a robotok általi parancsmegtagadás kérdése, vagyis kit terhel azért felelősség, mert egy robot – döntési önállósága látványos megnyilvánulásaként – megtagadja valamely jogszerű parancs végrehajtását? Úgy vélem, ez esetben a hibás tervezés, illetve a rendellenes működés miatt kell a humán érintettek között keresni a felelős személyt. Más kérdés viszont, hogy jogosult/köteles-e megtagadni a robot az emberi parancsot, ha az jogszerűtlen, vagy jogszerű ugyan, de erkölcsi értelemben kifogásolható, vagy esetleg még ez az aggály sem merül fel, viszont a robotnak sokkal több információ áll rendelkezésére a megfelelő döntés meghozatalához, mint az őt irányító embernek

(például a robot a fejlett szenzorok révén érzékeli, hogy a megtámadásra kijelölt házban gyerekek vannak)?

Katonai környezetben a parancsmegtagadás érzékeny kérdés, hiszen köztudott, hogy a hadseregek parancsuralmi rendszerben működnek, az egyszemélyi felelős vezetés elve érvényesül, a meghozott döntés kétségbe vonása, kritizálása elmarasztalást von maga után. Ha tehát megengedjük, hogy a robotok felülbírálják a parancsnoki döntést, elvárhatjuk-e majd a katonáktól, hogy minden körülmények között kövessék a kapott utasítást?

Jelen dolgozat szerzője úgy véli, a parancsmegtagadás kérdésével kapcsolatban jelenleg alkalmazott nemzeti megoldások – vagyis a parancsadó figyelmének felhívása a kiadott parancs jogszerűtlenségére, illetve a nyilvánvalóan súlyosan jogsértő parancs végrehajtásának megtagadása – alkalmazhatók a robotokra, még akkor is, ha a feltétlen engedelmesség iránti igény egy géppel szemben talán fokozottabban jelentkezik. Mindehhez azonban az szükséges, hogy a gépek „ismerjék” a vonatkozó jogszabályokat, tudják értelmezni azok tartalmát, és fel tudják ismerni a parancsvégrehajtás következményeinek jogszerűtlenségét.

* * *

Ma még úgy gondoljuk, hogy a *„technika eszköz. Egy gép. Amely nem ad semmit, és nem vesz el semmit. Az ember az, aki a technikával rombol vagy épít.”* [21] Tapasztalhatjuk azonban, hogy a XXI. század fegyveres konfliktusaiban, és a jövő háborúiban vélhetően még inkább, a harccselekmények tempója, a helyzetek komplexitása, a fejlett technológia által biztosított információdömping miatt a hadviselés fokozatosan eltávolodik az emberek világától. A fegyverek *„... túl gyorsak, túl kicsik lesznek, és túl nagy számban lesznek jelen, ez pedig egy olyan környezetet fog eredményezni, amely túl összetett lesz ahhoz, hogy ember irányítsa”.* [22] *„Az új technológiák pedig olyan helyekre visznek majd el minket, ahova nem akarunk menni, de nem is fogjuk tudni elkerülni.”* [9]

Ugyanakkor, minél távolabb szeretnénk eljutni emberi részvétel nélkül, annál inkább rá kell bízunk magunkat a gépekre. Adams szerint lehetséges, hogy a jövő generációi a harctevékenységet már a gépek dolgának fogják tekinteni, amelyben az embereknek egyáltalán nincs keresni valójuk. [22] Az emberek megtarthatják a legfelsőbb szintű irányítást, meghatározva a konfliktus átfogó céljait, továbbá meghozva a stratégiai szinten szükséges döntéseket arról, hogy hol és mikor történjen támadás, de még ezek a döntések is egyre inkább automatizált rendszerek által szolgáltatott információkon fognak alapulni. Várhatóan tehát egyre ritkább lesz a közvetlen emberi részvétel a hadviselésben. Minthogy azonban *„... a háborúk humán jelenségek, amelyek emberi célok elérését szolgáló emberi szükségletek kielégítése érdekében alakulnak ki”*, az emberi szerepvállalás sem tűnhet el teljesen, legfeljebb a korábbiakhoz képest más formákban, stratégiai és politikai döntéshozatalban fog megnyilvánulni.

A fentiekben részletesen bemutatásra került, hogy önállóan működő szerkezetek, robotok esetében a végrehajtás következményeiért való felelősség kérdése sajátosan jelentkezik. Egy gép nem hibáztatható még akkor sem, ha működése hibás. A gépek igénybevételeiről emberek döntenek, így embereknek kell elszámolniuk az alkalmazásból eredő következményekkel is. A felelősségi láncolatnak azonban egyértelműnek kell lennie, még akkor is, ha visszanyúlik egészen az eszköz tervezésének legkorábbi fázisáig.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] Freitas, Robert A. Jr.: The Legal Rights of Robots. Student Lawyer 13 (January 1985), pp. 54–56. <http://www.rfreitas.com/Astro/LegalRightsOfRobots.htm> (Letöltés: 2012. december 07.)
- [2] Losing Humanity, The Case against Killer Robots. Human Rights Watch & International Human Rights Clinic (2012). ISBN: 1-56432-964-X. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/arms1112ForUpload_0_0.pdf (Letöltés: 2013. január 3.), 50 p., p. 2.
- [3] Singer, Peter W.: The Ethics of Killer Applications: Why Is It So Hard To Talk About Morality When It Comes to New Military Technology? Journal of Military Ethics, Vol. 9, No. 4, (2010), pp. 299–312. Internet: http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/12/robotics%20ethics%20singer/12_robotics_ethics_singer.pdf (Letöltés: 2012. december 18.), p. 308.
- [4] Koleszár, Béla: Földi robottechnikai eszközök konstrukciós és alkalmazási kérdései, különös tekintettel a békefenntartó missziók biztonságának növelésére. (doktori (PhD) értekezés) Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Bolyai János Katonai Műszaki Kar, Katonai Műszaki Doktori Iskola (2011), 158 p., pp. 111–112.
- [5] Robot ethics: Thou shalt not kill? Global Future 2045. Internet: <http://www.2045.com/news/30477.html> (Letöltés: 2012. december 10.)
- [6] Unmanned Aircraft Systems Flight Plan 2009–2047. Headquarters, United States Air Force, Washington DC (18 May, 2009). Internet: http://www.fas.org/irp/program/collect/uas_2009.pdf (Letöltés: 2012. december 18.), 82 p., pp. 14–15., 41.
- [7] Bland, Eric: Robot warriors will get a guide to ethics. Internet: <http://www.nbcnews.com/id/30810070/> (Letöltés: 2012. december 18.)
- [8] Bostrom, Nick: Ethical Issues in Advanced Artificial Intelligence. <http://www.nickbostrom.com/ethics/ai.html> (Letöltés: 2012. december 29.)
- [9] Singer, Peter W.: In the Loop? Armed Robots and the Future of War. Internet: <http://www.brookings.edu/research/articles/2009/01/28-robots-singer> (Letöltés: 2012. december 2.)
- [10] Last week's poll: military robots. Internet: <http://www.theengineer.co.uk/opinion/last-weeks-poll-military-robots/1014685.article> (Letöltés: 2012. december 10.)
- [11] Latiff, Robert H.–McCloskey, Patrick J.: With Drone Warfare, America Approaches the Robo-Rubicon. <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324128504578346333246145590.html> (Letöltés: 2013. március 17.)
- [12] Military Robots of the Future. Internet: <http://usmilitary.about.com/cs/weapons/a/robots.htm> (Letöltés: 2012. december 5.)
- [13] Henry, Chas: Robots Changing Modern Battlefields. Internet: <http://www.indepthnews.info/index.php/global-issues/1373-robots-changing-modern-battlefields> (Letöltés: 2012. december 14.)
- [14] Hennigan, W.J.: New drone has no pilot anywhere, so who's accountable? <http://articles.latimes.com/2012/jan/26/business/la-fi-auto-drone-20120126> (Letöltés: 2012. december 16.)

- [15] A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény. Internet: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV (Letöltés: 2012. december 3.)
- [16] Asaro, Peter M.: Robots and Responsibility from a Legal Perspective. Internet: <http://www.cybersophe.org/writing/ASARO%20Legal%20Perspective.pdf> (Letöltés: 2012. december 9.)
- [17] McFarland, David: Guilty Robots, Happy Dogs: The Question of Alien Minds. Oxford University Press (2008). ISBN: 978-0-19-921929-2, 264 p., pp. 1–2.
- [18] Lin, Patrick–Bekey, George–Abney, Keith: Autonomous Military Robotics: Risk, Ethics, and Design – CALPOLY, US Department of Navy, Office of Naval Research (December 20, 2008). http://ethics.calpoly.edu/ONR_report.pdf (Letöltés: 2013. január 3.), 108 p., p. 49.
- [19] Stewart, Darren M.: New Technology and the Law of Armed Conflict. In.: International Law Studies, International Law and the Changing Character of War, Naval War College, Newport, Rhode Island, Vol. 89 (2012). ISBN 978-1-935352-05-1., pp. 271–298., p. 292
- [20] Marchant, Gary E. et al.: International Governance of Autonomous Military Robots. In.: The Columbia Science And Technology Law Review, Vol. XII (June 2, 2011), pp. 272-315. Internet: <http://www.stlr.org/html/volume12/marchant.pdf> (Letöltés: 2012. december 28.), p. 284.
- [21] Christian, A. J.: A.J. Christian. Édesvíz Kiadó (2006). Internet: <http://www.ajchristian.hu/02konyvek04.html> (Letöltés: 2012. december 2.)
- [22] Adams, Thomas K.: Future Warfare and the Decline of Human Decisionmaking. In.: Parameters, Winter 2001-02, pp. 57-71. Internet: <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/01winter/adams.pdf> (Letöltés: 2012. december 16.)

OPTIMÁLIS HADITECHNIKAI ESZKÖZ KIVÁLASZTÁSA MATEMATIKAI MODELL SEGÍTSÉGÉVEL

Rezümé:

A cikk a matematikai eljárások, módszerek használata fontosságának bemutatását célozza meg haditechnikai eszközök összehasonlítása során, rávilágítandó a reális és szakmailag kifogástalan követelményrendszer meghatározásának alapvető fontosságára. A publikációban bemutatott egyszerűsített eljárás, hasznos lehet azon szakértő állomány számára, amely a döntés-előkészítési eljárásokban részt vesznek.

Kulcsszavak:

döntésemélet, haditechnika, hadipisztolyok

Szakácsi, István

APPLICATION OF MATHEMATICAL METHODS IN ANALYSIS OF MILITARY EQUIPMENT

Abstract:

This article intends to highlight importance of application of mathematical methods to compare of military equipment through a simple example (combat pistols) in order to support decision making and methodologies. The contribution could be useful for experts and decision makers who are actively concerned in these kind of processes.

Key words:

decision theory, military technology, combat pistols

Magyarországnak a NATO tagjaként a szövetségi rendszer követelményeihez illeszkedően kell haderejét alakítania, fejlesztenie.

A Varsói Szerződés önfeloszlatását követően az egykori tagállamok számára elérhetővé váltak a világ szinte minden jelentősebb haditechnikai gyártójának termékei. Sajnos mindeközben a magyar hadiipar gyakorlatilag leépült, haditechnikai kutatás-fejlesztésünk pedig jelenlegi állapotában közel sem tekinthető stratégiai szintűnek.

Hadfelszerelésünk korszerűsítésének jelenlegi módja a közbeszerzés, amely folyamat ugyan jogilag szigorúan szabályozott, megvalósítását azonban az ország gazdasági lehetőségei erősen korlátozhatják.

A katonai szakemberek számára nyilvánvaló, hogy a haditechnikai eszközök modernizációjának/fejlesztésének vagy leváltásának/cseréjének szükségességét, feladatait a nemzetvédelmi stratégia részeként kell kezelni, továbbá azt a honvédelmi tárca hosszú távú stratégiai feladattervében, valamint az ágazati tervezésben részletesen meg kell határozni.

A legmegfelelőbb haditechnikai eszközök kiválasztása, rendszerbe állítása összetett, komoly körültekintést igénylő, felelősségteljes feladat, amit a harcászati és a műszaki-technikai követelmények alapos mérlegelésével kell teljesíteni. Ennek első, és legfontosabb lépése a döntéshozói célkitűzések és a döntési szempontok

meghatározása, amelyet követően matematikai módszerrel teljes megbízhatósággal választható ki a számunkra optimális eszköz.

A jelen tanulmányban a döntés-előkészítési folyamat objektív eljárási részének alapismereteit kívánom bemutatni. Célom az, hogy felhívjam a figyelmet a reális és szakmailag kifogástalan követelményrendszer meghatározásának optimalizált módjára. A téma aktualitását az adja, hogy a Magyar Honvédség kijelölt kötelekei a különböző missziókban jelentősen eltérő körülményeik között tevékenykednek és igen változatos kihívásokkal szembesülnek. A jelzett eltérések megkövetelik a feladatnak leginkább megfelelő haditechnikai eszközök kiválasztását. A példaként bemutatott egyszerűsített eljárás – szándékaim szerint – főként a döntés-előkészítési eljárásokban részt vevő alkalmazói szakértő állomány számára lehet hasznos.

Már a feladatok végrehajtásának kezdeti fázisaiban súlyos hibákat lehet elkövetni (megtörtént esetek példaként való felhozatalától szakmai etikai okokból eltekintenek). A hibák lehetséges forrása, hogy nem veszik figyelembe az optimális haditechnikai eszköz kiválasztása fontosságának szerepét, a rövidre szabott tervezési időszakban elhagyják az erre vonatkozó további vizsgálatokat, vagyis a rendelkezésre álló (rendszeresített) arzenált univerzális alkalmazhatóságúnak tekintik. Ennek nyomán pedig – már a műveleti területen – kell gyors megoldásokat keresni a hadfelszerelés hiányosságaira, a meghibásodások elhárítására, képességihiányok pótlására – végső soron a küldetés alapfeltételeinek megfelelő szintű biztosítására.

Az említett hibákat, és azok következményeit elkerülendő, érdemes mindig megvizsgálni a rendelkezésre álló, illetve a feladathoz megfelelőnek feltételezett, a szükséges mértékben beszerezhető más technikai eszközök alkalmazhatóságát is. A feladat első ránézésre egyszerűnek tűnhet, de nem az! Olyan komplex problémával állunk szemben ugyanis, amelynek jellegzetessége, hogy a szempontok lényegesen eltérő karakterűek (például fizikai paraméterek, költségtényezők, bevethetőség, logisztikai tényezők stb.), szubjektív tényezőket, ráadásul ellentmondásokat (legmegbízhatóbb lehet például a legrosszabb költségű vagy éppen a legdrágább) is tartalmazhatnak, így ezekre általános megoldó algoritmus nem készíthető.

A problémák különféle, viszonylag jól meghatározható, kezelhető kategóriákba sorolhatók, amelyekhez viszont már léteznek jól kidolgozott matematikai eljárások. A döntési rendszerek optimalizálás-elméleti ágába tartozó említett problémakörök megoldási folyamatának módszereit, a matematikában *több szempontú döntési eljárásoknak* nevezik (Multi Criteria Decision Making – MCDM), ahol a megfelelő eljárást a probléma jellegéből adódóan választják ki és alkalmazzák.

HADITECHNIKAI ESZKÖZÖK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A haditechnikai eszközök összehasonlításának – több szempontú döntési eljárásokat alkalmazó – általános folyamata, a következő alapvető lépésekből áll:¹

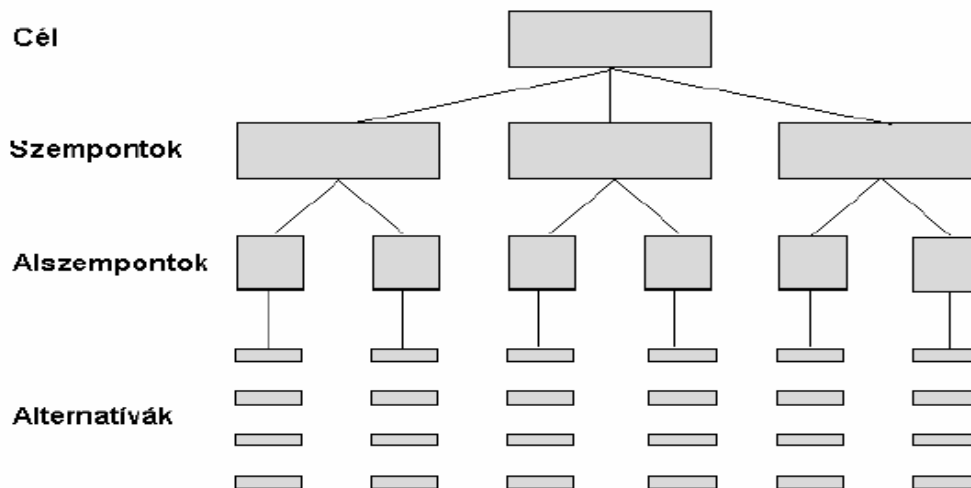
1. Döntéshozói célok meghatározása.
2. Az eljáráshoz szükséges erőforrások meghatározása.
3. Értékelhető (mérhető) szempontok megválasztása.
4. A szempontok döntésbeli fontossága mértékének meghatározása (súlyozás).
5. Szempontrendszer ellenőrzése.

¹ Gyarmati József: Haditechnikai eszközök összehasonlítása közbeszerzési eljárás során. Hadmérnök 2006/2. pp 68–93.

6. Döntési modell kiválasztása.
7. A meghatározott szempontoknak megfelelő összehasonlítható eszközök kiválasztása.
8. A döntési modell alkalmazása a meghatározott szempontok alapján.
9. Eredmények szempontonkénti, illetve eszközönként összesített értékelése, összevetése.

Az említett lépések önmagukban is eléggé bonyolultak, több szempont (közbeszerzési törvény, különféle érdekek, hiteles minősítések, megfelelő szakértők, stb.) figyelembevételét, mérlegelését igénylik, amelyek ismertetése messze meghaladja a jelen tanulmány lehetőségeit.² A döntéseméletben sokféle eljárás, döntési modell ismert, amelyek akár rövid összefoglaló bemutatása is meghaladja e cikk terjedelmi határait.³

Meghatározott feltételeknek megfelelő, optimális harceszköz kiválasztásához, az alternatívák összehasonlításához, azok preferencia-sorrendjének meghatározásához a legmegfelelőbb eljárást az Analytic Hierachy Process (AHP) eljárás disztributív modellje jelentheti. Ennek az eljárásnak számos olyan előnye van, amelyek támogatják, közvetlenül lehetővé teszik a bonyolultabb hasznossági (PROMETHEE-eljárás) és egyéb függvények nélküli viszonylag egyszerű alkalmazást, a szubjektív tényezők figyelembe vételét (kérdőíves felméréssel), valamint az eredmények arányskála szintű, különbség-kimutató szemléletességét. Viszonylag kisszámú, és kevésbé pontos adat segítségével olyan összemérést tesz lehetővé, amely segítségével vizuális információt kaphatunk az alternatívákról. (Ld. 1. ábra)

1. ábra

A HP döntési modell szerkezete

(Forrás: Thomas Saaty: The Analytic Hierachy Process. New York, 1980. McGrow-Hill)

² A témával részletesen foglalkozik például Gyarmati József: Nehézpuskát jellemző szempontok fontosságát kifejező súlyszámok számítása és statisztikai vizsgálata. Haditechnika 2006/2. 11–16. o.; Gyarmati József–Kende György–Felházi Sándor: Decision Support Methodologies for Acquisition of Military Equipment. 2009. 10. 22–23. Brüsszel: NATO RTO, 2009. pp. 1–12. (ISBN:978-92-837-0101-9)

³ A témával részletesen foglalkozik Rapcsák Tibor: Többszempontú döntési problémák. (Egyetemi oktatási segédanyag) Budapesti Corvinus Egyetem, 2007

Ezen objektív döntési módszerek eredményeinek felhasználásával, a második eljárási lépcsőben történhet az adott eszköz gyakorlatban történő vizsgálata (csapatpróbája). Az utóbbit követően kialakított összesített vélemény, javaslat képezi a viszonylag jól determinálható döntés előkészítési időszak lezárását.

A döntéshozatali, beszerzési vagy fejlesztési és rendszerbe állítási eljárások – bár a feladat szempontjából szinte rutinszerű tevékenységnek tűnnek – a gyakorlatban igen sokrétű előkészítést igénylő feladatokat jelentenek. Ebből adódóan határidőkhöz való kötésük nehezen tervezhető.

A továbbiakban egy egyszerűsített, fiktív példán keresztül nézzük meg, mit is jelent az említett összehasonlítási folyamat 3–9. lépése.

OPTIMÁLIS HADITECHNIKAI ESZKÖZ KIVÁLASZTÁSA KOMPLEX SZEMPONTRENDSZERNEK MEGFELELŐEN, MATEMATIKAI MODELL SEGÍTSÉGÉVEL

Követelményrendszer (szempontok) általános felépítése haditechnikai eszközcsoporthoz vonatkozóan:

- **Harcászati és műszaki paraméterek (alkalmazói követelmények).**
 - **Bevetetőség:**
 - Műveleti alkalmazás sajátosságai.
 - Kezelési ismeretek.
 - Kompatibilitás (hadfelszereléshez).
 - Készlet kiegészítők komplexitása.
 - **Hatékonyosság:**
 - Teljesítmény paraméterek.
 - Működési elv.
 - Szerkezeti felépítés.
 - **Üzem-fenntarthatóság**
 - Tartós alkalmazhatóság (kb. 15–25 év).
 - Kompatibilitás (technikai).
 - Üzem-fenntartás (technikai kiszolgálás, javítás, karbantartás, tárolás, szállítás).
 - Dokumentáció.
- **Nemzetgazdasági szempontok:**
 - Hazai (esetleg európai) gyártás és alkatrész utánpótlás.
 - Alacsony beszerzési, előállítási költség.
 - NATO-beszállítói tevékenység fokozása.

Minden egyes funkció esetében meg kell határozni az adott funkcióhoz tartozó paraméterek elfogadható határértékeit, valamint az egymással összehasonlítandó értékelési szempontokat. A követelményrendszert a tervezett időszakra vonatkozóan, az versenytársaként számításba vehető eszközök paramétereivel összevetésben célszerű meghatározni, számításba véve a korszerűség minél további fenntarthatóságát.

A lehetséges szempontok egy változata az MH-ban általános célra rendszeresítésre tervezett maroklőfegyverek kiválasztásánál

Stratégiai célok

1. Nyílt vagy részben fedett terepen, közelharcban történő alkalmazás (0–50 méter).
2. Épületharcban történő alkalmazás (0–25 méter).
3. Átfogó műveleti (missziós) alkalmazhatóság (az előző kettő kombinációja, szélsőséges időjárási körülmények).
4. NATO-kompatibilitás (ez igen fontos alkalmazói, bevethetőségi követelmény).
5. Európai gyártás, beszerzés.
6. NATO beszállítói szerepkör bővítési lehetőségek.

Általános követelmények

1. Magas találati precizitás (25–40 méter bevetési távon, normál körülmények, stb.).
2. Magas megbízhatóság (üzembiztossági mutatók meghatározott körülmények esetén).
3. Tartós élettartam (10 000 lövés, 25 év).
4. Nagy tárkapacitás (15–20 darab).
5. 9x19 milliméteres Luger/Parabellum/NATO lőszer.
6. Minimális össztömeg.
7. Jobb és balkezes alkalmazhatóság (kétkézes tárkioldó, markolat kialakítás).
8. Gyors újratölthetőség (egykezes végrehajthatóság, minimális műveletszám, átlag idő).
9. Könnyű kezelhetőség (gyors és egyszerű tűzkiváltás, minimális kezelőelem, stb.).
10. Kevés számú alkotóelem (legfeljebb 45 darab), egyszerű és könnyű szét- és összeszerelés.
11. Éjszakai irányzék.
12. Sivatagi, félsivatagi alkalmazhatóság (szélsőséges hőmérsékleten, homokszennyezett valójában, megbízható működés).
13. Víz alatti alkalmazhatóság.
14. Magas hőmérséklet tűrése (+55 °C csúcshőmérséklet).
15. Magas páratartalom tűrése (90%-os páratartalomig).
16. Magas napi hőingadozás (-20 °C és +55 °C között) tűrése.
17. Gép- és harcjárműben történő tartózkodáshoz, illetve egyéb mozgás és alkalmazás gátlást kiküszöbölő hordmódhoz szükséges kiegészítő eszköztár (combtok, hónaljtok).
18. Akadálymentes működés erősen poros, finomhomokos légtérben.
19. Egyszerű karbantarthatóság (gyors és viszonylag kevés karbantartási igény).
20. Kiegészítő (moduláris) eszközök használhatósága (például taktikai fv-lámpa 10–15 méterre).
21. Öntöltő rendszer.
22. Rövid csőhátrasiklás.
23. Csőre töltési erő maximum: 100 N.
24. Kakas nélküli előfeszített típusú (Safe Action) elsütő szerkezet.
25. Integrált biztosítás (elsütő billentyűbe épített).
26. Acélbetétes műanyag tok (amennyiben a kis önsúly fontos követelmény).
27. Acél irányzékpár (elől kontrasztosító 1 fehér ponttal, hátul festéssel).

28. Csereszabatos alkatrészek, kezelési azonosság (termékcsalád esetén).
29. Ütésbiztos lőszer.
30. Magas torkolati energiájú lőszer.
31. Hosszú szavatossági idejű lőszer (25–30 év).
32. Elektromos impulzusálló lőszer.
33. Logisztikai, alkatrész-ellátási háttér biztosítottága.
34. Olcsó gyártástechnológia.
35. Alacsony fenntarthatóság.
36. Sokféle technikai paramétert is számításba lehet venni (pl. anyag/felület minőség stb.).

Az összehasonlító eljárás főbb szempontjai

A fentiekben ismertetett lehetséges követelményeket alapul véve célszerű feladat-centrikus követelményrendszert (általános célra, alapfegyver, különleges műveletekre, terror-elhárítási célra, rendészeti célokra, szolgálati feladatra, személyi védelemre, stb.) felállítani. A példaként választott, a honvédség egyes szervezeteinél (speciális feladatú állomány számára, extrém körülmények közötti használatra) rendszeresíthető maroklőfegyver követelményeinek meghatározása közel sem egyszerű feladat. Ilyen esetben a feladatok speciális igényei (víz alatti alkalmazhatóság, kakas nélküli szerkezet, extrém tárkapacitás stb.) bírnak kiemelt jelentőséggel.

A gyakorlatban a követelmények minél pontosabb, részletesebb, átgondoltan indokolt megfogalmazása szükséges. A jelen tanulmányban bemutatott példa nem egy konkrét feladatra részletesen kidolgozott szakvélemény, az – rendeltetéséből adódóan – csak vázlatosan illusztrálja az elvégzendő feladatokat, érzékeltetendő annak összetettségét.

A stratégiai célok

1. Nyílt vagy részben fedett terepen közelharcban történő alkalmazás (0–50 méter).
2. Épületharcban történő alkalmazás (0–25 méter).
3. Műveleti (missziós) alkalmazás (az előző kettő kombinációja, valamint szélsőségesebb sivatagi, félsivatagi időjárás).
4. NATO kompatibilitás.
5. Európai gyártás, beszerzés, speciális igények biztosíthatósága.
6. NATO beszállítói szerepkör bővítési lehetőségek.

Jól meghatározható, mérhető döntési szempontok

1. Öntöltő rendszer.
2. Magas találati precizitás (25–40 méter bevetési távon, szórás 25 méteren <16 centiméter).
3. Magas működési megbízhatóság (üzembiztossági mutatók meghatározott körülmények/szennyeződések esetén).
4. Nagy élettartam (10 000 lövés, 25 év).
5. Átlagos tárkapacitás (14–17 darab töltény).
6. 9x19 milliméteres (géppisztolynál is alkalmazható) Luger/Parabellum/NATO lőszer.
7. Minimális össztömeg (töltetlen tárral maximum 900 gramm).
8. Jobb és balkezes alkalmazhatóság (kétkezes tárkioldó, markolat kialakítás).
9. Gyors újratölthetőség.
10. Könnyű kezelhetőség.
11. Széleskörű és használható kiegészítő (moduláris) eszköztár.

12. Acél irányzékpár (elől kontrasztosító 1 fehér ponttal, hátul festéssel).
13. Egyszerű karbantarthatóság, kevés számú alkotóelem (maximum: 45 darab).
14. Csereszabatos alkatrészek, kezelési azonosság (termékcsalád esetén).
15. Logisztikai, alkatrész-ellátási háttér biztosíthatósága.
16. Alacsony fenntarthatóság.
17. Alacsony beszerzési ár.

A számításba vehető hadipisztolyok körének esetleges további szűkítése a legfontosabbnak választott jellemzők fontossági sorrendjének felállításával (csak ha lehetséges, a példát itt az egyszerűbb szemléltetés érdekében alakítottuk ki):

- Bevezethetőség
 - tömeg teli tárral < 1000 gramm,
 - tárkapacitás ≥ 14 darab,
 - elsütési erő <30/60 N.
- Teljesítmény
 - csőhossz (90–120 milliméter).
- Üzemeltethetőség
 - alkatrészek száma <70 darab,.
 - tok anyaga (könnyűfém, műanyag).
- Költségigény
 - beszerzési ár <200 E Ft,
 - tartozékok árkategóriája ≥ 1 .

Hadipisztolyoknál alkalmazott leggyakoribb lőszerkaliberek:

- 4.5 x 40R SPS;
- 5.45 x 18 MPTs;
- 5.7 x 28 FN;
- 5.8 x 21 DAP92-5.8; 7.62x 25 TT (7.63x25 Mauser, .30 Mauser);
- 7.62 x 41 SP-4;
- 7.65 x 17SR (7.65mm Browning, .32 ACP);
- 7.62 x 17 Type 64;
- 7.65 x 21 (7.65mm Luger / Parabellum, .30 Luger);
- 9 x 17 Browning Short (9mm Short / Kurz / Corto, .380 ACP);
- 9 x 18 Police / Ultra;
- 9 x 18 Makarov PM;
- 9 x 19 Luger/Parabellum*, 9 mm NATO;
- 9 x 21 SP-10 / SP-11 / SP-12;
- .357 SIG (9 x 22);
- 9 x 23 Largo (9mm Bergmann-Bayard);
- .40 S&W (.40 Smith & Wesson, 10 x 22);
- 10 mm Automatic (10 x 25);
- .45 ACP (.45 Automatic Colt Pistol, 11.43 x 25).

*Választás: A világ legtöbbet alkalmazott katonai pisztolylőszere.

A választott kaliberben előzetesen számításba vehető európai pisztoly-típusok:

Ausztria: Glock-17; Steyr M and M-1A.	Olaszország: Beretta 92FS; Beretta 93R; Beretta Cougar 8000 series Beretta 90two; Bernardelli P018; Tanfoglio T95 and Force-99	Svájc: SIG-Sauer P226 / P228 / P229 / P230 / P232 / P250 SIGPro; Sphinx AT2000; Sphinx 3000; MTE 224V / 224VA.
Belgium: FN Five-sevenN; FN Forty-Nine; FN P-9 / Browning PRO-9.	Szlovákia: K-100 Grand Power.	Ukrajna: Fort-14.
Csehország: CZ 75; CZ 100 / CZ 110.	Spanyolország: Astra A-80, A-90, A-100; Llama M82; Star 30M.	Németország: Heckler & Koch PSP, P7, P7M8, P7M10, P7M13; Heckler & Koch USP, P8, P10; Walther P99.
Magyarország: FEG ACK és P9RC.		

Az összehasonlításra kiválasztott típusok és jellemzőik:

A kiválasztott típusok kis eltéréssel megfelelnek az alapvető követelményeknek (minden paraméterükben jobbak a jelenleg rendszerben lévő 9 milliméteres 96M P9RC Parabellum pisztolynál), valamint világviszonylatban is a fegyveres szervezetek által gyakran választott típusok. Rendszertani besorolásuk azonos: 1. osztály (energia átadáson alapuló rendszer), 2. csoport (csőmozgatás által átadott energián alapuló) B-típus (rövid cső hátrasiklásos).

2. ábra
96M P9R-C Parabellum pisztoly (Magyarország)

3. ábra
CZ 75 SP-01 PHANTOM pisztoly (Csehország)

4. ábra
GLOCK-17 pisztoly (Ausztria)

5. ábra
Heckler & Koch USP pisztoly (Németország)

6. ábra
WALTHER P99 AS pisztoly (Németország)

© 2012 GunsForSale.com
Free to Use for Non-Commercial Purposes Only

7. ábra
Sig-Sauer P-229 pisztoly (Svájc)

Paraméterek	Me	FÉG P9R-C	CZ 75 Phantom	GLOCK 17	HK USP	WALTHER P99 AS	Sig- Sauer P229
Megegyező paraméterek							
Kaliber	mm	9					
Töltény típusa		9 x 19 mm Luger/Parabellum (9 mm NATO, 8 g)					
Reteselési mód		Browning billenő csöves					
Csőhátrasiklás		rövid					
Elsütő szerkezet típusa		revolverező félautomata (Double action semi automatic)					
Eltérő paraméterek (a példában nem lényeges szempontok)							
Huzagolás száma / iránya	db	6 / jobb			8 / jobb	6 / jobb	
Csőtorkolati energia	J	500				500	
Cső élettartam (lövés)	db			40 000			
Biztosítások száma		2	3	3	5	4	4
Elsütési út hossza (SA/DA)	mm			12,5	6,3/11,3	8/14	
Elsütő szerkezet rendszere*		DA/SA		DAO			DA/SA
Teljes hossz	mm	203	210	186	195	180	180

Teljes magasság (tárral)	mm	134	150	138	135	135	137
Teljes szélesség	mm	35	38	30	32	36	38
Megjelenés/módosítás éve		1979/'90	1975/'03	1982/'07	1993		1979/'05
Kétkezes alkalmazás	I/N	N	I	I	I	I	részben
Tömeg üres tárral	gr	1000	800	710	770	685	750
Gyári tartozékok száma	db	2	8	6	6	8	8
A példában lényeges szempontok							
Bevethetőségi paraméterek							
Tömeg teli tárral	gr	1170	950	850	890	805	920
Tár kapacitása	db	14	18	17	15	15	13
Elsütési erő (SA/DAO/DA)	N	25/60	25/35	25/25/50	20/50/50	20/38/40	20/45
Teljesítmény paraméter							
Cső hossza	mm	118,5	114	114	108	101,5	99,1
Üzemeltetési paraméterek							
Alkatrészek száma	db	48	67	34	52	41	40
Tok anyaga		Acél	Műanyag	acélvázazas műanyag			alumínium
Költség paraméter							
Átlag kiskereskedelmi ár	Eft	81	137	130	197	135	207
Tartozékok árkategóriája (1-5)		5	4	3	1	2	1

* Kioldás a kakas kézzel megfeszített állapotánál (single action – SA), revolverezés - (double action – DA), kettős működés (automata megfeszítés) (DA/SA), csak kioldás automata ütőszeg/kakas előfeszítésnél (double action only – DAO).

1. táblázat

Paramétertáblázat (gyártók és kereskedők nyilvános adatai alapján)

Szempontok	Rendkívül fontos				Sokkal fontosabb				Egyformán fontos	Sokkal fontosabb					Rendkívül fontos				Szempontok
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Bevethetőség								•											Teljesítmény
Bevethetőség					•														Üzemeltetés
Bevethetőség			•																Költség
Teljesítmény				•															Üzemeltetés
Teljesítmény					•														Költség
Üzemeltetés									•										Költség

2. táblázat

A szempontok összevetése szakértői vélemények alapján, MS Excel tábla segítségével

Szemponatok	Bevethetőség	Teljesítmény	Üzemeltetés	Költség
Bevethetőség	1	3	5	7
Teljesítmény	1/3	1	6	5
Üzemeltetés	1/5	1/6	1	1
Költség	1/7	1/5	1	1
Összesen	1,68	4,37	13,00	14,00

3. táblázat

A kiválasztott szempontok egymással történő összevetése (súlyozása)

Szemponatok	Bevethetőség	Teljesítmény	Üzemeltetés	Költség	W	%
Bevethetőség	0,5966	0,6870	0,3846	0,5000	0,5421	54,21%
Teljesítmény	0,1989	0,2290	0,4615	0,3571	0,3116	31,16%
Üzemeltetés	0,1193	0,0382	0,0769	0,0714	0,0765	7,65%
Költség	0,0852	0,0458	0,0769	0,0714	0,0698	6,98%
Ellenőriz Σ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	100,00%

4. táblázat

A kiválasztott szempontok értékelése, %-os fontossági aránya

Az összehasonlítás súlyozásának eredménye:

$$\begin{aligned}
 W_B &= (T_B + T_T + T_U + T_K) / 4 = \\
 &= 0,25 (0,5966 + 0,6870 + 0,3846 + 0,5000) = \\
 &= \mathbf{0,5421};
 \end{aligned}$$

ugyanígy

$$W_T = 0,3116;$$

$$W_U = 0,0765;$$

$$W_K = 0,0698$$

Az összegzési módszerből következik, hogy a súlysámok befolyásolják az alternatívák rangsorát. Ha az alternatívákhoz pontérték helyett intervallumot rendelünk, az megmutatja, hogy a súlysámok meghatározott tartományban való változása mennyire befolyásolja az alternatívák pontértékeit (érzékenységvizsgálat).

A cél: meghatározni azokat az intervallumokat, melyekben az alternatívák pontértékei a súlyszámok megengedett intervallumon belüli változásának a hatására mozoghatnak (hiperbolikus programozással oldható meg).

A választott alternatívák összevetése

Súlyozott bevethetőségi szempontok alapján

A SIG-SAUER P229-es típus – habár kiváló fegyver – a példa fiktív szempontjai alapján kiesett a számításba vehető alternatívák köréből, legkisebb tárkapacitása és csőhossza, valamint a többitől lényegesen nagyobb költségei miatt.

Súlyozás	BEVETHETŐSÉGI szempontok				
	Szemp. / típus	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
1	Tömeg	1	8	4	12
2	Tárkapacitás	8	4	1	1
3	Elsütési erő	4	2	1	3
	Értékelés	4,33	4,67	2,00	5,33

5. táblázat
Bevethetőségi szempontok szerinti kiértékelés

BEVETHETŐSÉGI összevetés			
Alternatívák	súlyozás		Alternatívák
	↯	®	
CZ-75		1	GLOCK-17
CZ-75	2		HK USP
CZ-75		3	W-P99 AS
GLOCK-17	3		HK USP
GLOCK-17		2	W-P99 AS
HK USP		4	W-P99 AS

6. táblázat
Változatok bevethetőségi összevetése

BEVETHETŐSÉGI rangsor				
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
CZ-75	1	1	2	1/3
GLOCK-17	1	1	3	1/2
HK-USP	1/2	1/3	1	1/4
W-P99 AS	3	2	4	1
Összesen:	5,50	4,33	10,00	2,08

7. táblázat
Bevethetőségi rangsorolás

BEVETHETŐSÉGI eredmény						
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99	W	%
CZ-75	0,1818	0,2308	0,2000	0,1600	0,1931	19,60%
GLOCK-17	0,1818	0,2308	0,3000	0,2400	0,2381	25,22%
HK USP	0,0909	0,0769	0,1000	0,1200	0,0970	9,85%
W-P99 AS	0,5455	0,4615	0,4000	0,4800	0,4717	45,33%
ellenőrz Σ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	100,00%

8. táblázat
Bevethetőség összesített értékelése

Teljesítmény szerinti szempontok alapján

TELJESÍTMÉNY szempont				
Szemp. / típus	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
Cső hossza	1	1	2	3

9. táblázat
Teljesítményi szempont szerinti értékelés

TELJESÍTMÉNY összevetés			
Alternatívák	súlyozás		Alternatívák
	↯	®	
CZ-75	1	1	GLOCK-17
CZ-75	2		HK USP
CZ-75	3		W-P99 AS
GLOCK-17	2		HK USP
GLOCK-17	3		W-P99 AS
HK USP	2		W-P99 AS

10. táblázat
Változatok teljesítmény szerinti összevetése

TELJESÍTMÉNY rangsor				
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
CZ-75	1	1	2	3
GLOCK-17	1	1	2	3
HK-USP	1/2	1/2	1	2
W-P99 AS	1/3	1/3	1/2	1
Összesen:	2,83	2,83	5,50	9,00

11. táblázat
Összevetés utáni rangsorolás

TELJESÍTMÉNY eredménye						
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99	W	%
CZ-75	0,3529	0,3529	0,3636	0,3333	0,3507	35,02%
GLOCK-17	0,3529	0,3529	0,3636	0,3333	0,3507	35,02%
HK USP	0,1765	0,1765	0,1818	0,2222	0,1892	19,24%
W-P99 AS	0,1176	0,1176	0,0909	0,1111	0,1093	10,72%
ellenőrz Σ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	100,00%

12. táblázat
Teljesítmény összesített értékelése

Üzemeltethetőség szerinti szempontok alapján

Súlyozás	ÜZEMELTETÉSI szempontok				
	Szemp. / típus	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
1	Alkatr. száma	1	12	4	8
2	Tok anyaga	1	4	4	4
	Értékelés	1,0	8,0	4,0	6,0

13. táblázat
Üzemeltetési szempontok szerinti kiértékelés

ÜZEMELTETÉSI összevetés			
Alternatívák	súlyozás		Alternatívák
	⌊	®	
CZ-75		4	GLOCK-17
CZ-75		2	HK USP
CZ-75		3	W-P99 AS
GLOCK-17	3		HK USP
GLOCK-17	2		W-P99 AS
HK USP		2	W-P99 AS

14. táblázat
Üzemeltetés szerinti összevetés

ÜZEMELTETÉSI rangsor				
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
CZ-75	1	1/4	1/2	1/3
GLOCK-17	3	1	3	2
HK-USP	2	1/3	1	1/2
W-P99 AS	3	1/2	2	1
Összesen:	9,00	2,08	6,50	3,83

15. táblázat
Üzemeltethetőségi rangsorolás

ÜZEMELTETÉSI eredmény						
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99	W	%
CZ-75	0,1111	0,12	0,0769	0,08696	0,0987	9,57%
GLOCK-17	0,3333	0,4800	0,4615	0,52174	0,4492	47,81%
HK USP	0,2222	0,16	0,1538	0,13043	0,1666	15,27%
W-P99 AS	0,3333	0,24	0,3077	0,2609	0,2855	27,35%
ellenőrz Σ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	100,00%

16. táblázat
Üzemeltethetőség összesített értékelése

Költségek szerinti szempontok alapján

Súlyozás	KÖLTSÉG szempontok				
	Szemp. / típus	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
1	Beszerzési ár	12	8	1	4
2	Tartozék árkát.	4	3	1	2
	Értékelés	8,0	5,5	1,0	3,0

17. táblázat
Költségszempontok szerinti kiértékelés

KÖLTSÉG összevetés			
Alternatívák	súlyozás		Alternatívák
	⊣	®	
CZ-75	2		GLOCK-17
CZ-75	4		HK USP
CZ-75	3		W-P99 AS
GLOCK-17	3		HK USP
GLOCK-17	2		W-P99 AS
HK USP		2	W-P99 AS

18. táblázat
Költségek szerinti összevetés

KÖLTSÉG rangsor				
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
CZ-75	1	2	4	3
GLOCK-17	1/2	1	3	2
HK-USP	1/4	1/3	1	2
W-P99 AS	1/3	1/2	2	1
Összesen:	2,08	3,83	10,00	8,00

19. táblázat
Költségek szerinti rangsorolás

KÖLTSÉG rangsor				
Alternatívák	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
CZ-75	1	2	4	3
GLOCK-17	1/2	1	3	2
HK-USP	1/4	1/3	1	2
W-P99 AS	1/3	1/2	2	1
Összesen:	2,08	3,83	10,00	8,00

20. táblázat
Költségek összesített értékelése

Az összehasonlító eljárás részeredményeinek összesített értékelése

Az eredmények a szempontok súlyszámainak és az alternatívák (választott szempontok szerinti) összehasonlításánál kapott normalizált értékek szorzatösszegeként kaphatóak meg.

$$\begin{aligned} \text{CZ-75 PHANTOM} &= (W_B * CZ75_B) + (W_T * CZ75_T) + (W_{\ddot{U}} * CZ75_{\ddot{U}}) + (W_K * CZ75_K) = \\ &= (0,5421 * 0,0999) + (0,3116 * 0,1411) + (0,0765 * 0,0998) + (0,0698 * 0,4567) = \\ &= \mathbf{0,2526} \end{aligned}$$

$$\text{GLOCK - 17} = 0,2911$$

$$\text{HK USP} = 0,1340$$

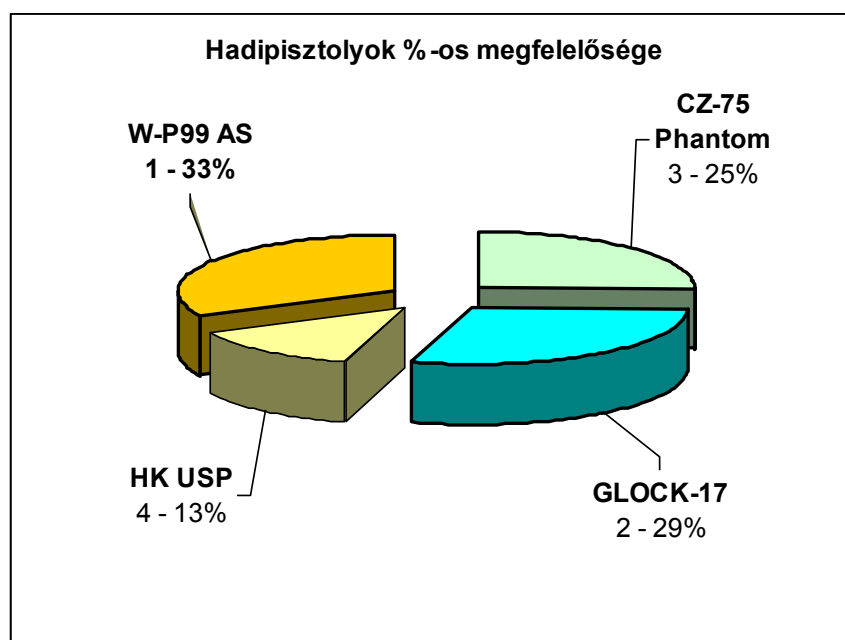
$$\text{WALTHER P99 AS} = 0,3224$$

Összesített EREDMÉNY						
Szempont / Típus	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99	Wsz	%
Bevethetőség	0,1931	0,2381	0,0970	0,4717	0,5421	54,21%
Teljesítmény	0,3507	0,3507	0,1892	0,1093	0,3116	31,16%
Üzemeltetés	0,0987	0,4492	0,1666	0,2855	0,0765	7,65%
Költség	0,4442	0,2627	0,1392	0,1539	0,0698	6,98%
Σ	0,2526	0,2911	0,1340	0,3224	1,00	100,00%
$\Sigma \rightarrow$ %	25,26%	29,11%	13,40%	32,24%		
Helyezés	3	2	4	1	Hely / diff.	
Differencia					1-2	3,13%
					2-3	3,85%
					3-4	11,86%
					1-3	6,98%
					1-4	18,84%

21. táblázat
Összesített értékelés

Szempont / Típus	CZ-75	G-17	HK USP	W-P99
Bevethetőség	3	2	4	1
Teljesítmény	1	1	2	3
Üzemeltetés	4	1	3	2
Költség	1	2	4	3

22. táblázat
Szempontok szerinti helyezések

8. ábra
A kiválasztás eredménye

A végeredmény alapján megállapítható, hogy a kiválasztott négy típus közül három (Walther-P99 AS, GLOCK-17, CZ-75 Phantom) számottevően kiemelkedő eredményt ért el, a megadott kritériumok szerinti összevetésben. Az AHP-eljárás az elért eredmények közötti lényeges különbség alapján a legelőnyösebb választásnak a Walther-P99 AS (Németország) öntöltő maroklőfegyvert jelölte meg, habár nem minden szempontnál ért el első helyezést (lásd 22. táblázat).

A példa alapján egyértelműen belátható, hogy amennyiben a szempontok, alszempontok súlyozását, számát bármilyen variációban változtatjuk, vagy az összevetések pontosságát növeljük, akkor az eredmény/sorrend egészen máshogy alakulhat. Ebből is látható, hogy általánosságban nem mondható ki egyik eszkről sem, hogy *jobb*, mint a másik, csak bizonyos szempontok szerinti összevetésben.

A további gyakorlati vizsgálatokba (csapatpróba), beszerzési kalkulációkba - az eredmények alapján -, csak az egymáshoz közel hasonló eredményt elért

típusokat érdemes bevonni.⁴ A döntési eljárásban természetesen szintén a pályázati kiírásban ismertetett döntési szempontoknak kell érvényesülniük, tehát ezekre már jó előre gondolni kell.

* * *

A bemutatott példa alapján, remélem, az olvasó is „ráérezett” a feladat összetettségére, a matematikai döntési eljárások használatának szükségességére, amelyek gyakorlatban való alkalmazásához ezúton sok sikert kívánok az illetékes szakembereknek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Gyarmati József: Gyarmati József: Haditechnikai eszközök összehasonlítása közbeszerzési eljárás során. Hadmérnök 2006/2. pp. 68–93.

Rapcsák Tamás: Több szempontú döntési problémák. Csoportos döntési modellek. (Egyetemi oktatási segédanyag) Budapesti Közgazdaságtudományi és

Államigazgatási Egyetem MTA Számítástechnikai és Automatizálási

Kutatóintézetében kihelyezett Gazdasági Döntések Tanszék, 2007

Thomas Saaty: The Analytic Hierachy Process. McGraw-Hill, New York, 1980

Információk a CZ cég weboldaláról <http://www.czub.cz> (Letöltés ideje: 2013. május 9.)

Információk a FÉGARMY cég weboldaláról

<http://www.milpas.cc/rifles/ZFiles/Rifles%20of/Hungary/Hungary%201990-/Pistols/FEG/FEG%20Pistols%20Browning%20size.html> heckler-koch.com

(Letöltés ideje: 2013. május 9.)

Információk a GLOCK cég weboldaláról <http://www.glock.com> (Letöltés ideje: 2013. május 9.)

Információk a Heckler & KOCH cég weboldaláról <http://www.heckler-koch.com>

(Letöltés ideje: 2013. május 9.)

Információk a WALTHERArms cég weboldaláról <http://www.waltherarms.com>

(Letöltés ideje: 2013. május 9.)

⁴ A példában az első két vagy három típust, amelyhez az esetleges pályázók a pályázati kiírásban megadott, az előzetes kiválasztásban számításba vett paraméterekkel rendelkező eszközöket kötelesek rendelkezésre bocsájtani a jogtalan előnyszerzések elkerülésére.

Deák János

HÁBORÚ ÉS HADSEREG A 21. SZÁZADBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MAGYAR HONVÉDSÉG JÖVŐKÉPÉRE

Rezümé:

A jelenleg érvényes nézetek a fegyveres összeütközések, háborúk fajtáiról, formáiról és megvívásuk módjairól lényegesen különböznek a hadviseléssel kapcsolatban korábban elfogadottnak tekintett elvektől. Az utóbbi időszakban bekövetkezett technológiai áttörések megváltoztatják a hagyományos haditechnikai rendszereket és várhatóan a harcoló szervezeteket és azok műveleti eljárás módjait is.

Kulcsszavak:

háború, fegyveres konfliktus, hadviselés, eljárás mód, harcoló szervezet

Deák, János

WAR AND ARMY IN THE 21ST CENTURY, WITH A SPECIAL VIEW ON THE VISION OF HUNGARIAN DEFENCE FORCES

Abstract:

Nowadays the point of view according to types, forms and methods of war are very different from the previously accepted ideas about the warfare. The technological development of the past period is changing the military technical systems and probably the fighting structures and their operational methods as well.

Keywords:

war, armed conflict, warfare, operational method, fighting structure

A fegyveres összeütközések, háborúk fajtáiról, formáiról és megvívásuk módjairól napjainkra kialakult nézetek lényegesen különböznek a hadviseléssel kapcsolatban korábban elfogadott nézetektől.

Az utóbbi időszakban bekövetkezett technológiai áttörések megváltoztatják a hagyományos haditechnikai rendszereket és várhatóan a harcoló szervezeteket és azok műveleti eljárás módjait is.

A kialakult – a haderők alkalmazásának ellentmondásait is felszínre hozó – helyzetben a társadalom- illetve hadtudósok sora kutatja a háború természetét, a jövő háborúinak jellegét. Napjainkra nemzeti katonapolitikánkban és katonáink szakmai felkészültségében van annyi tapasztalat és tudás, hogy azokra támaszkodva, azokat felhasználva – honvédelmünk és katonai képességeink fejlesztése érdekében – meg tudjuk fogalmazni álláspontunkat a katonai erő alkalmazásában bekövetkező változásokat illetően.

Tanulmányom elkészítésekor azt a célt tűztem ki, hogy egyrészt hozzájárulok a közös gondolkodáshoz, a korszerű hadviselés természetének megismeréséhez, a magyar hadtudományi élet élénkítéséhez, másrészt szeretnék gondolataimmal segíteni a nemzeti haderőnk jövőbeni fejlesztésével, átalakításával kapcsolatos politikai és katonai döntéseket. Ennek érdekében érinteni szándékozom az alábbi kérdéseket:

- milyen katonai kihívások, kockázatok, veszélyek vagy fenyegetések prognosztizálhatóak a belátható időszakra vonatkozóan;

- milyen irányultságú a potenciálisan szemben álló felek katonapolitikája, haderőiket milyen doktrínális elvek mentén, milyen ütemben fejlesztik;
- milyen hatással van a fegyveres összeütközésekre a legkorszerűbb technológia, a legújabb haditechnikai és fegyverrendszerek alkalmazása, azok hogyan alakíthatják át a fegyveres küzdelem módjait;
- a hatásalapú megközelítés – a hálózatközpontúság keretei között – hogyan hat a háborús küzdelemre;
- milyen lehet a jövő háborúinak hadműveleti-harcászati tartalma?

A nemzeti illetve a szövetségi katonai védelem kérdéseit illetően a fő kérdés az, hogy mi lehet az ország katonai védelmének műveleti tartalma, milyen lehet a kelet-közép-európai NATO-tagállamokat fenyegető háborúk, fegyveres konfliktusok jellege? Az egyik legfontosabb kérdés pedig napjainkban az, hogy melyek lehetnek haderőnk fejlesztésének fő irányai, mit kell tennünk annak érdekében, hogy megfeleljünk a 21. század kihívásainak?

A kérdésekre a válaszokat nem mindig tudjuk, én is csupán álláspontomat kísérel meg megfogalmazni, ugyanúgy, mint a tekintetben is, hogy melyek lehetnek a nemzeti haderő jövőbeni legfontosabb képességei, ennek megfelelően a haderőfejlesztés prioritásai.

A kelet-közép-európai NATO-tagállamokat – köztük hazánkat – érhető jövőbeni fegyveres összeütközések jellegének prognosztizálása segíthet abban, hogy optimálisan legyenek kijelölve a haderőfejlesztések fő irányai és prioritásai. Tanulmányomban azt szeretném erősíteni, hogy nem volna helyes sem a konvencionális háborúk ismérveit kivetíteni a jövőre, sem pedig azokat elvetve, csupán a legkorszerűbb technológiák és műveleti elvek, eljárások alkalmazását feltételezni.

A tanulmányban tárgyalt kérdések elemzése nem nélkülözheti a kapcsolódó hadelméleti dilemmák érintését, nevezetesen a háború, a fegyveres összeütközések fogalmi újraértelmezését, vagy éppen a korábbi katonai, hadelméleti beágyazottságunk, katonai kultúránk ma is érzékelhető hatásának problematikáját.

Tanulmányomat elsősorban vitairatnak szánom, azzal a hangsúllyal, hogy nem tükröz semmiféle hivatalos álláspontot. Annak érdekében, hogy a dolgot nyíltan publikálni lehessen, egyes kérdések kibontását szűkíteni voltam kénytelen, különösen ezt kellett tennem a nemzeti haderő – általam elgondolt – jövőképevel kapcsolatos résznél.

A háború fogalmi értelmezésének problematikája

A háború, mint az emberi civilizáció létezésének és történetének kísérő jelensége, a történelem során eddig is állandó fejlődésben volt, de megvívásának módjai és formái napjainkban szinte forradalmi változásokon mennek át. A háborús küzdelem új eszközeinek megjelenésével, minthogy azok alapvetően eltérőek a hagyományos háborúkban tapasztaltaktól, a háború lényegének mutatói is megváltoznak.

A háborút, mint sajátos társadalom-politikai jelenséget csak többoldalú elemzéssel lehetne alaposabban vizsgálni. Azt mindenek politikai célok elérésének eszközét lehetne és kellene kutatni. Ilyen szempontból a háború vizsgálata a politikai vezetéshez, az államhoz, a kormányzathoz kapcsolódik. Más oldalról a háború abból az aspektusból vizsgálendő, hogy az két- vagy több fél összeütközésének, illetve együttműködésének folyamata. E tekintetben a háború elemzése az alkalmazott

erőkre, a küzdelem módjaira és eszközeire irányul. Harmadsorban pedig a háborút vizsgálni kellene, mint a társadalmak sajátos, meghatározott állapotát, annak minden összetevőjével együtt.

A háború értelmezésének teljes spektrumú megközelítése több tudományterület átfogó kutatását igényelné, minthogy egyrészt fel kellene tárni a mai háborúk szociálpolitikai ismérveit, helyét a társadalmi jelenségek között, másrészt tanulmányozni kell a korszerű műveletekben a küzdelem megváltozott jellegét és jellemzőit, harmadrészt tudatosítani kellene a hadviselés egyéb, nem fegyveres formáit, mint például a küzdelem gazdasági, információs és más módjait a háború folyamatában. Ez azt is jelenti, hogy a megismerési folyamat nem korlátozható a hadtudomány területére, abban részt kellene venniük más tudományterületek kutatóinak is.

A háborút a történelem során mindenekelőtt fegyveres küzdelemként határozták meg, vagyis az emberek, államok és azok hadseregeinek összeütközését értették e fogalom alatt, melyet az ellenség elpusztítása, az adott országok fizikai romba döntése, területének, javainak, tartalékainak, emberi erőforrásainak birtokbavétele és kihasználása követett. Mindez pedig általában azzal járt, hogy a győztes fél fizikailag, fegyverrel kényszerítette rá akaratát a legyőzötre.

A hagyományos háborúk racionális meghatározottsággal bírtak, meghatározott szabályok szerint folytak, amelyeket általában elfogadtak a szemben álló felek. Olyan, elfogadott szabályoknak is tekinthető elvek szerint, mint például a hadicselekmények kezdetének megállapíthatósága, a fegyveres küzdelem nemzetközileg elfogadott jogi keretei, a polgári lakossággal való viszony és annak jogi formái, a fegyveres küzdelem befejezésének, a haderő megadásának, fegyverletételének formai feltételei és körülményei, valamint a háború befejezését követő időszak általános elveinek meghatározhatósága, a jóvátételi gazdasági elszámolások rendje.

A múlt század végéig – de elemeiben az új évszázad első éveiben, és még ma is – a magyar hadelméletben a háború általánosan elfogadott értelmezéseként a klasszikus, clausewitzi elveket és fogalmakat fogadtuk el, melyek szerint a háború a politika folytatása más, erőszakos eszközökkel, illetve *„a háború erőszak alkalmazása abból a célból, hogy az ellenséget saját akaratunk végrehajtására kényszerítsük.”*¹

A clausewitzi elveket napjainkra vonatkoztató, értelmező szakértők, kutatók szerint a háború ma is fegyveres küzdelem államok, szövetségek, illetve adott államon belüli ellenérdekű csoportok között abból a célból, hogy a küzdő felek akaratukat, hatalmukat egymásra kényszerítsék. Értelmezésük szerint a háború fegyveres harcot jelent; meghatározott módon és ideig folyhat; azt a küzdő felek a rendelkezésükre álló összes erővel, eszközzel, mindenekelőtt a fegyveres erők bevetésével hajtják végre; a háború során a haderők meghatározott struktúrákban és szervezetekben, azon belül felelős parancsnokoknak és katonai fegyelemnek alárendelt, fegyvereket és megkülönböztető jelzéseket viselő harcosokkal vívják meg küzdelmüket.

Az 1990-es évek nagyléptékű politikai, gazdasági változásai, a globalizáció és az információs forradalom hatásai megváltoztatták a nemzetközi biztonsági rendszer katonai oldalának – addig meghatározónak elfogadott – egyes elemeit, illetve a hadelmélet több, általánosan elfogadott elvét. Az információs technológia alkalmazásának következtében az utóbbi két évtizedben a katonai műveletek során a

¹ Clausewitz: A háborúról. I. kötet. Budapest, 1961. Zrínyi Katonai Kiadó, 37. oldal

tér és az idő összesűrűsödése, a katonai földrajz szerepének relatív csökkenése volt megfigyelhető. Ma már nyilvánvaló a korábbi hadviselési formák új, nem lineáris formákkal történő kiegészítése, illetve felváltása. Egyre elfogadhatóbbnak látszik, hogy a katonai műveletek sikere már nemcsak a területek elfoglalásával, vagy megtartásával jellemezhető.

Az államközponitú védelmi rendszerek kizárólagosságait erősítő, Clausewitztól is származtatott elvet a 2001. szeptember 11-i terrortámadás alapjaiban változtatta meg az államszint alatti, illetve államok fölött átnyúló biztonság-felfogás vonatkozásában. Láthatóan az új fenyegetések már nem csak államoktól, államcsoportoktól, szövetségektől érkehetnek, hanem olyan, nem állami szereplőktől, mint a szélsőséges csoportok, félkatonai szervezetek, terroristák, nemzetközi bűnözők. Napjaink biztonsági kihívásait – amikor a politikai-hatalmi, gazdasági, társadalmi, kulturális és katonai tényezők együttesen hatnak, a fenyegetések összetetté válnak – már nem lehet a korábbi, az államok, államcsoportok közötti háborúk hadviselési elvei szerint kezelni. Nem lehet a katonai kihívásokra sem a hadviselés hagyományos módján válaszolni.

A jövőben, a háborús konfliktusok során meghatározó lehet a gazdasági, diplomáciai, információs, illetve kibernetikai küzdelem. Arra a kérdésre, hogy létezik-e háború fegyveres küzdelem nélkül, a választ nem lehet az *igenre* illetve a *nemre* egyszerűsíteni. Minden kétséget kizáróan igaz, hogy az emberiség történelme során mindig is használta a politikai-diplomáciai, gazdasági, lélektani küzdelem különböző formáit. A történelmi tapasztalat valóban az, hogy katonai erő alkalmazása nélkül eddig háború nem zajlott le. A háború fő jellemzője a fegyveres erők alkalmazása, a fegyveres „erőszakos” műveletek sora volt. A háború abban is különbözött a békeállapottól, hogy a háborúban a részvevő állam háborús állapotot (jogrendet) vezetett be, melynek során szigorúan központosították a hatalmi struktúrákat, állami irányítást alkalmaztak, mobilizálták a hadászati (gazdasági, személyi és más) tartalékokat, bevezették az államhatalmi, gazdasági és más szervek működésének háborús rendjét.

A hadtudomány *keleti* művelői ma is úgy látják, hogy a háború lényegét tekintve alapvetően különbözik a „háborús szint alatti” műveletektől, illetve a fizikai pusztítást nem eredményező összeütközések, konfliktusok minden formájától.² A háború – szerintük – nem csupán a fegyveres küzdelem méreteit tekintve különbözik más konfliktusoktól, hanem politikai tartalmát és célját illetően is. Szerintük a háborús szint alatti műveletekben – minthogy nem vezetnek be háborús rendszabályokat – korlátozott a fegyveres erő bevetetősége, az állami tartalékok igénybevételének lehetősége, az állam ezekben a helyzetekben nem áll háborúban.

Fentieknek ellentmond a 2008-ban bekövetkezett grúz–oroszi konfliktus, ami aztán háborúvá eszkalálódott. Ma már egyértelmű, hogy az akkor lezajlott hadicselekmények háborús szintűek voltak, az Oroszországi Föderáció háborúban állt Grúziával, habár Oroszországban formálisan nem vezettek be háborús állapotot.

A *nyugati* hadelméleti felfogást jól szemléletes az, ami az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadást követte. A támadás után azonnal bejelentették, hogy az Egyesült Államok háborúban áll, azt követően az Észak-atlanti Szövetség az alapszerződés 5. cikkelye értelmében védelmi intézkedéseket hozott, az AWACS rendszer működésének felelősségi területét kiterjesztette az észak-amerikai térségre. Ezt követően az Egyesült Államok fegyveres erői – együtt a szövetségesekkel, illetve a koalíciós erőkkel – két hadászati

² M. A. Garejev: Polkovodci i ih naszledie. Moszkva, 2004. Inszen

műveletet hajtottak végre Afganisztánban és Irakban. Ugyanakkor az Egyesült Államokban hadiállapotot nem vezettek be, a nemzetgazdaságot nem állították át háborús működésre, életbe léptették viszont a háborús jogrend egyes elemeit.

A kérdésre, miszerint az Egyesült Államok háborúban állt-e, ma már igennel válaszolhatunk. A szeptember 11-ei támadás háborús cselekményként történt minősítése volt az alapja a politikai döntéseknek, ez volt az alapja a háborúk indításának Afganisztán majd Irak ellen, illetve ez határozta meg a politikai támogatottságot, a nemzetközi kiállást – legalább is az első időszakban. Az pedig katonai, műveleti szempontból kétségtelen, hogy az Irakban, illetve Afganisztánban bevetett erők számára a feladat háborús művelet volt.

Az első és a második öbölháború, és különösen az afganisztáni műveletek tapasztalatai azt erősítik, hogy az utóbbi évtizedek válságreagáló műveleteit korunk *új típusú háborús műveleteiként* kell értelmeznünk. Ennek megfelelően kell az alkalmazásra kijelölt haderőket felkészíteni és támogatni, ilyen értelemben lenne szükséges viszonyulnunk ezen konfliktusok minden más összefüggéséhez. Hadelméleti megközelítésben pedig ideje megállapítanunk, hogy az utóbbi időszak katonai műveletei a Közel- és Közép-Keleten háborúk voltak, és Afganisztánban jelenleg is háború folyik.

A háborúk jellegének, tartalmi összetevőinek változásairól az utóbbi években több hadelméleti publikáció jelent meg, amelyek különböző – több szempontból eltérő – álláspontokat mutatnak be.³

Martin van Creveld, ismert kutató véleménye szerint napjainkra megváltozott a háborúkban résztvevők státusza, de megváltoztak a fegyveres összeütközések során elérendő célok is. Revízió alá veszi Clausewitz azon tézisének, mely szerint a háború résztvevői alapvetően az államok, a kormányok, a szembenálló országok népei. Szerinte a clausewitzi gondolat ma már nem értelmezhető, a globalizáció mai viszonyai között a háború résztvevőit több esetben nem lehet csupán kormányzati szereplőként azonosítani. A fegyveres küzdelemben résztvevők változása pedig maga után vonja a küzdelem formáinak és módjainak változását. Látva és megtapasztalva a jelenleg is folyó háborús összeütközéseket Martin van Creveld gondolatainak jó részét érdemes elfogadunk, hiszen napjaink valóságát tükrözik vissza.

A háború transzformációjában a magas szintű technológiáknak meghatározó szerepe van, minthogy forradalmasítják az erőszak eszközeit, megváltoztatják a hadviselés módját. A 20. század 60-as, 70-es éveitől a tudományos-technikai forradalom magával hozta a csapatok, valamint a fegyverrendszerek irányításának, vezetésének automatizálását. Egyes haderőnemek (például a légvédelem, a hadászati rendeltetésű erők, a haditengerészet) ebben a folyamatban élen jártak.⁴ Abban, hogy az elmúlt évtizedekben a háborúkban a harctevékenységek és hadműveletek végrehajtásának új fajtái, formái és módjai jelentek meg az infokommunikációs technológiának meghatározó szerepe volt. A korszerű háború – *információs háború*. A világ vezető katonai hatalmainak hadseregeiben már évtizedek óta folyik a felkészülés az információs hadviselésre. Eszközrendszereket

³ W. K. Clark: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of the Conflict*. New York, 2001. Public Affairs; Martin van Creveld: *The transformation of War*. New York, 1991. The Free Press; Várhegyi István–Makkai Imre: *Az információs hadviselés alapjai*. Egyetemi jegyzet. Budapest, 2000. ZMNE; Haig Zsolt–Várhegyi István: *Hadviselés az információs hadszíntéren*. Budapest, 2005. Zrínyi Kiadó.

⁴ A haditengerészeti erők tüzvezető rendszereinek automatizálása már a 2. világháború időszakában megkezdődött (Iowa osztályú csatahajók.) <http://www.masodik.vh.hu/haditechnika/>

fejlesztettek kis a szemben álló fél információs terének, eszközeinek lefogására, bénítására.

Információs küzdelem mindig volt a háborúk során, olyan tevékenységek formájában, mint a felderítés illetve elhárítás, a dezinformációk terjesztése, azok terjesztésének megakadályozása, így a hadiállapotok időszakában a cenzúra is. Az információs hadviselés során – a stratégia támogatása érdekében – információs fölényt hozunk létre és tartunk fenn az ellenség információs rendszerei felett, ugyanakkor saját információs rendszereinket és eszközeinket megvédjük az ellenség támadásaitól és biztosítjuk folyamatos működésüket.

Az információs műveletek következtében működésképtelenné válhatnak, illetve béníthatók a katonai rendszereken kívül az ellenség telekommunikációs, gazdasági, szociális ellátási, banki és más, végső soron a lakosság életfeltételeit biztosító rendszerei, az állam és a társadalom működésének alapjai is. Mindezek következtében a szemben álló fél háborús célkitűzéseitől elállhat, akarata megtörhet, a támadó fél pedig elérheti politikai célját.⁵

Az információs küzdelem napjainkban eléggé szűken értelmezett, ezért érdemes itt is rögzíteni tartalmi összetevőit, melyek a következők lehetnek:

- az ellenség állami és katonai vezetési infrastruktúrájának lefogása, a vezetési pontok pusztítása, az információs és telekommunikációs rendszerek elektromágneses zavarása, lefogása (rádió-elektronikai harc);
- felderítési adatok szerzése az ellenség híradó csatornákon továbbított információinak felderítésével, rögzítésével, rejtjelezett információk megfejtésével, valamint speciális elektronikai (sugár-) eszközök alkalmazásával, a zárt helyiségek, zárt haditechnikai eszközök „átvilágításával”, adatok megszerzésével (rádiótechnikai felderítés);
- az ellenség információs tartalékaihoz történő hozzájutás, az ellenség információs és telekommunikációs rendszerei védelmének áttörésével, majd az ellenségtől származó információk meghamisításával;
- az ellenség informatikai rendszereibe történő behatolás, az informatikai eszközökben tárolt információk megszerzése, meghamisítása (hacker háború);
- dezinformációk sugározása elsősorban az ellenség információs rendszerein keresztül, illetve globális rendszereken át, alapvetően az ellenség haderejének, az ellenséges állam lakosságának megtévesztése, valamint saját érdekből történő befolyásolása céljából (pszichológiai háború);
- nyílt információk megszerzése és elemzése, amelyeket az ellenség nem védett rendszerei sugároznak (sajtó, TV, rádió).

Az információs hadviselés tehát átfogja e műveleti fajta olyan formáit, mint a rádióelektronikai harc, a felderítés több területét, a hackerek elleni védelmet, saját hackerek tevékenységét az ellenség ellen, és általában a cyberhadviselést is. Ilyen értelemben az információs hadviselés tehát összehangolt, komplex műveletek összessége, melyben részt vesznek a haderőnemek fegyvernemei és szakcsapatai a rendelkezésükre álló pusztító, illetve speciális eszközrendszerekkel, magasan képzett harcoló és speciális állománnyal. Nem helyes tehát az információs hadviselést azonosítani a cyberműveletekkel.

⁵ Kovács László–Krasznai Csaba: Digitális Mohács. Nemzet és Biztonság, 2010/ III. (1) 44–56. o.

Az „információs háború” megkezdődhet, illetve végbemehet békeállapot időszakában is. Feltételezhető, hogy az információs műveletek már a háború indítását megelőzően megkezdődhetnek, várhatóan a hadászati, illetve hadműveleti szétbontakozások időszakában, a felderítő, illetve különleges műveletekkel együtt, abból a célból, hogy a felek információs fölényt, kedvező esetben információs uralmat szerezzenek az ellenség fölött. Az információs fölényt a harci készenlét új szintjeként értelmezni nem idegen gondolat a mai katonai elméletben.

A háborús hadicselekmények nélkül indított és lefolytatott „információs háborút”, a „tiszán” végrehajtott, fegyveres, fizikai hatások nélküli információs támadást (például a cybertámadást, vagy megelőző cybercsapást) hadelméleti értelmezésben akkor érdemes háborúnak tekinteni, ha a küzdő felek a kitűzött politikai céljait azzal elérhetik, illetve elérik, akarataikat a küzdelem e fajtájának alkalmazásával az ellenségre kényszerítik. (Nem nehéz látni itt is a napjainkra is kivetíthető clausewitzi gondolatot.)

Azt a megállapítást rögzíthetjük tehát, hogy a háború végbemehet a konvencionális formák mellőzésével, a fizikai pusztítást okozó fegyver- és eszközrendszerek bevetése, vagyis a hagyományos értelemben vett fegyveres erők alkalmazása nélkül is. Ezzel együtt azt is érdemes hangsúlyozni, hogy az „információs háborút” abszolutizálni nem helyes. Az információs műveletek részét képezik a háborúnak, a fegyveres összeütközéseknek.

A jövő hadviselését a *hatásalapú megközelítés* és a *hálózatközpontú hadviselés* elvei dominálják. Minderről publikációk sora jelent meg az utóbbi években.⁶ Érdemes áttekinteni, hogy az új koncepciók változást hoznak-e a fegyveres összeütközések jellegében, változnak-e a háborús küzdelem fajtái, formái vagy módjai, avagy nem?

A *hatásalapú megközelítés* ténylegesen átfogja a katonai és nem katonai erők és eszközök integrált alkalmazását a kitűzött célok megvalósítása érdekében. Ez a megközelítés filozófiai változást jelenthet a háború értelmezésében, amennyiben nem bizonyos célpontok megsemmisítésére, hanem a célul kitűzött hatások elérésére koncentrálnak. A hatásalapú megközelítés átfogó gondolkodást igényel, megkövetelve a végcél pontos ismeretét és mindenkor szem előtt tartását a háborúban (műveletben) résztvevő valamennyi szereplőtől. A történelem során lezajlott háborúkban gyakorlatilag szinte kivétel nélkül szerepet játszottak mind a politikai-diplomáciai, mind a gazdasági, mind pedig a társadalmi-szociális hatások. Ma ezek a hatások még komplexebb módon, de más formákban, más módon érvényesülnek. A hatásalapú megközelítés teljes spektrumára leginkább a katonai nagyhatalmak, szövetségek képesek. Kisebb katonai képességekkel rendelkező államok – értelemszerűen – súlyuknak megfelelő eszközrendszerekkel és hatékonysággal vesznek részt a hatásalapú műveletekben.

Napjaink és a jövő katonai műveleteiben törekedni kell a hatásalapú megközelítésre, ami akkor lehet hatékony, ha a résztvevő nemzeti kontingensek, illetve a küldő hatalmak minden tekintetben összehangolják a politikai-diplomáciai, gazdasági, a humanitárius és természetesen a katonai tevékenységüket. A műveletek hatékonyságát biztosító talán legfontosabb követelmény az, hogy a katonai műveletek, illetve a politikai-diplomáciai és humanitárius lépések között ne legyen ellentmondás.

⁶ Szternák György: Gondolatok a hatásalapú- és hálózatközpontú műveletekről. *Hadtudományi Szemle*, 2008/9. évfolyam, 3. szám; Jobbágy Zoltán: From Effects-based Operations to Effects-based Force, On Causality, Complex Adaptive System, and the Biology of War. (PhD-tézis) Leideni Egyetem.

Mindazonáltal megállapítható, hogy az utóbbi két évtized válságreagáló műveleteiben, háborúiban a fenti követelmény (ti. a politikai, illetve a katonai lépések összhangja) nem minden esetben teljesült, ami aztán a politikai cél elérését nehezítette, különösen a befejező, stabilizációs időszakban. Ennek okait leginkább abban lehet keresni, hogy az ellenállókkal szembeni katonai műveletek – természetüknél fogva – ellentétes hatásúak, mint a szándékaink szerint demokratikus átalakulást támogató humanitárius műveletek. Amennyiben a válságreagáló háborúk belső ellentmondásait a jövőben fel tudjuk oldani, úgy megtaláljuk a hasonló jellegű műveletekben a haderő alkalmazásának új formáit és módjait is. Ami pedig a nagyméretű, illetve regionális háborúk keretében értelmezett hatásalapú műveleteket illeti, az napjaink kutatásainak fontos témáját jelentheti, minthogy hasonló, modern háborúkra, amelyek összemérhető katonai képességű felek között zajlottak volna az utóbbi évtizedben, példa nem volt, tapasztalatunk nincs. Az feltételezhető ugyanakkor, hogy a szimmetrikus erők közötti háborúban a hatásalapú megközelítésnek teljes tere lesz, ugyanakkor nem látható, hogy önmagában ez a körülmény a fegyveres küzdelem új formáit jelentené.

A *hálózatközpontú hadviselés* legfontosabb jellemzője az információk megszerzésének és felhasználásának a korábbiaktól eltérő, hatékonyabb, gyorsabb módja, amelynek köszönhetően hatékonyabbá válnak a haderők felderítési, vezetési és fegyverirányítási rendszerei, minthogy lehetővé válik a szükséges információk reális időben való rendelkezésre állása a vezetés minden szintjén, a harcászati szinttől a hadászati szintig. Ennek köszönhetően a döntések a lehető leggyorsabban és az optimális szinten születnek, a művelet hatékonyabb lesz.

A hálózat, a hálózatközpontú hadviselés fontosságát nem lehet túlértékelni. Katonai téren ez a legfontosabb hozadéka, lehetősége az információs forradalomnak, ami ténylegesen megváltoztathatja a hadviselési formákat és módokat.

Modern világunkban a hálózat átfogja életünk és tevékenységünk minden területét, a politikát, a gazdaságot, a társadalmak és egyének minden megnyilvánulását ugyanúgy, mint a biztonság különböző szegmenseit. Ez tényszerű valóság, teljesen felesleges volna elhallgatni. Ezért is nyilvánvaló, hogy a háborús küzdelem a jövőben hálózati keretek között folya, és áthatná a küzdelem minden szféráját.

A háború napjaiban tehát a küzdelem komplex módján értelmezhető, a politikai, gazdasági, katonai összeütközések és együttműködések egységében, hálózatok által biztosított és átfogott keretek között. A közelmúlt háborúinak, katonai konfliktusainak változó, illetve eltérő jellegét látva egyre erősebb az igény a tekintetben, hogy a háborúk széles spektrumát csoportosítsák a legmeghatározóbb jellemzők mentén. Amennyiben elfogadjuk Robert Cooper angol kutató csoportosítását a 21. század háromféle, a *modern*, a *posztmodern* és a *premodern háborúinak* kombinációjáról,⁷ úgy lehetőséget és módszert találhatunk a térségünket és hazánkat is érhető illetve érintő háborús összeütközések értelmezésére, beazonosítására.

A *modern háború* a Cooper-féle értelmezés szerint az államok közötti hagyományos hadviselést jelenti, amely klasszikus módon zajlik és amelyet a hadviselő országok fegyveres erőinek szárazföldi, légi és tengeri összecsapása jellemez. Korszerű értelemben a modern háborút magas technológiai szintű haderők

⁷ Michael Evans: Clausewitz's chameleon: Military Theory and the Future of War. *Quadrant*. No.11, Nov 2002, pp 8-15, ISSN: 0033-5002

Robert Cooper: *Postmodern War and the World Order*. Denism 2000 London ISBN 1841800104

vívják. Modern háborúként értelmezhető az Észak-atlanti Szerződés (NATO) Stratégiai Koncepciójában nevesített „a NATO területe elleni hagyományos támadás”,⁸ illetve Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájában rögzített „a Magyarország, illetve szövetségesei ellen irányuló, hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás”⁹ esetén bekövetkező háborús műveletek összessége is. Ugyanakkor itt külön értelmezést igényelne a „hagyományos” háború fogalma, amely a jövőt illetően alapvetően más tartalmú lehet, mint a 20. század nagy háborúi, vagy a koreai, vietnami háborúk, de jelentősen eltérhet a későbbi öbölháborúk tartalmi jellemzőitől is.

Meggondolandó, hogy a Cooper-féle tipológia szerinti modern háborúk értelmezését szabad-e vagy érdemes-e valamiféle korlátok közé szorítani? Korszerű viszonyok között a modern háborúk körébe tartozhatnak a hagyományos haditechnikai eszközrendszerekkel, fegyverzettel vívott haditevékenységeken túl a kibertérben végrehajtott műveletek is, melyek következtében háborús pusztítással összemérhető következményekkel számolhatnak a szembenálló felek.

A jövő modern háborúiban a küzdő felek akár nemzeti biztonságukat, fennmaradásukat is kockáztathatják, a háború önmagát is generáló eskalációja pedig soha nem látott világgézéshez is vezethet.

A *posztmodern* háborúk nem kockáztatják az állami létet, a háború korlátozott politikai céljait meghatározott érdekek mentén érik el. A posztmodern háborút magas technológiai szintű fegyveres erővel vívják olyan erővel – országokkal, erőcsoportokkal – szemben, amelyek nem képesek összemérhető válaszműveletekre, nincsenek olyan katonai képességeik, hogy válaszcsapást tudjanak mérni az őket megtámadó félre. Az ilyen típusú aszimmetrikus háborús műveletek egyes szakaszai a háborút indító, támadó fél számára kontaktus nélküliek is lehetnek. Az utóbbi két évtizedben a posztmodern háborúk során, különösen az első, „lefejező” időszakban a megtámadott, katonailag gyengébb fél katonai-gazdasági potenciáljának egyoldalú megsemmisítése folyt, megtervezett veszteségokozással, a fegyveres küzdelem minden szintjét átfogó politikai ellenőrzéssel.

Tekintettel hazánk szövetségi tagságára, illetve geostratégiai helyzetére igen csekély annak valószínűsége, hogy Magyarország területét posztmodern típusú támadás érhetné a belátható jövőben.

A *premodern* háborút a posztmodern háborút indító fél elleni aszimmetrikus hadviselésként értelmezhetjük. E hadviselési forma – melyet nap mint nap megfigyelhetünk a világ különböző pontjain – technológiáját, formáit és módjait tekintve idegen a korszerű fegyveres erőktől. Bár a premodern háborút folytató erők is rendelkezhetnek modern technológiával, a haditevékenységük antimodern szemléletet, hagyományos mentalitást hordoz, egyesíti a hagyományos katonai tevékenységet az aszimmetrikus harcéljárásai módokkal. A premodern háborúk körébe tartoznak a közelmúlt nem állami, államokon átívelő konfliktusai, az etnikai tisztogatásoktól kezdve a vallási háborúkon át a törzsi háborúkig. Számunkra fontos volna, hogy a válságreagáló műveletként is értelmezett háborúban a felkelők elleni műveletekben való részvételre haderőnket hatékonyan felkészítsük, e műveletek sajátosságait is figyelembe véve nemzeti hadelméletünkben is megjelenjenek az új, adekvát műveleti elvek, minthogy ezek a háborúk, konfliktusok új műveleti formákat és módokat követelnek meg a bevetett katonai erőktől.

⁸ Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének Stratégiai Koncepciója Tagállamainak Védelméről és Biztonságáról. Lisszabon, 2010. nov. 19. 17. pont

⁹ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 21. pont

Az aszimmetrikus műveletek terén hadelméleti háttérrel illetve alapokkal alig rendelkezünk, de kimunkálásuk rendkívül fontos és időszerű, azzal együtt, hogy a felkelők elleni műveleti formák és módok napjainkban a gyakorlatban formálódnak, alakulnak ki. Ugyanakkor belátható, hogy a válságreagáló műveletek nem lehetnek a modern, összemérhető erők közötti jövőbeni háborúk prototípusai akkor sem, ha a jelenleg folyó műveletek tapasztalatainak feldolgozása rendkívüli fontossággal bír.

Nemzeti haderőnk részei – elsősorban koalíciós komponensként – a világ több pontján vehetnek rész posztmodern katonai műveletekben, azok során premodern aszimmetrikus hadviselést folytató felkelők elleni műveletekben is.

A háborúk, fegyveres összeütközések fenti tipológia szerinti csoportosítása nem jelenti a különböző politikai célból, különböző körülmények és hatások között zajló háborúk merev besorolását valamely kategóriába. Az egyes háborúk jellemzői általában együttesen jelentkeznek, adott esetben a vizsgált fegyveres összeütközés hordozhatja mind a modern, mind a posztmodern, mind a premodern háborúk vonásait. Azt is érdemes látni, hogy a hasonló csoportosítások nincsenek ellentmondásban egymással, így a Cooper-féle tipológia sem ellentétes más felosztással, melyeket a szakirodalom bemutat.¹⁰

*

Fentiek összegzéseként és *részkövetkeztetésként* megállapíthatjuk, hogy a háborús küzdelem fajtái, formái és módjai megváltoznak. Az új típusú háborúk új műveleti módokat követelnek meg, melyek elméleti alapjai a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével napjainkban formálódnak. A háborús küzdelem a fegyveres erők konvencionális módon történő bevetésén túl, a „hagyományos” műveletek mellett, végső soron azok helyett, a küzdelem más eszközeivel és módszereivel is folyhat.

A jövő modern háborúit hatásalapú, hálózatközpontú és információs műveletek határozzák meg, melyeket a politikai célok eléréséért vívnak, államok, szövetségek és erőközpontok között, reguláris, kormányzati és nem kormányzati erők alkalmazásával, a küzdelem minden eszközrendszerének felhasználásával, az állami és nem állami erőforrások teljes bevetésével.

Magyarország katonai biztonsága a 21. század elején

A 21. század elején Magyarország biztonság- és védelempolitikáját azok a történelmi jelentőségű változások határozzák meg, amelyek a világban, az európai kontinensen, régióinkban és hazánkban a 20. század végén, a 21. század elején bekövetkeztek, illetve amelyekkel a közeli években számolni lehet. A pozitív folyamatok alapját és kiindulópontját a '80-as években kezdődött enyhülés, a kelet-európai országokban végbement rendszerváltások sora, a Szovjetunió felbomlása és a Varsói Szerződés megszűnése, végeredményben a hidegháborús szembenállás befejezése jelentette.

A hidegháborút követő időszakban változások következtek be a biztonságról alkotott nézetekben. Elfogadtuk, hogy a nemzetközi biztonság oszthatatlan, az egyes államok biztonsága csupán katonai erővel nem garantálható, a biztonság komplex módon értelmezhető. Sajnálatos azonban, hogy ezt a gondolatot túldimenzionáltuk, ami oda vezetett, hogy a '90-es években a politika – közvetlen, vagy közvetett

¹⁰ Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. Hadtudomány, 2005/1. sz.

módon – megkérdőjelezte a katonai tényező fontosságát, ami a katonai képességek beszűküléséhez vezetett.

Az elmúlt két évtized konfliktusainak, háborúinak tapasztalata azt mutatja, hogy a biztonság valóban komplex és oszthatatlan, ugyanakkor a katonai tényező szerepe nem csökkent, a katonai erő jelentősége megmaradt. A biztonság komplex tényezői (ti. a politikai, a gazdasági, az emberjogi, a környezeti, a katonai és más fontos összetevők, mint a cyberbiztonság) egymással kölcsönhatásban vannak, ilyen módon együttesen teszik lehetővé a biztonság erősítését, fenntartását. Az utóbbi évtizedekben a katonai összeütközések, válságreagáló műveletek és helyi háborúk időszakában a katonai tényező előtérbe került, a katonai erő meghatározó biztonsági tényező volt, és semmi okunk nincs azt feltételezni, hogy a belátható időben a szerepét valamely más tényező átvenné.

Magyarország katonai biztonságának alakulásában döntő fontosságú volt a NATO-hoz történt csatlakozásunk, aminek eredményeként az ország katonai biztonságának feltételei alapvetően változtak. Magyarország az új évszázadban nem egyedül, hanem egy erős politikai-katonai szövetség keretében szervezi katonai biztonságát.

A világ és az euro-atlanti térség biztonságának viszonylagos stabilitása és a pozitív folyamatok mellett a katonai biztonság terén negatív tendenciák is megfigyelhetők. A globális konfrontáció veszélye ugyan minimális, az európai konvencionális katonai támadás valószínűsége igen csekély, de megmaradt a kihívások és kockázatok egész sora.

Annak érdekében, hogy összegezzük hazánk katonai biztonságára ható tényezőket, érdemes áttekinteni a legfontosabb szövetségi illetve hazai dokumentumok ide vonatkozó megállapításait. A NATO Lisszabonban, 2010-ben elfogadott *Stratégiai Konceptiója* a stratégiai biztonsági környezetről megállapítja, hogy „... *ma az euro-atlanti térség békében él, és egy a NATO területe elleni hagyományos támadás fenyegetése alacsony... azonban a hagyományos fenyegetéseket nem lehet figyelmen kívül hagyni*”.¹¹

A dokumentum nevesíti azokat a katonai kihívásokat és kockázatokat, amelyeket a Szövetségnek figyelembe kell vennie a katonai tervezésnél és a NATO műveleteknél. Ezek a következők:

- jelentős, modern katonai képességek megteremtése és felhalmozása a világ számos régiója, állama részéről, ami olyan következményekkel járhat a nemzetközi stabilitásra és az euro-atlanti biztonságra nézve, amelyeket nehéz kiszámítani;
- a nukleáris fegyverek és más tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközök elterjedése;
- a terrorizmus, amely közvetlen fenyegetést jelent a NATO-tagállamok polgáraitra, valamint a szélsőséges csoportok terjedő befolyása a stratégiai jelentőséggel bíró területek felé és azokon belül, miközben a modern technológia növeli a terrorista támadások veszélyét és potenciális hatását, különösen abban az esetben, ha a terroristák nukleáris, vegyi, biológiai vagy radiológiai képességekre tennének szert;
- a NATO-n kívüli instabilitás vagy konfliktus, szélsőséges mozgalmak, és az olyan transznacionális illegális tevékenységek, mint a fegyver-, kábítószer- és emberkereskedelem;

¹¹ Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének Stratégiai Konceptiója Tagállamainak Védelméről és Biztonságáról. (Aktív Szerepvállalás, Modern Védelem) Lisszabon, 2010. november 19.
<http://www.kormany.hu./dow/oad/6/52/20000/nat,7-15.pontok>

- a cybertámadások, amelyek egyre gyakoribbá, szervezettebbé válnak és a kormányok, gazdaságok, vállalkozások és potenciálisan a közlekedési, ellátási hálózatok, valamint más infrastruktúrák számára egyre nagyobb károkat okozó fenyegetést jelentenek;
- az alapvető kommunikációs, szállítási és tranzitútvonalak elleni támadások veszélye;
- függőség az energiaigények kielégítése terén más, külföldi energiaellátóktól, energiaellátástól és ellátó hálózatoktól;
- jelentős technológiai trendek (ideértve a lézerfegyverek fejlődését, az elektronikai hadviselést és a világűrhez való hozzáférést gátló technológiákat), amelyek jelentős globális hatást gyakorolhatnak a NATO katonai tervezésére és műveleteire;
- kulcsfontosságú környezeti és erőforrás-korlátok, beleértve az egészségügyi kockázatokat, a klímaváltozást, a vízhiányt és a növekvő energiaszükségletet.

Mindezen kihívások, kockázatok és veszélyek – egyes területeken fenyegetések – a Szövetség Stratégiai Konceptiója szerint jelentős befolyással bírnak a Szövetség tervezésére és műveleteire.

Ezek után érdemes áttekinteni a meghatározó nemzeti biztonsági dokumentumaink ide vonatkozó téziseit. A magyar *Nemzeti Biztonsági Stratégiát*, illetve *Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiáját* 2012-ben fogadták el. A nemzeti dokumentumok értelmezése és feldolgozása jelenleg is folyik, ami azért bír elsődleges fontossággal, mert a nemzeti haderő jövőbeni fejlesztésének fő irányait, a védelem- illetve haderő-tervezési elgondolások alapvetéseit éppen ezek a stratégiák határozzák meg.¹²

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája értékeli biztonságpolitikai környezetünket, elemzi biztonságpolitikai érdekeinket, a hazánkat érintő biztonsági fenyegetéseket, kihívásokat és azok kezelését, összefoglalja a biztonsági stratégia érvényesítésének útját és módjait, valamint eszközrendszerével szemben támasztott követelményeket.¹³ A Nemzeti Biztonsági Stratégia teljes körű figyelembevételével készült el Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája.¹⁴

A fenti alapidokumentumok – katonai biztonságunkat érintő – legfontosabb tézisei a következőkben foglalhatók össze:

- Magyarország demokratikus átalakulásának és a sikeres euro-atlanti integrációnak köszönhetően hazánk biztonsági helyzete alapvetően szilárd;
- Magyarország egyetlen országot sem tekint ellenségének, vitás kérdéseit az Egyesült Nemzetek Szervezete alapokmányának elveivel és a nemzetközi jog normáival összhangban, békés eszközökkel kívánja rendezni;
- a biztonság fogalma egyre átfogóbb értelmezést nyer, ugyanakkor egyre inkább előtérbe kerülnek azok a biztonságpolitikai kihívások, amelyek

¹² Tálás Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont. Nézőpontok – 2013/2

¹³ Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1035/2012. (II.21.) korm. hat., Magyar Közlöny 2012. évi 19. szám; 1378–1387.o.

¹⁴ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 1656/2012. (XII.20.) korm. hat., Magyar Közlöny, 2012 évi 175. szám, 29705–29713 o.

- kezeléséhez átfogó és összehangolt politikai, gazdasági és – szükség esetén – katonai fellépésre van szükség;
- a globalizáció és az egyenlőtlen fejlődés következtében sebezhetőbbé válhatunk a fenyegetések és veszélyek hatásaival szemben;
 - globalizált világunkban a biztonság nem a határainknál kezdődik, a távoli biztonsági kockázatok, kihívások és veszélyforrások drámai gyorsasággal kerülhetnek határon belültre;
 - a globális pénzügyi-gazdasági válság példátlan kihívás elé állítja az euro-atlanti közösség, benne hazánk biztonsági intézményrendszerét, csökkenti a biztonság erősítésére fordítható forrásokat;
 - Magyarország alapvető biztonsági érdekének tekinti szuverenitásának, területi épségének és alkotmányos rendjének védelmét;
 - Magyarország nagy jelentőséget tulajdonít a multilaterális szervezetek keretein belül megvalósuló biztonságpolitikai együttműködésnek;
 - Magyarország biztonságpolitikájának alapvető keretét a NATO és EU tagság jelenti. Az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelye, a kollektív védelem elve hazánk biztonságának sarokköve.
 - Magyarország továbbra is aktív szerepet kíván vállalni a NATO és az EU válságkezelő tevékenységében.

A Magyarországot érhető biztonsági kihívások közül a Nemzeti Biztonsági Stratégia kiemelten említi a regionális konfliktusokat, a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóeszközei elterjedését, a terrorizmus globális fenyegetését, a pénzügyi biztonság és stabilitás kérdését, a cyberbiztonságot, az energiabiztonságot, a globális éghajlat- és környezetbiztonságot, a természeti és ipari katasztrófák bekövetkezését, a szervezett bűnözést, a kábítószer-kereskedelmet, a migrációt, valamint a szélsőséges csoportok tevékenységét.

A Nemzeti Biztonsági és a Nemzeti Katonai Stratégia egyaránt úgy értékeli, hogy a világban a hagyományos fenyegetések, az államok közötti nagyméretű katonai összecsapások veszélye és súlya csökkent, továbbra sem lehet azonban figyelmen kívül hagyni bizonyos hagyományos kockázatokat és fenyegetéseket, amelyek lehetősége ugyan csökkent, de nem szűnt meg. Így Európában és szomszédságában még a 21. század elején is előfordulhat, hogy a katonai erő kap elsődleges szerepet.

Mindezekkel együtt a Nemzeti Biztonsági Stratégia és a Nemzeti Katonai Stratégia is megállapítja, hogy egy Magyarországot érhető, illetve szövetségesei ellen irányuló, hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás veszélye jelenleg elenyésző mértékű. Elemezve a szövetségi, valamint a nemzeti alapokmányok téziseit, a katonai biztonsággal kapcsolatos kihívások, kockázatok, veszélyek és fenyegetések vonatkozásában nem lehet nem észrevenni lényeges hangsúlybeli különbségeket, amelyek fontosak lehetnek a katonai tervezés során. A Szövetség Stratégiai Koncepciójában megfogalmazott katonai kihívások komoly alapokat jelentenek a katonai műveletek, a katonai tervezés számára. Ilyen tekintetben a nemzeti dokumentumainkban leírt katonai biztonsági kihívások súlya, a Szövetség – azon belül Magyarország – elleni hagyományos támadás elenyésző valószínűséggel történő beállítására a katonai tervezés számára kérdéseket vethet fel.

Álláspontom szerint ugyanis a katonai tervezés során nem a katonai fenyegetések nélküli helyzetet kell figyelembe venni, hanem a potenciális kihívásokat és kockázatokat. A Szövetségen kívüli, adott esetben a Szövetség politikai alapelveivel szembehelyezkedő államok katonai potenciáljának és katonai

doktrínáinak helyes értékelése meghatározó lehet saját katonai biztonságunk szempontjából.

Ezzel együtt hangsúlyoznom kell, hogy az ország katonai védelmének tervezésekor – ugyanúgy, mint a szövetségi műveleti tervezés során – elsődleges a politikai akarat.¹⁵ Témánk szempontjából döntő jelentőségű a fegyveres védelem tervezésekor a politikai vezetés által felvállalt katonai biztonsági kockázat szintje. Katonai biztonságunk elemzésekor érdemes kitérni azokra az új stratégiai, védelempolitikai és haderő-fejlesztési irányokra, amelyek a legutóbbi években kaptak nyilvánosságot a szövetségi, illetve nemzeti dokumentumokban.

A vezető katonai hatalmak – elsősorban az Egyesült Államok, az Oroszországi Föderáció, Nagy-Britannia, Franciaország, Kína – arra törekednek, hogy fejlesszék, korszerűsítsék a hadászati rendeltetésű, illetve a hadszíntéri, hadműveleti-harcászati nukleáris potenciáljukat, amely biztosíthatja számukra a dominanciát, vagy régiójukban a vezető szerepet. Arra törekednek, hogy biztosítsák területük védelmét, aminek érdekében fejlesztik a magas technológiai szintű védelmi erőiket, amelyek egyben támadó képességekkel is bírnak.

Az Egyesült Államok, illetve az Oroszországi Föderáció haderőiben nagy ütemben folynak azok a kísérletek és fejlesztések, amelyek eredményeként az összhaderőnemi erőcsoportosítások alkalmazásának stratégiáját a hálózatközpontú, hatásalapú hadviselés elveinek figyelembevételével kívánják megvalósítani azzal a céllal, hogy a haderők hatékonyan működjenek a világ távoli körzeteiben, együttműködjenek több- nemzeti, koalíciós kötelékekben, felhasználva és alkalmazva a legfejlettebb infokommunikációs technológiákat.

A katonai-politikai szövetségek fő erejét képező katonai nagyhatalmak – az Egyesült Államok illetve az Oroszországi Föderáció – legfontosabb képessége abban látszik, hogy – miközben fejlesztik légi-kozmosz és rakéta-nukleáris támadó erőiket – rendelkeznek válaszcsapásra is képes potenciállal, olyan erővel, amelyekkel képesek az elviselt első csapásokat követően is elfogadhatatlan szintű veszteséget okozni a támadó félnek.

Napjaink hadászati támadó, illetve védelmi fegyverrendszereinek technológiai szintje olyan, hogy – különösen a különböző kontinenseken elhelyezkedő hatalmak közötti esetleges háború esetén – a ballisztikus interkontinentális hadászati rakétaeszközök indítását a szembenálló fél időben képes lenne felfedni, és a rendelkezésre álló idő elégséges ahhoz, hogy saját eszközeit indítsa. Ez már a hidegháború befejezésének időszakában is patthelyzetet jelentett, ma pedig már teljességgel értelmetlen volna a korábbi idők „tömeges első”, illetve az azt követő rakéta-nukleáris csapásaival indított háborúkról értekezni, bár a pusztító eszközök a csökkentések és korlátozások ellenére ma is nagy számban rendelkezésre állnak.

A katonai nagyhatalmak ki akarnak törni a hadászati nukleáris fegyverrendszerek alkalmazhatatlanságának helyzetéből, keresik annak doktrínális, illetve technológiai lehetőségét és eszközeit, hogy egyrészt hatékonyan semlegesítsék a másik fél potenciálját, ugyanakkor elkerüljék a szembenálló fél megelőző csapásának kiváltását. Ebben a stratégiai és technológiai küzdelemben fontos szerepe van a katonai nagyhatalmak földrajzi helyzetének, szárazföldi, légi illetve a világ tengereken való megközelíthetőségének. Ilyen tekintetben hadászati lag egyik legvédhetetlenebb térség éppen Európa nyugati és kelet-közép régiói.

¹⁵ Külön értelmezzük a következő fogalmakat:

- védelemtervezés;
- haderőtervezés; illetve az ezekkel nem azonosítható
- katonai védelem (fegyveres védelem) tervezése.

A légi-kozmosz támadó eszközök elleni védelem ismert formája és módja az, hogy a védelmi rendszert közelebb kell vinni a potenciális támadó felé a szárazföldön, a világtengereken és a világűrben, a légi-kozmosz támadást időben fel kell fedni, a ballisztikus rakétaeszközöket pedig már a röppálya felszálló ágán meg kell semmisíteni, a légierő támadó eszközeit a fedélzeti rakéták indítása előtt ki kell iktatni. A légi-kozmosz védelem hatékony megvalósítása azonban ennél sokkal bonyolultabb, különösen annak látszik, ha figyelembe vesszük azokat a technológiai fejlesztéseket, amelyek eredményei már a közeli jövőben támadó fegyverrendszerek formájában realizálódhatnak.¹⁶ Mindezeket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a kozmosz (műhold-bázisú), illetve légi támadó eszközök alkalmazása és az ellenük való védelem a belátható jövőben a védelempolitika és a katonai biztonság központi kérdése marad. Magyarország katonai biztonságát – geostratégiai és földrajzi helyzetünket figyelembe véve – ez a kihívás mélyen érinteti.

A téma szempontjából fontos hangsúlyoznunk az Észak-atlanti Szerződés Szervezete Stratégiai Koncepciójának ide kapcsolódó legfontosabb téziseit, amelyeket Magyarország katonai biztonságának értelmezésekor mindig figyelembe kell vennünk. A NATO Stratégiai Koncepciója alapvetésként rögzíti, hogy a Szövetség megőrzi szerepét a közös védelem és biztonság fenntartásában, bármely támadás ellen, beleértve az új fenyegetéseket is. A NATO katonai erőt telepít oda, ahová a tagállamok biztonsága érdekében az szükségessé válik. A dokumentum megerősíti, hogy az Atlanti-óceán két partján fekvő tagállamok biztonsága oszthatatlan, amit a szövetség közös erővel véd meg.

A Szövetség folytatja a NATO általános helyzetének felülvizsgálatát, a Szövetség elleni fenyegetések teljes köre kivédésének politikáját, az elrettentés és védelem kettős feladatának megoldását.

A Szövetség fő erejét képező Egyesült Államok elnöke 2012. január 5-én ismertette az amerikai védelmi stratégia irányváltásának néhány fontos elemét.¹⁷ Ennek lényege abban foglalható össze, hogy az Egyesült Államok stratégiai irányváltást határozott el az afganisztáni, iraki háborúk vonatkozásában, a terrorizmus elleni küzdelem által meghatározott poszt-szeptember 11-ei korszaktól egy új korszak felé. Az elmúlt években az Egyesült Államok az amerikai erők teljes dominanciáját célozta meg – alapvetően válságreagáló műveletekkel számoltak, miközben feltételezték az amerikai fölény feltétlen érvényesülését. Az iraki és különösen az afganisztáni háború azonban elhúzódó konfliktussá, ellenállók elleni háborúvá változott, ahol a dominancia érvényesítése kérdésessé vált. A stratégiai irányváltás értelmében a jövőben a válságreagáló műveletekkel szemben előtérbe került az erőkivetítés és a fejlett technológiák katonai alkalmazásának erősítése.

Az Egyesült Államok geostratégiai súlypont eltolódást irányoz elő, az amerikai védelmi stratégia a csendes-óceáni térség és Dél-, Délkelet-Ázsia felé fordul, de a közel-keleti térség stabilitásának megőrzése iránti elkötelezettség fennmarad.

Az elmúlt évtizedben érvényes koncepció – a két nagyméretű háború egyidejű megvívása – helyett az 1-4-2-1 konstrukciót fogadják el, ami az USA területének megvédését, a világ négy régiójában egyidejű műveletek végrehajtását, két katonai műveletben az ellenség legyőzését és egy humanitárius művelet végrehajtását

¹⁶ Technológiai áttörés várható a hiperszonikus támadó eszközök, a műhold bázisra telepíthető támadó eszközök, a nagy pontosságú, illetve leszálló ágon manőverező rakétaeszközök, az igen kis hatóerejű, de mélyen behatoló, valamint a negyedik generációs termonukleáris, és a „tisztá termonukleáris” töltetű eszközök rendszerbeállítására, illetve alkalmazására terén.

¹⁷ Sustaining US/Global Leadership: Priorities for 21ST Century Defense US Department of Defense, 5 január 2012, Defense Strategic Guidance

jelenti. A korábbi „pólus” terminológiával szemben „több hatalmi csomópont” kialakulását fogalmazzák meg.

Az Európával kapcsolatos védelempolitikai elvek várhatóan változnak. A NATO alapokmányának 5. cikkelyében meghatározott kötelezettségeket megerősítik, de hangsúlyozzák az európai szövetségesek nagyobb felelősségvállalásának szükségességét. Az Európában állomásozó amerikai kontingensből mintegy két dandár erőt az évtized közepéig kivonnak, de a nukleáris csapásmérő képességeket figyelembe véve a fennmaradó erőket elegendőnek tartják a kollektív védelmi feladatok végrehajtására.

Az amerikai haderő a Joint Force 2020 dokumentumban körvonalazott összhaderőnemi képességsomag irányába mozdul el, amely a jelenleginél kisebb, agilisebb, rugalmasabb, gyorsabban telepíthető erőket tételez fel, ugyanakkor fenntartják annak képességét, hogy szükség esetén a jövőben újra felfejleszhetőek legyenek a harci szervezetek.

Magyarország számára fontos az amerikai védelmi stratégia változásának megértése több okból, témánk szempontjából azért is, mert a szövetségen belüli európai, nemzeti szerepvállalás erősítésére figyelmeztet bennünket. Magyarország katonai biztonságára jelentős hatással lehet a Szövetségen kívüli katonai erők fejlesztése, egyes hatalmaknál modern katonai képességek felhalmozása, amelyeknek hatását az euro-atlanti térség, benne hazánk biztonságára nehéz kiszámítani.

Az Oroszországi Föderáció katonapolitikáját és fegyveres erőinek a 21. század katonai műveleteire történő felkészítését illetően érdemes tanulmányozni a 2009-ben kiadott, 2020-ig szóló nemzeti biztonsági stratégiát és a 2010-ben elfogadott nemzeti katonai doktrínát.¹⁸ Oroszország politikai célja az, hogy meghatározó hatalomként jelenjen meg továbbra is a nemzetközi szinten. Ennek elengedhetetlen feltétele katonai potenciáljának, haderejének olyan szintre emelése, amely összevethető képességekkel rendelkezik a világ vezető haderőivel, amely kellő háttérrel biztosít a Föderáció politikai céljainak megvalósításához. Ennek érdekében kezdték el az elmúlt évtizedben az orosz fegyveres erők átalakítását, melynek lényege és katonai biztonságunkra való hatása a következőkben foglalható össze:

- strukturális és szervezeti változásokat hajtottak végre, aminek következtében a geostratégiai legfontosabb irányokban egységes összhaderőnemi parancsnokságok alatt hadászati csoportosításokat hoztak létre¹⁹, amelyek békeállapot időszakában is feltöltött, alkalmazható katonai szervezetekkel rendelkeznek;
- viszonylagos hadászati-hadművelési önállóságuk birtokában képesek lehetnek a legfontosabb hadszíntereken, háborús térségekben – kihasználva a hadászati rendeltetésű erők műveleteinek eredményeit, együttműködésben a más hadszíntereken műveleteket végrehajtó erőkkel – a központi állami-katonai vezetés, illetve az elnök-főparancsnok által meghatározott feladatokat a békében is rendelkezésre álló erőkkel végrehajtani.

¹⁸ Voennaja doktrina Rosszijszkoj Federacii. <http://WWW.Sorf.gov.ru/documents/33.html>

Keir Giles: The Military Doctrine of the Russian Federation. NATO Defense College Research Review- February 2010

¹⁹ A geostratégiai legfontosabb irányokat négy katonai körzet fedi le: a Nyugati (európai és északi irány) Központi (közép-ázsiai irány), Déli (kaukázusi irány) és Keleti (távol-keleti, délkelet-ázsiai és csendes-óceáni irány) Katonai Körzetek.

Az orosz fegyveres erők haderőrendszere átalakulóban van. A jelenlegi állomány mintegy kétharmada hivatásos és szerződéses katona. A megfiatalított, korábban egységes állami iskolarendszerben képzett, zömében orosz nemzetiségű állomány a haderő mostani arculatának egyik legfontosabb mutatója, ami megkönnyítheti a korszerű technológia befogadását, a haderő professzionálissá válását.

Állami tervek alapján folyik a haderő átfegyverzése, ami maga után vonja a doktrinális, műveleti elvekben történő megújulást is, megteremtheti az orosz haderőben a paradigmaváltást. Az orosz haderő felkészítését-kiképzését nagy intenzitással folytatják nem csak harcászati, hanem hadászati-hadműveleti szinten is. Az orosz katonai szakirodalom egyre többet foglalkozik a hálózatközpontú és hatásalapú hadviselés témakörével, az új típusú szervezetek műveleteinek új elveivel.

Magyarország katonai biztonságának értékelésekor fontos tényezőként érdemes figyelembe venni az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájában megfogalmazottakat, amelyben külső katonai veszélyként azt a törekvést nevezik meg, mely szerint az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének katonai potenciálját globális funkciókkal ruházzák fel, e funkciók pedig – szerintük – a nemzetközi jog normáinak megsértésében realizálódnak. Ugyanezen – külső – katonai veszély kategóriájába sorolják a NATO-tagállamok katonai infrastruktúrájának közelítését az Oroszországi Föderáció határaihoz a szervezet keleti irányú bővítésének útján.

Fentiek figyelembevételével, és látva az Oroszországi Föderáció katonapolitikájának alakulását a hidegháborút követő időszakban, valamint a 2012 végén bekövetkezett hadügyi vezetőváltások tükrében is, az állapítható meg, hogy az új struktúrájú, új szervezetű orosz haderő korszerűbb fegyverzettel és haditechnikával, új műveleti elvek és eljárások befogadásával a közeljövőben a korábbiaktól lényegesen eltérő minőséget érhet el. Az, hogy jelenleg a világban a NATO-val összevethető katonai erővel az Oroszországi Föderáció és szövetségesei rendelkeznek, egyértelműsítheti, hogy Oroszország és hadereje a Szövetség és hazánk számára katonai biztonsági kihívást jelenthet.

Magyarország katonai biztonságának elemzésekor érdemes igénybe venni a *geopolitika módszertanát*, illetve *fogalmi rendszerét*.²⁰

A hazánkat érhető katonai biztonsági kihívások különböző szintűek, különböző erősségűek lehetnek, és a nemzeti érdekek rendszerében különböző fontos érdekeket érinthetnek. A *létérdeket* érintő, súlyos katonai biztonsági kihívás az a szint, amikor a nemzet a megmaradás érdekében a végső kockázatig, a háború felvállalásáig is elmehet. Ebben az esetben, a létérdek védelmében hazánk a Szövetség tagjaként, a nemzet összes erőforrásait igénybe véve lenne kénytelen a megmaradásért, a túlélésért küzdeni.

A *különösen fontos érdeket* érintő kihívás a nemzet életbevágóan fontos érdekelttségét fenyegetné, amelyért nagy kockázatot kellene felvállalnunk, kivéve a nemzeti lét megkockáztatását. Ez esetben hazánk rövid ideig tartó, korlátozott célú intervenció elhárítására, vagy preventív katonai műveletek végrehajtására kényszerülhetne, nagy háború kockázata nélkül.

Hazánk *jelentős érdekét* érintő katonai biztonsági kihívás olyan fontos érdekelttséget érinthet, amelyre a nemzet súlyosabb kockázat nélkül vállalkozhat. Ilyen jelentős érdekünk volt a '90-es években a délszláv válság rendezése során a békekikényszerítő illetve béketámogató erők befogadása, valamint a békeépítő

²⁰ Kovács Jenő: Magyarország Katonai stratégiája. (komplex kutatási téma), II.R. Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások, Budapest, 1995. 58–73. o.

műveletekben való részvételünk. Ide sorolható a válságreagáló katonai műveletekben való részvételünk is, minthogy a válságok rendezéséhez, a válsággócok felszámolásához Magyarországnak fontos érdekei fűződnek.

Magyarország érdekeit a világban több olyan kihívás is érintheti, melyekre a reagálás nem igényel fegyveres kockázatvállalást. Ezek a helyzetek – mint például a természeti katasztrófák, a migráció, a civilizációs katasztrófák, az egészségügyi rendkívüli helyzetek – általában enyhíthetőek vagy kezelhetőek humanitárius segítségnyújtással és más nem fegyveres beavatkozással, akkor is, ha azt katonák hajtják végre.

A geopolitikai megközelítés segít abban, hogy eligazodjunk atekintetben is, hogy honnan, milyen súllyal, milyen céllal érhetnek bennünket – katonai biztonságunkat is érintő – kihívások. A geopolitika (neogeopolitika) értékrendjében hazánk nem az európai fő geopolitikai erővonalak mentén fekszik, vagyis nem az Atlanti-óceánhoz, illetve onnan a kontinens belsejébe mutató irányokban. Magyarország a Földközi-tenger térségeihez áll közelebb, de földrajzi helyzete és szövetségi tagsága miatt, az ország katonai védelme esetén e szerepe nem kizárólagos.

Abban az esetben, amennyiben Európában a geopolitikai súlypont eltolódik a Balkán, a Földközi-tenger illetve a Közel-Kelet vagy az észak-afrikai térség felé, úgy Magyarország az európai fő geopolitikai erővonal irányába kerülhet. Ebben a helyzetben hazánk fontos átvonulási érdekerület lehetne, de semmiképpen sem geopolitikai célsország.

Közvetlen geostratégiai helyzetünket vizsgálva abból lehet kiindulnunk, hogy hazánknak földrajzi fekvése – Kelet-Közép-Európa déli körzetében, a Kárpát-Balkán régió belül a Kárpát-medencében (az Alpok, Kárpátok, Dinári hegység által határolt Közép-Duna medencében) való elhelyezkedése – miatt tulajdoníthatunk fontos geopolitikai, geostratégiai jelentőséget. Hazánk e térség kulcsállama. Minthogy Magyarország a Kárpát-medence központi körzeteit foglalja el és csomópontja a medencén áthaladó kelet-nyugat és észak-dél (illetve ellenkező) irányú útvonalaknak, így földrajzi értelemben uralgó szerepét napjainkban is őrzi.

A Kárpát-medencében található államok, Magyarország szomszédjai a történelem során már nem egyszer kerültek szembe hazánkkal politikai feszültség, egyes esetekben fegyveres erőszak szintjén is. Nem tagadható, hogy a térségben, a Kárpát-medencében látenszen létezik egy magyar geopolitikai erővonal, amely feszültség esetén életre kelhet. Ez esetben, a magyar geopolitikai erővonal felerősödésével hazánk a célterület szerepébe is kerülhet.

A fegyveres erőszakkal, mint a katonai biztonsági kihívások legsúlyosabb formájával szemben a geopolitikai (neogeopolitikai) felfogás nem a katonai stratégiát, hanem a szélesebb értelemben vett *nagy stratégiát* (nemzeti stratégiát) állítja szembe. A nemzeti stratégián belül a katonai stratégia feladata azt, hogy tegye lehetővé a geopolitikai erővonal szükséges mérvű közömbösítését, az ország ütközőállami szerepének elkerülését.

Magyarország e célkitűzését azzal érheti el, hogy csatlakozott az észak-atlanti térben elhelyezkedő legerősebb erőcsoporthoz, a NATO-hoz, ugyanakkor katonai és nem katonai önerejére is támaszkodik. Ez utóbbi azért fontos, mert a katonai kihívások semlegesítése garanciáinak hitelét növeli, ha hazánk – geostratégiai adottságai, földrajzi fekvése folytán – önmaga katonai védelmében való jelentős részvételével a Szövetséget és a Szövetség tagjait is védelmezi, ami azonban csak a Szövetség alapokmányának 5. cikkelyében foglaltakkal együtt értelmezhető.

Geopolitikai értékelések szerint a belátható jövőben, amennyiben Magyarország (területe) nem kapcsolódik be az észak-atlanti fő geopolitikai erővonalba, úgy nem várható olyan súlyú katonai biztonsági kihívás, amely az ország létérdekét veszélyeztetné. Amennyiben viszont hazánk bekapcsolódna az európai fő geopolitikai erővonalba, az a nemzeti érdekeit is átfogalmazná, és a katonai biztonsági kihívások létérdekünket is veszélyeztethetnék. Ez esetben a nemzeti stratégia szintjén kellene meghozni a legfontosabb döntéseket, amelyek mindenekelőtt politikai jellegűek lehetnének. Olyan kérdések várnának eldöntésre, mint a meglévő szövetségi kötelezettségek megerősítése, az ország területének minden lehetséges erővel történő megtartása.

Maradva még a geopolitikai gondolkodás módszerénél, azt érdemes szem előtt tartanunk, hogy Magyarország – földrajzi helyzetéből adódóan – a NATO-ban kettős szerepet tölt be, mert:

- egyrészt a *NATO előretolt védelmi területe*, amennyiben egyes irányokban még mindig perem országgént illeszkedik a Szövetség rendszerébe és ebben a helyzetében fegyveres összeütközés esetén ütközőállammá is válhatna;
- másrészt a *NATO közbeeső hadműveleti területének* részét képezi, amennyiben a Szövetség a hazánktól keletre fekvő országok területeire is kiterjed, ami egyben fontos átvonulási érdekerület szerepét is jelenti.

A fentiekben leírt geostratégiai helyzetünkből adódik hazánk hadászati rendeltetésének lényege, amely a geopolitikai erővonalak mentén kialakulható összecsapások kivédése, a NATO védelmi erőinek befogadása, főerői felvonulásának, működési feltételeinek megteremtése, ezzel együtt a NATO hadműveleteiben való részvétel, valamint az ország belső stabilitásának, működésének biztosítása lehet.

*

Összegezve megállapítható, hogy *Magyarország katonai biztonságának elemzése és értékelése* átfogó megközelítést igényel. Katonai biztonságunkról alkotott nézetünk nem merülhet ki csupán abban, hogy jelenleg nem látható hagyományos támadás veszélye, hogy annak valószínűsége „csekély”, „elenyésző”.

A hazánkat érhető sokféle kihívás, amelyek (a kockázatok, veszélyek, fenyegetések szintjén) különböző szintűek és erősségűek lehetnek a világ bármely régiójából érkehetnek, mind a közvetlen geostratégiai környezetünkből, mind pedig távolabbi térségekből. A kihívások – különösen megjelenésükkor – általában nem katonai jellegűek, de később felerősödve, eszkalálódva katonai kihívásként is érhetnek bennünk.

Magyarország katonai biztonsága ugyanakkor nem választható el Európa, az észak-atlanti térség, a NATO, illetve az EU biztonságától. Itt érdemes emlékeztetni a Nemzeti Biztonsági Stratégiánkban megfogalmazott egyik fontos tézisre, miszerint a *„... globális és regionális szinten megvalósuló kölcsönös függőség következtében a Magyarországot közvetlenül érintő fenyegetések és kockázatok elválaszthatatlanok a szövetségi státuszunkból eredeztethető fenyegetésektől és kockázatoktól”*.²¹

Ez nagyon fontos megállapítás, minthogy azt tükrözi, hogy a Szövetség tagjaként egyrészt rendelkezünk katonai biztonsági garanciákkal, a kollektív védelem

²¹ Magyarország Nemzeti Biztonsági stratégiája. III. fejezet, 24. pont.

erejével, másrészt mindaz, ami a Szövetség, a többi tagország számára kihívás, veszély vagy fenyegetés, az Magyarországot is érinti.

A jövő háborúi katonai műveleteinek jellege

A jövő háborúinak keletkezését, bekövetkezésük valószínűségét, lezajlásuk formáit és módjait, általában jellegüket csak igen kis valószínűséggel lehet prognosztizálni. A jövőre, mintegy 15–20 évre vonatkozóan egy sor, ma még nem ismert tényezővel kell, kellene számolni. A jövő ma még nem ismert eseményeinek és helyzeteinek bekövetkezése lényegileg változtathatják meg a világban a geopolitikai helyzetet, aminek következtében katonai biztonsági fenyegetések jelenhetnek meg különböző térségekben.

A 21. században új típusú hadviselésre kell felkészülni. Századunk bekövetkező háborúi, fegyveres összeütközései, illetve a fizikai pusztítással nem járó más típusú támadó-védelmi háborúi már magukon fogják hordozni az új generációs hadviselés jegyeit.

A bekövetkező háborúk jellege több oldalról vizsgálható. Meghatározó lehet a politikai szándék és akarat a háborús célok eléréséért vívott küzdelemben. Elsősorban az, hogy mennyire határozott, kitartó és a küzdelem minden résztvevőjét magával ragadni képes-e a politika és annak képviselői, a vezető személyiségek, avagy megtörik a politikai akarat – és a résztvevő felek feladják céljaikat, azzal együtt a háborús küzdelmet.

A háború jellege visszatükröződik a háborút viselő állam lakosságának tudatában, annak nagyméretű veszteségeiből, az ellátottságából-ellátatlanságából, a háborús katasztrófahelyzetekből adódó állapotok, a fizikai és mentális túlfeszített igénybevételek okozta helyzetek elviselésében, összességében a háborús erőfeszítések és a küzdelem fel nem adásában, vagy – ellenkezőleg – a kifáradásban, a kiábrándultságban, a feladásban.

Jelen tanulmány elsősorban a jövő háborúinak *katonai műveleti jellegével* foglalkozik, mindenekelőtt (a modern háborúk ismérveit leginkább magukon hordozó) regionális háborúkkal. Külön gondolatsorral elemzem a (legvalószínűtlenebb) nagyméretű, összemérhető erővel és minden pusztító eszközrendszer alkalmazásával vívott háború feltételezhető jellemzőit és következményeit. Napjaink válságreagáló háborúinak jellemzőivel könyvtárnyi publikáció foglalkozik, ezért jelen tanulmányban csak érintem azokat.²²

Az elemzés kiindulópontjaként érdemes rögzítenünk azokat az ismérveket és műveleti elveket, amelyek jellemzőek lehetnek bármilyen típusú háborúra. Ezek a jellemzők, elvek közismertek, itt csak összegezem őket. A jövő háborúi feltételezhetően:

- összhaderőnemi hadjáratok, hadműveletek illetve harcászati műveletek sorai lesznek;
- kiterjednek minden földrajzi és nem földrajzi térre;
- szövetségi, illetve koalíciós műveletekből állnak majd;
- hálózatközpontú keretek között zajlanak és a felek (résztvevők) a hatásalapú megközelítésre törekednek a háborúk során.

²² Többek között: Szternák György: A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században. Egyetemi jegyzet. Budapest, 2004. ZMNE

Mindez a jövő háborúban új technológiák alkalmazását, új típusú szervezetek létrehozását és új műveleti fajták, formák, módok – összességében új doktrínális, műveleti elvek – elfogadását feltételezi.

Napjainkban hadelméletünk a következő műveleti elveket tartja fontosnak: a célkitűzés meghatározottságát, az erő kifejtés egységét, az együttműködést, a harcképesség fenntartásának, az erők összpontosításának, az erő kifejtés gazdaságosságának elveit, a rugalmasságot, a kezdeményezést, a manőverek széleskörű alkalmazásának, a morál fenntartásának, a meglepésnek, a biztonságnak és az egyszerűségnek az elveit.

A háborús műveleti elvek a hadtörténelemben az ókortól ismertek voltak, a háborúk során érvényesültek, ugyanakkor tartalmuk folyamatosan változó volt. A 21. század bekövetkező háborúira vonatkozóan azt érdemes figyelembe vennünk, hogy a fenti műveleti elvek, a mai tartalmukkal az elmúlt időszakok háborúinak tapasztalatai alapján alakultak ki. A jövő háborúban várhatóan változni fog tartalmuk és minden bizonnyal más műveleti elvek is elfogadásra kerülhetnek. Ebben a megközelítésben érdemes néhány gondolatot fűznünk a 21. század háborúiban várhatóan érvényesülő elvekhez. A jövő háborúit feltételezhetően – hasonlóan a korábbiakhoz – politikai érdekből, politikai célok kitűzésével indítják, illetve kényszerül azokban felvenni a küzdelmet a megtámadott fél.

A haderő bevetésének és alkalmazásának célját, a háborús műveletek befejezésének körülményeit, a végállapotot a politikai vezetés határozza meg. A politikai cél a háború folyamán változhat, ezért a katonai tervezésnek rugalmasnak kell lennie. A politikai (állami-szövetségi) vezetés által meghatározott végállapoton túl a katonai vezetés nem terjeszkedhet akkor sem, ha arra az általa vezetett, irányított haderő kapacitásai lehetőséget adnának. A katonai vezetés önállósodása, a politikai ellenőrzés alól történő kilépés beláthatatlan következményekkel járhat. Ugyanakkor rendkívül fontos, hogy a katonai vezetés ismerje a politikai irányítás minden taktikai lépését, valamint információi legyenek minden egyéb irányú – diplomáciai, gazdasági, humanitárius és más – műveletről, eseményről.

A háborús műveleti elvek jövőbeni érvényesülésének tartalmi kérdéseit itt nem vizsgálva azt feltételezhetjük, hogy a jövő háborúi jellegének változásai együtt járnak a háborús küzdelem elveinek változásaival. Ma nem látható, hogy a fentebb felsorolt műveleti elvek közül bármelyiket elvethetnénk, inkább az látszik valószínűnek, hogy új műveleti elvek is fontos szerepet kaphatnak a jövő háborús összeütközései során. Ilyen elv lehet például a katonai és nem katonai (humanitárius, egészségügyi, katasztrófa-elhárítási stb.) műveletek összehangolásának elve, vagy a korábbi háborúkban még nem értelmezett hálózatközpontúság, illetve a hatásalapú megközelítés elve.

A jövőben a hálózatközpontú hadviselés megváltoztatja a hadműveletek és harctevékenységek idő- és térbeli paramétereit, létrejön a „nem lineáris harcmező”, amely hadműveleti értelemben össze nem függő hadműveleti területeket, harcászati szinten harctevékenységi körzetet, harcteret jelent, amelyeken megvalósulhat – a lineáris harcászatban hosszú időnkig érvényesült koncepció helyett – az egyidejű, ötdimenziós (szárazföldi, tengeri, légi, kozmikus, információs) műveletek koncepciója.²³

A műveletek, illetve a harctevékenységek oly mértékben lehetnek összhaderőnemi, összefegyvernemi, hogy az harcászati szinten akár zászlóalj-

²³ Itt a „harcmező” fogalmát általános értelemben használjuk, nem pedig a „hadszintér” műveleti értelemben elfogadott földrajzi felosztása szerint.

század szintű harccsoportok bevetésekor is megnyilvánulhat. (Az afganisztáni ISAF-műveletekben a Task Force-ok formájában ez már valóság.)

Az erők és eszközök összpontosításának elve várhatóan módosul, a csapatok (erők) kiválasztott irányokban való összpontosítása helyett elsősorban a tűz- és pusztító eszközöket koncentrálják. Az ellenség pusztításának fő feladatát nem a földön a tűzérés alkalmazásával, illetve a gyalogság és a harckocsik nagy tömegeinek összecsapása során oldják meg, hanem alapvetően a légtérből, illetve a nagy pontosságú felderítő-csapásmérő, felderítő-tűzvezető komplexumok alkalmazásával, távoli tűzcsapások módszerével.

Tovább közelednek a csapatok (erők) műveleteinek módjai támadásban és védelemben. A jövőben a *támadó-védelmi tevékenységek* lényegét az összehangolt tűz- és rádióelektronikai, illetve cybercsapások fogják képezni. A tűzeszközök megnövekedett hatótávolsága és hatékonysága következtében, valamint a légi támadó eszközök pontos, hatékony alkalmazása miatt a földi csapatokat széttagolják és pontosítják a műveletek módjait is. A széttagolt harctéren, a hadművelleti területen tevékenykedő önálló hadművelleti, illetve harccsoportok egyik legfontosabb feladata az ellenség légi támadó eszközei elleni harc, illetve a csapások kivédése lesz.

A résztvevő katonai erők szervezetei változnak, szervezeti nagyságuk általában csökkenni fog, ugyanakkor művelleti önállóságuk, tűzerejük, manőverképességük nő. A haderők várhatóan már békeszervezetükben áttérnek hadászati-hadművelleti, illetve hadművelleti-harcászati formációkra.²⁴ (Ennek a legszemléletesebb példája az 1991-es és a 2003-as iraki invázió közötti különbség.)

A jövő hadműveleteiben részt vehetnek mind a reguláris erők, mind a specializált (például különleges művelleti) erők, mind pedig hibrid katonai formációk, magán katonai szervezetek és helyi ellenállók is.

A konvencionális szervezeteket *moduláris elvű manővererők* váltják fel, elsősorban a szárazföldi csapatoknál, de hasonló tendenciák érvényesülhetnek a többi haderőnemnél, önálló fegyvernemeknél is. A moduláris manővererők (harccsoportok) multinacionálisak is lehetnek, de a harccsoportokon belül várhatóan optimalizálják (maximálják) a nemzeti összetevők számát, minthogy a tapasztalatok szerint egy harccsoportban 2-3 nemzetnél több már ronthatja a hatékonyságot.

A jövő hadműveleteire, különösen hadművelleti mélységben, a *levegő-föld műveletek* lesznek jellemzőek, de harcászati mélységben is dominálni fognak a szárazföldi manővererőket (harccsoportokat) támogató harcászati repülőerők. Feltehetően harcászati mélységben is bevetésre kerülhetnek a hadászati illetve hadszíntéri légierő gépei, valamint a pilótánélküli repülőeszközök. A manővererők (harccsoportok), a deszantok, illetve a kikülönített erők földi-légi tűztámogatását várhatóan a nagy lőtávolságú (hatótávolságú), nagy pontosságú fegyverrendszerekkel, támadó (harci) helikopterekkel oldják majd meg. A mainál jóval kisebb szervezetű, de nagy pontosságú tüzelésre és gyors manőverezésre képes harckocsi- és tüzér-alegységek szerepe hangsúlyos marad.

A tanulmányban nem vállaltam fel a *légi hadviselés* formáiban várható változások teljes körű áttekintését, mindazonáltal szükségesnek látszik felhívnom a

²⁴ Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinél már áttértek a hadművelleti parancsnokság, illetve hadászati-hadművelleti parancsnokságok szervezésére, az Egyesült Államok haderejében célul tűzték ki az UA (unit of action) harci egység (dd.helyett); az UEX (unit of employment) a ho., hdt., HDS parancsnokság helyett és az UEY-típusú hadszíntér parancsnokság felállítását.

figyelmet arra a várható paradigmaváltásra, ami a jövőben érintheti a légierő feladatrendszerét, alkalmazásuk formáit.²⁵

A légi hadviselésben elkerülhetetlenül bekövetkező szemléletváltásnak, egyben a légi hadviselési formák bekövetkező átalakulásának több okát látjuk. Mindenekelőtt azt, hogy a jövő háborúi politikai céljaikban és tartalmukban – feltehetően – különbözni fognak a 20. század háborúitól, de a hidegháború befejezését követően lezajlott válságreagáló háborúktól is.

A jövőben leginkább a légi hadműveletek célkiválasztásának elveiben várhatók viták, illetve új elméletek kimunkálása sem zárható ki. Azt feltételezzük, hogy a John Warden által megfogalmazott „ötgyűrűs” modell²⁶ a jövőben nem lesz minden esetben alapszabály, de Philippe S. Meilinger elmélete²⁷ sem lehet a légierő alkalmazásának alapja.

Kétségtelen, hogy mindkét elméletben sok fontos megállapítást láthatunk, azonban figyelembe kell vennünk a következőket is. Először is azt a helyzetet, hogy a „nyugati”, elsősorban az amerikai légierő eltérő módon lett fejlesztve, mint az ún. „keleti”. Más típusú és fejlettségi szintű a technika, a fegyverzet, más doktrínális elvek érvényesülnek. (Nekünk a „keleti” légierők alkalmazásának formáit már csak légvédelmi-légoltalmi meggondolásokból adódóan is érdemes alaposan ismerni.)

Azt is látnunk kell, hogy a ballisztikus és nem ballisztikus rakétaeszközök fejlesztése, a feladatok végrehajtásában történő – várhatóan – nagyobb részvételük, de hasonlóan a pilótanélküli eszközök egyre hatékonyabb alkalmazásának, lehetősége is hatással lesz a légierő feladatrendszerére és alkalmazásának formáira.

A legutóbbi időszak helyi (válságreagáló) háborúiban megfigyelhettük, hogy hadászati rendeltetésű eszközöket alkalmaztak hadműveleti (esetenként hadműveleti-harcászati) céllal. (Az afganisztáni ISAF misszióban a Close Air Support [CAS] ennek a legjobb példája.) Azt is konstatálhattuk, hogy ezeknél a bevetéseknél a legkorszerűbb eszközökben is veszteséget szenvedtek a támadó erők. Kérdés, hogy ez a gyakorlat folytatódik-e vagy nem, és a különböző rendeltetésű, képességű repülőerők feladatrendszerében, a célkiválasztásnál, alkalmazási, bevetési doktrínájukat illetően az utóbbi idők gyakorlatához képest milyen változások következhetnek be?

²⁵ A légi hadviselés elfogadott formái: a légi szembenállási műveletek: a stratégiai légi műveletek, a felszíni erők elleni műveletek – azon belül a lefogó légitámadások, illetve a légi harctámogatás –, és a légi szállítási műveletek, valamint egyéb légi műveletek, mint a légi felderítés-megfigyelés, a kutató-mentő műveletek etc. etc. A szárazföldi műveletek szempontjából fontos különbséget tenni az általános légi támogatás (combat air support), illetve a közvetlen légi támogatás (close air support) között.

²⁶ John Warden: Air Theory for the Twenty-first Century. (<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/battle/chp4.html>) (John Warden által elgondolt modell közepén a politikai-katonai vezetés helyezkedik el, ezt követik a gazdaság kulcsfontosságú területei, az infrastruktúra, a lakosság és végül a gyűrű szélén a haderő)

²⁷ P. Meilinger: Airwar: Essays on its Theory and Practice. (http://www.Airwar-Essays-Theory-Practice-Studies/dp_0714682667/ref=htt_at_ep_dtp_3) (P. Meilinger elméletét tíz állításban fogalmazta meg, melyek a következők:

- aki a levegőt uralja, az uralja a felszínt is;
- a légierő természeténél fogva stratégia haderőnem;
- légierő elsősorban támadó jellegű haderőnem;
- a légierő tevékenysége ciklikus;
- a légierő fizikai és mentális sokkot okoz az idődimenzió dominálásával;
- a légierő képes a háború minden szintjén egyidejű támadó műveleteket folytatni;
- a precíziós fegyverek alkalmazása feleslegessé teszi a tömeges bevetéseket;
- a légierőt centralizáltan kell irányítani;
- a légierő és a technológia integrált, szinergikus kapcsolatban van;
- a légierőbe nemcsak a katonai repülés, hanem a polgári repülés és a repülőgép ipar is beletartozik).

A légierő hadászati célú alkalmazásáról – feltehetően – a jövőben is a politikai és a legfelsőbb katonai vezetés fog döntéseket hozni. A 21. században, figyelembe véve az informatikai-vezetési rendszerek magas fokú fejlettségi szintjét, egyben e rendszerek elemeinek nem csupán elektronikai, hanem fizikai sebezhetőségét; figyelembe véve a kritikus infrastruktúra más elemeinek rombolhatóságát és annak következményeit, valamint a gazdasági létesítmények és általában a civilizációs feltételek, a környezet – a korábbi időszakoknál lényegesen magasabb szintű – sérülékenységét illetve pusztíthatóságát, arra a következtetésre juthatunk, hogy a hadászati rendeltetésű légierő (távlatokban a támadó rendeltetésű légi-kozmosz erők) feladatrendszerében, a célkiválasztásban elsősorban a vezetés-irányítási rendszerek, a gazdaság és ipar létesítményei, az infrastruktúra – és nem a lakosság, feltehetően nem is az ellenséges haderő – fognak kiemelten szerepelni.

A hadászati-hadműveleti szintű légi hadviselési formákat illetően az összhaderőnemi gondolkodás azt mondhatja, hogy az ilyen szintű légi műveletek a jövő hatásalapú műveletei során az összhaderőnemi hadműveletek részeként fognak folyni, a légierő önálló műveletei kivételt fognak képezni. Hadműveleti-harcászati szinten a légierők feladatrendszerében prioritást kap az ellenséges erők, a haderők támogató rendszereinek bénítása, a haditevékenységek kezdetétől a katonai cél eléréséig. Elsődleges lesz a manővererők közvetlen légi támogatása, annál is inkább, mert a hadszíntéri, hadműveleti, de különösen a harcászati helyzet igen gyorsan változhat, ezért a feladatokat – az alkalmazási ciklusokat lerövidítve – azonnali reagálással kell meghatározni.

A szárazföldi erők elleni légi műveletek formáinál jelentős változások várhatók. A harcmező változásainak következtében a hadműveleti terület nem lesz olyan módon strukturálható, mint azt a közelmúltban feltételeztük. A jövő harcmezeje várhatóan nem lesz „lineáris”, ahol a feladatok, a harcoló manővererők, illetve a lefogandó-pusztítandó célok, célkörzetek már nem lesznek terepszakaszokhoz köthetőek.

A jelenleg értelmezett műveleti formákat illetően feltételezhető, hogy bár a jövőben a lehetőségekhez képest a tervezők törekednek majd az „előre megtervezett” légi lefogásra, mégis jellemző lesz a „nem előre megtervezett” bevetés, minthogy a hadműveleti-harcászati helyzet gyors változásából adódóan nem lesznek folyamatosan felderítési adatok az ellenségről. Így a mélységben elhelyezkedő erők elleni légi műveleteket például „fegyveres felderítés” műveleti forma alkalmazásával hatékonyabban lehet majd végrehajtani. Az ilyen típusú feladatoknál azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy csak a legkritikább esetekben képzelhető el az, hogy a célterületen csupán ellenséges erők lesznek majd.

A közvetlen légi támogatás során meg kell felelni a jövőben is az egyáltalán nem új, hármaskövetelménynek, ami az ellenség pusztítását, bénítását, a saját erők biztonságának megóvását, illetve a saját légi támadó eszközeink egyidejű védelmét jelenti a saját csapatok légvédelmi és más (tűzérségi, lövészfegyver stb.) tűzétől. Minthogy a közvetlen légi támogatás tervezése, koordinációja és végrehajtása a műveletek egyik legbonyolultabb formája, ezért itt szükségesnek látszik néhány alapvető megállapítást tenni:

- *először:* ez a műveleti forma csak összhaderőnemi illetve összefegyvernemi kategóriaként értelmezhető, az összefegyvernemi parancsnok irányítása mellett;
- *másodszor:* a közvetlen légi támogatás harctámogatási forma, az összefegyvernemi harc, hadművelet része, nem „más haderőnem” által

történő támogatás, nem „segítő támogatás”, hanem a „saját” csapataink erői által, a hadműveleti parancsnok irányítása alatt végrehajtott műveleti forma, akkor is, ha a végrehajtó légi (repülő) eszközök más szövetséges, vagy koalíciós nemzet haderejétől lesznek kijelölve;

- *harmadszor*: a tűzkoordináció csak egységes, integrált műveleti irányítás keretei között, összefegyvernemi (összhaderőnemi) tűztervező és koordináló szervezet által képzelhető el.

Ami pedig a közvetlen légi támogatást végrehajtó repülőerők szervezeti hovatartozását illeti, itt is nyomatékossítani érdemes, hogy a harci- (támadó-), valamint a szállító helikopterszervezetek hadműveleti alkalmazása időszakában, de már békében is, szervezetenként általában a szárazföldi erők állományába tartoznak. Kétségtelen, hogy ez több haderőben vita tárgya, az azonban fontos, hogy a harctámogatási (tűztámogatási) feladatok megtervezését, megszervezését, koordinált végrehajtását az összefegyvernemi (összhaderőnemi) törzsekben, egységes felfogásban kell megvalósítani.

Álláspontom szerint ideje volna véget vetni annak a helytelen gondolkodásnak, hadelméleti tévedésnek, hogy a szárazföldön végrehajtott katonai műveletek fő felelőssége, szinte kizárólagos letéteményese a szárazföldi haderőnem. Ma ez – és a jövőben még inkább – képtelenség. A szárazföldi, a tengeri (tengermelléki) műveletekben valamilyen formában, részarányal minden haderőnem, illetve katonai (és nem katonai), kormányzati és több nem kormányzati intézmény, szerveződés részt fog venni. A katonai műveleteket összhaderőnemi irányítással, vezetéssel, a nem katonai intézményrendszerekkel összehangoltan lehet csak végrehajtani.

A légi műveleteket érintő – elsősorban összhaderőnemi, összefegyvernemi megközelítésű – gondolatsort azzal zárjuk, hogy a légtér és a világűr a jövő háborúinak természetes közege lesz. A jövő katonai műveleteinek súlypontja várhatóan nem a szárazföldek, illetve a világtengerek felszínén lesz majd. Ami a szárazföldi manővererőket illeti, e vonatkozásban fontos volna az erők egy részét „felemelni” a földről, ahogyan azt már akár a második világháborúban, akár az elmúlt évtizedek helyi (válságreagáló) háborúiban láthattuk. A világ haderőiben napjainkban megfigyelhető ez a törekvés, fejlesztik, illetve állítják fel a légideszant, légi szállítású, légi mozgékonyaságú erőket.

A hadászati-hadműveleti kezdeményezés birtoklása, valamint fölény, illetve uralom a légi-kozmosz térben, fölény a földön és a tengereken, fölény az információs dimenzióban – döntő tényezői lesznek a háborús célok elérésének.

A jövő háborús műveleteiben elmosódnak majd a hadászati, a hadműveleti és a harcászati szintek közötti különbségek, gyakori lehet a harcászati erőkkel végrehajtott hadműveleti vagy éppen hadászati céllal, jelentőséggel végrehajtott küldetés.

Az össze nem függő harctéren, harctevékenységi körzetekben vívott harc, hadművelet jórészt a beépített területekre fókuszál majd, ugyanakkor a célok, objektumok védelme, illetve pusztítása, kikapcsolása során bonyolulttá válik a lakosság megóvása, kezelése, esetleges kitelepítése.

A szárazföldön harcoló manővererőknek a beépített területeken folytatott harcokban együtt kell működniük az ott tevékenykedő nem kormányzati és más – humanitárius és segítségnyújtási céllal érkezett – szervezetekkel azzal, hogy a tényleges segítségnyújtás ne adjon lehetőséget a helyi ellenállók műveleteihez. Mindemellett különösen harcászati szinten fontos lesz a civil-katonai együttműködés

azzal, hogy a harcoló katonáknak – akár saját területen, akár külhoni vagy missziós térségben – érzékenyeknek kell lenniük a civilizációs szokásokra, a lakosság hagyományaira, kultúrájára, vallására, azokat tiszteletben kell tartaniuk, továbbá a legitimitás és a hitelesség fenntartása érdekében be kell tartaniuk, be kell tartatni a hadijog előírásait és az általános erkölcsi normákat.

A jövő katonai műveleteiben – különösen beépített területeken – megnő a harctámogató, illetve harctámogató-kiszolgáló szervezetek szerepe, egyúttal veszélyeztetettsége is. A szállítási, konvojkísérési, járőr és kutató-mentő műveleteket harctevékenységi formaként kell a jövőben elfogadnunk, és ennek megfelelően szükséges a végrehajtó állományt felkészíteni. A harctámogató szakcsapatok közül – műveleti fontosságát figyelembe véve – itt kiemelhetjük a *műszaki erők* tevékenységét. A jövő műveleteiben elsődleges fontosságú lesz a járható irányok, műszaki létesítmények, műtárgyak, műszaki zárok és akadályok, aknák, aknazárok és aknamezők felderítése, utóbbiak, valamint a romok, torlaszok felszámolása; robbanó és nem robbanó műszaki zárok telepítése; az ellenőrző-áteresztő pontok létesítése, a műveleti területek mentesítése, és nem utolsósorban a tűzszerész tevékenység a csapatok műveleteinek biztonsága érdekében.

A jövő katonai műveletei a *tömegpusztító fegyverek* esetleges alkalmazásának (azzal való zsarolás) körülményei között folyhatnak, ezért erre a parancsnokságoknak és törzseknek illetve a csapatoknak fel kell készülniük. A műveleti terveknek tartalmazniuk kell a védelem, illetve a következmények felszámolásának rendjét, az alárendelt erőknek rendelkezniük kell mindazokkal az eszközökkel, felszerelésekkel, anyagokkal, amelyek begyakorlott alkalmazása biztosíthatja a túlélést, a háborús küzdelem folytatását.

A katonai műveletek végrehajtása során jellemző lesz az elektronikai harc, az elektromágneses, lézer- és irányítható, robotizált fegyverek és technikai eszközök alkalmazása.

A jövő harctevékenységeinek, hadműveleteinek felfokozott dinamizmusa és sokdimenziós volta, a kiterjedt távolságok fokozzák a logisztikai támogatás, a hadianyagokkal, különösen a hajtóanyaggal, lőszerrel, élelmiszerrel és vízzel történő ellátás fontosságát. Ez pedig azt követeli, hogy a hadászati-hadműveleti illetve harcászati szinteken az ellátási, szállítási, anyag- és eszközmanővereket a műveleti tervezés fontos elemeként, a küldetés alapfeltételeként kell kezelni.

A jövő háborújában – a korábbi háborúk során tapasztaltakat meghaladóan – felerősödhet a szembenálló felekben az a törekvés, hogy minden mértékben és módon bénítsák, gyengítsék az ellenséges ország háborús működését. A fegyveres erők ennek érdekében felderítő-diverziós illetve különleges műveleteket hajthatnak végre már a hadicselekmények megkezdése előtt, majd a „hagyományos” szárazföldi és tengeri műveleteik során fokozott mértékben alkalmazhatják a deszant- és deszant-roham erőiket.²⁸

A *kritikus infrastruktúra* sebezhetőségét, védhetőségének korlátozott voltát figyelembe véve az feltételezhető, hogy a diverziós és különleges erők, a deszantok alkalmazásának következtében a szembenálló felek kommunikációs központjai, a lakosság élelmiszer- és víz- illetve energia- (villamos energia, gáz, üzemanyag) ellátásának rendszerei működésükben korlátozva lehetnek, ami a legegyszerűbb civilizációs és életfeltételektől való megfosztást is jelentheti. Ezért a jövő katonai

²⁸ Kőszegvári Tibor: Az ellenség diverziós-felderítő tevékenysége és az ellene folytatandó harc elvi és gyakorlati problémái. Kandidátusi értekezés, 1971, NKE könyvtár
Turcsányi Károly–Hegedűs Ernő: A légideszantok fejlődése a második világháborútól napjainkig. Hadmérnök, VI. évfolyam, 1. szám, 2011 március

műveleteinek fontos feladata, elsődleges célja lesz az ellenség diverziós-felderítő és különleges műveleti erői, valamint a légi- és tengeri deszantjai elleni harc.

A jövő háborús küzdelmeiben várhatóan átalakulnak a műveleti, harctevékenységi fajták, formák és módok. A támadás, a védelem (harcászati szinten a halogató harc), mint műveleti, harctevékenységi fajták között több közös elem lesz. A háborús térségekben, hadszíntereken, illetve a hadműveleti körzetekben a támadó és védelmi műveletek összehangoltan, egyidejűleg, a nagy térben végrehajtott manőverek és csapások formájában, a különböző műveleti fajtákban hasonló harctevékenységi formák és módok komplex alkalmazásával fognak folyni.

Napjainkban hadelméleti kutatások, kísérletek és gyakorlatok folynak a katonai szervezetek, a műveletek, a vezetési rendszerek, a logisztikai támogató rendszerek és folyamatok optimalizálása, átalakítása, *transzformációja* érdekében. Feldolgozzák az új haditechnikai rendszerek alkalmazásával, az új szervezetekkel, az új vezetési szervek és rendszerek működésével kapcsolatos kísérletek tapasztalatait. Mindezek során figyelembe kell vennünk, hogy a legújabb és a jelenleg fejlesztés alatt álló haditechnikai eszközök, a legújabb fegyverzetek és felszerelések, informatikai és elektronikai rendszerek ténylegesen az utóbbi évtizedek válságreagáló, aszimmetrikus háborúiban, összemérhető hatékonyságú *ellentevékenységek nélkül* lettek kipróbálva, vagy még egyáltalán nem kerültek háborús alkalmazásra. Ezzel együtt a válságreagáló háborúk tapasztalatait rendkívül fontos feldolgozni és az új műveleti elvek, doktrínák kimunkálása során hasznosítani.

A kutatások, gyakorlatok tapasztalatait is figyelembe véve azt feltételezzük, hogy a jövőbeni, nem aszimmetrikus, összemérhető erők közötti háborúban várhatóan átalakulnak, vagy éppen kiiktatódnak azok a műveleti kategóriák, amelyek már két évszázada, a napóleoni háborúk óta keretet adtak a katonai műveletek tervezésének. Értelmét veszíthetik az olyan tervezési alapok, mint az előre kijelölt sávhatárok, fázisvonalak; olyan kategóriák, mint a hadműveleti felépítés, harcrend, minthogy ezek a műveletek során folyamatosan változhatnak. A hálózatközpontúság, a reális időben kapott információk és hozott döntések a helyzetet illetve a küldetést folyamatosan befolyásolják és szabályozzák majd. Valószínűsíthető, hogy a jövő katonai műveleteinek tervezésekor új kategóriák, ma még nem nevesíthető fogalmak érvényesülnek majd. Ilyenek lehetnek például a mögöttes területek ellenőrzésével, az ellenség ellenállási góccinak felszámolásával, a helyi lakosság katonai felügyeletével, a polgári közigazgatás katonai támogatásával kapcsolatos kategóriák és fogalmak.

A jövőben is számolnunk kell mind a modern, mind a posztmodern háborúkkal, de nem kizárt premodern háborúban való részvételünk sem. Ezek a háborútípusok – mind azt már korábban hangsúlyoztuk – együtt is megjelenhetnek adott háború időszakában, egymást nem zárják ki. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a jövő háborúiban résztvevő államok, akár a Szövetség tagjaként is, eltérő nemzeti érdekekkel, célokkal, valamint különböző gazdasági és katonai felkészültséggel rendelkezhetnek, ezért sem lehet a jövő háborúit illetően a háborús küzdelem jellegét illetően egységes kategóriákat feltételeznünk. A szövetségen belül is – bár szükségszerű a bizonyos szintű doktrínális egységesítés –, mégis különbözőek ma is, várhatóan a jövőben is eltérőek maradnak a hadviseléssel kapcsolat egyes nézetek, elvek, eljárások.

Mindez természetes, ugyanakkor a hadelméletnek és a gyakorlati tapasztalatok feldolgozásának arra is kell irányulnia, hogy ne csak napjaink válságreagáló háborúit illetően segítse a haderőt, hanem a jövő háborús műveleteire való felkészülésben is. Ezért fontos a hadelméleti elemzők azon törekvése, hogy

kísérleteket tesznek a jövő konfliktusainak, háborúinak prognosztizálására, jellegük, következményeik előrejelzésére. A hadelméletnek nyitottnak kell lennie a különböző nézetek befogadására.

Szükség van az útkeresésre, keresnünk kell a jövő háborús küzdelmeinek alapelveit, a műveletek fajtáit, formáit és módjait. Ezért nem szabad leszólni azokat a teóriákat, akár hipotetikus nézeteket, amelyek az utóbbi években publikációkban megjelentek a világban (és igen visszafogottan nálunk is). Egy dologra azonban – mindezek során – nagyon vigyázni kell. A prognosztikus nézetek nem tükrözhetik a gyakorlattól elszakadt spekulációkat, az érdekorientált torzítást és a folyamatok egyoldalú értékelését.

Katona-szakmailag feltételezem, hogy a jövő háborús műveletei nagy kiterjedésű földrajzi térségekben, szárazföldi, légi-kozmosz terekben, a világtengereken illetve a cybertérben, viszonylag korlátozott nagyságú műveleti erővel, nagy pontosságú csapások és határozott manőverek széleskörű alkalmazásával, a teljes műveleti mélységben és a mögöttes területeken egyidejűleg folynak majd.

*

A jövő háborúinak hadászati-hadműveleti illetve harcászati jellemzőit érintő gondolataimat azzal zárom, hogy itt csak néhány lényeges jellemzőt kíséreltem meg körvonalazni. Minderről a műveletek és harceljárások összetettsége miatt részletesebben kellene értekezni, de a tévedéseket, a tévutakat akkor sem tudnánk elkerülni. Tekintsük ezt a hadelméleti gondolkodás természetes velejárójának.

A kelet-közép-európai térséget a jövőben érhető háborúk jellege

A térségünket a jövőben érhető háborúk prognosztizálása a hadelméletnek az a fontos területe, amely megkísérli megfogalmazni, hogy a jövő háborúiban milyen műveleti fajtákkal, formákkal és módokkal lehet számolnunk, várhatóan milyen típusú haditechnikai, fegyverzeti és más eszközök alkalmazására kerülhet sor, milyen hadiszervezetekkel, milyen módon vehetik fel a küzdelmet a kelet-közép-európai országaink.

A jövő háborúinak feltételezhető jellegét célszerű figyelembe venni – más, fontos körülmény mellett – a legfontosabb védelmi alapidokumentumok és tervek kimunkálásakor ugyanúgy, mint a védelem- és haderőtervezés során, illetve a fejlesztések céljainak és fő irányainak meghatározásakor, nem utolsósorban a haderő felkészítése, kiképzése terén.

Az, hogy a jövő konfliktusairól, háborúiról a kutatóknak, illetve a gyakorlati szakembereknek, katonáknak, védelem-tervezőknek eltérő véleményük van ez teljesen természetes, és ha ez a hadelméleti vita a hadtudomány keretei között marad, úgy ezzel semmi baj nem lehet.

A jövő háborúiról kialakult többféle kép, gondolkodásmód közül itt szeretnék két szélsőséges irányzattal vitatkozni. Az egyik felfogás azt erősíti, hogy a hidegháború utáni időszak lezajlott háborúi, fegyveres konfliktusai nem cáfolták a fegyveres küzdelem fajtáiról, formáiról és módjairól korábban kialakult nézeteket, ennek megfelelően azok továbbra is érvényben maradnak, a jövő háborúiban is jellemzőek lesznek. Úgy vélik, hogy a fegyveres küzdelem térségünkben a jövőben is alapvetően a szárazföldi erők, a nehéz és közepes haditechnikai eszközök, harcjárművek és fegyverzeti rendszerek alkalmazásával fog folyni. Azt feltételezik, hogy térségünket elsősorban a közvetlen stratégiai környezetünkből érheti háborús kihívás, amit aztán az esetleges hadicselekmények kezdetét követően elsősorban a szárazföldi haderőnemi csapatok alkalmazásával, védelmi művelettel kell elhárítani.

Ez a gondolkodásmód a Szövetség erőinek reagálását – a küzdelem kezdetét követően – későbbre helyezi, ezzel együtt a nemzeti erőkkel szemben azt a követelményt támasztaná, hogy önálló védelmi műveletekben vegye fel a küzdelmet az esetleges agresszorral szemben. Minthogy azonban ehhez napjainkban a térség haderői általában és külön-külön sem rendelkeznek elegendő illetve szükséges képességekkel, így a fentebb körvonalazott gondolkodásmód képviselői a haderő hagyományos fejlesztésének irányvonalát erősítik, azon belül elsősorban a nehéz, részben közepes haditechnikai eszközrendszerek visszaállítását, összességében általában a haderő mennyiségi fejlesztésére tesznek javaslatot.

A másik – ellenkező előjelű – felfogás azt erősíti, hogy a térségünket, illetve hazánkat érhető katonai kihívás, hagyományos katonai fenyegetés, támadás valószínűsége igen csekély, elenyésző. Ez a felfogás – sajnálatos módon – már az elmúlt évtizedben prioritást kapott védelmi alapidokumentumainkban is. Ebből adódóan aztán (vagy éppen ezzel indokolva) a haderő fejlesztése, felkészítése során nem az ország fegyveres védelmére, hanem jellemzően a missziós feladatok végrehajtására helyezték a hangsúlyt. Ennek is megfelelően a fejlesztési-műveleti elgondolásokban elsőbbséget kapott az a gondolat, hogy az alacsony szintű fenyegetettség visszatartására elegendő a létszámában is jóval kisebb, könnyebb fegyverzetű haderő, a hagyományos kultúrájú, közepes és nehéz fegyverzetű fegyvernemek pedig feleslegessé válnak. Ennek a felfogásnak megfelelően kerültek

többségükben megszüntetésre a korszerű műveletekben, modern és posztmodern háborúkban is nélkülözhetetlen fegyvernemi csapatok.

Felmerült bennem a kérdés, hogy mi lehet a fentebb körvonalazott „túl hagyományos”, vagy éppen „túl modern” álláspontok mögött, honnan eredeztethetőek ezek a gondolatok? Feltehetően mindez azzal is magyarázható, hogy egyrészt a magyar hadelméletben, katonai gondolkodásunkban a rendszerváltozást, illetve a keleti katonai gondolkodástól való eltávolodást, valamint a NATO-hoz történt csatlakozásunkat követően *nem történt meg teljes mértékben a kultúraváltás*; másrészt katonai gondolkodásunkat ma még rendkívül befolyásolja, szinte „fogva tartja” az a hidegháború befejezése után uralkodóvá váló biztonságpolitikai felfogás, amely szerint a nagyobb katonai összeütközésnek nincs realitása, a katonai erő jelentősége a korábbi időkhöz képest jelentősen csökkent, a legfontosabb katonai feladat a belátható jövőben konfliktusok, válságok kezelésében való részvétel lehet.

A konvencionális gondolkodásmód tulajdonképpen érthető, hiszen a magyar hadelmélet évszázadokon át a kontinentális, európai hadászati iskola keretei között fejlődött, hosszú időn keresztül a porosz–német–osztrák, majd a porosz–orosz–szovjet hadtudomány elveit és gyakorlatát befogadva. Ez a korábban hazánkban is elfogadott uralkodó hadelméleti rendszer a háború fogalmi tartalmát illetően a szárazföldi hadviselésre épült, amely a mozgás-centrikus hadikultúra elveinek megfelelően a háború céljaként az ellenség teljes megsemmisítését, területének birtokbavételét határozta meg, a háborús műveletek elsődleges fajtájaként a támadást, alapvető hadiszervezetként a szárazföldi csapatokat preferálta.²⁹

Az elmúlt két évtizedben azt láttuk, hogy a mozgás-centrikus, a fegyveres fizikai pusztításon alapuló hadikultúra eszméit utolsóként a szovjet utódállamok, illetve a kelet-közép-európai államok haderői hordozták magukban,³⁰ de jól érzékelhetően még jelen van a mai katonai gondolkodásunkban is.

Úgy látom, hogy hadelméletünkre – teljes természetes módon – még igen erősen hatnak a hidegháború befejeződését követően kialakult konfliktusok, így az első öbölháború, vagy a délszláv válság első időszakának tapasztalatai is, amelyekről aztán lényegesen eltértek a későbbi válságreagáló háborúk jellemzői.

Ugyanígy hatással lehetnek mai gondolkodásunkra azok a tapasztalatok, amelyeket a NATO-tagságunk előtti katonai tervezésünk, illetve a haderő felkészítése-kiképzése során szerezhettünk, amikor a katonai védelmünket – magától értődő módon – a korábbi hadászati elveknek megfelelően terveztük. Minthogy azt gyakoroltuk, azt ismertük meg évtizedeken keresztül, terveink abban az időben a hagyományos, védelmi állásokra épülő, hadműveleti, illetve harcászati irányokat lezáró, az orosz-szovjet hadeljáráásokat tükröző ellencsapások és ellenlökések irreális koncepcióját tartalmazták, azokat gyakoroltattuk a haderő felkészítése során is.

Még két megjegyzés az ún. „hagyományos” gondolkodáshoz. Először is az, hogy látva kelet-közép-európai országaink haderőinek ma még meglévő, alapvetően szovjet-orosz eredetű fegyverzetét, haditechnikai felszereltségét, egyben tudomásul véve a védelmi költségvetés igen szűkös voltát (akkor is, ha nominál értékben már nem csökken), több igen jól felkészült katonai vezetőben időnként tért nyer az a gondolat, hogy ezek az eszközök még sokáig alkalmasak lehetnek a feladatok végrehajtására, amennyiben a harc-hadművelet formáiban és módjaiban

²⁹ Forgács Balázs: Napjaink hadikultúrái. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2009.

³⁰ Kovács Jenő: Magyarország Katonai stratégiája. 1995, 17. o.

felkészültebbek vagyunk az esetleges szembenálló félnél. (Itt hivatkozhatnak akár az első arab–izraeli háborúkra, amikor az izraeli erők viszonylag elavult haditechnikai rendszerek alkalmazásával sikereket értek el.) Ebben a felfogásban sok érthető elem van, de ki kell ma már mondanunk, hogy valamikor el kell szakadnunk a keleti fegyverzeti-haditechnikai rendszerektől, és szakmai véleményem az, hogy ennek eljött az ideje. Ennek megfelelően, ma már azt kell látnunk – a korábbi védelmi elveket esetenként még ma is képviselő kollegákkal be kell láttatnunk –, hogy a jövő véderőinek a Szövetségben kompatibilisnek, majd interoperábilisnek kell lenni minden tekintetben, fegyverzetben, felszerelésben ugyanúgy, mint doktrínális elvekben. Ez nem mond ellent a nemzeti jellegnek, a nemzettudatú haderő építésének.

Ami a másik típusú felfogást – miszerint a katonai összeütközések térségünket és hazánkat igen kis valószínűséggel érhetik – illeti, azt gondolom, hogy ez is érthető, a közvélemény előtt igen pozitívan hangzó állítás. (Minthogy a kihívások, veszélyek, fenyegetések valószínűségét elenyészőnek vélik, így a haderő fejlesztését sem tartják kellő fontosságúnak. Ebből pedig egyenesen következik a védelmi költségvetés csökkenthetősége, az állami kiadások más, fontos területekre történő átcsoportosítása. Ez az állampolgárok számára igen szimpatikus is lehet.) Ezzel együtt nem gondolom, hogy a kutatók, szakértők részéről a kihívások „elenyésző” szintű prognosztizálása költségvetési megfontolásból adódna. Sokkal inkább a hidegháború utáni biztonságpolitikai felfogásból adódhat, mint azt már fentebb említettük is. A katonák-szakértők jó része az elmúlt két évtizedben békeművelési-válságreagáló feladatokban vett részt, ami egyébként haderőnk felkészítésének egyik legfontosabb hozadéka, ugyanakkor gondolkodásmódban lehet olyan hatással is, amely a „nagy háború”, a regionális háborúk bekövetkezhetőségét tagadná, hiszen a válságok – mint a példák mutatják – kezelhetőek, eszkalálódásuk visszafogható.

Ugyanitt jegyzem meg, hogy az elmúlt évtized néhány bemutató jellegű gyakorlatán (a „Bebetési Irány” gyakorlatok egy részén), amelyek ugyan igen hasznosak voltak a katonai állomány kiképzése, felkészítése terén, több esetben a valóságtól eltérő, nem életszerű és – a megjelent állami vezetőket is – megtévesztő helyzetekben mutattuk be a haderő aktuális felkészítettségét. Ez egyértelműen károsan hathatott a jövőt illetően gondolkodásunkra, hiszen nem életszerű hadművelési-harcászati helyzetbeállításokat láthattunk – tisztelet a kivételnek –, hanem ideális körülmények és feltételek melletti „nagygyűjtés feladat-végrehajtásokat”.

A háborúk pedig – függetlenül a bekövetkezésük csekély, elenyésző valószínűségétől –, amennyiben valósággá válnának, úgy a legkíméletlenebb módon zajlanának, a legnehezebb, legbonyolultabb feltételek és körülmények között. Ezért volna fontos választ találnunk a kelet-közép-európai hadelmélet napjaink talán legfontosabb kérdésére, arra, hogy miben áll, mi a tartalma és milyen jelleggel bírhat katonai védelmünk?

A hagyományos angolszász hadelméletnek megfelelő védelem azt feltételezi, hogy az állam (ok), a haderő (k), illetve a katonai szövetség vagy koalíció elegendő, sőt a szembenálló felet meghaladó erőforrásokkal rendelkezzen, gazdag infrastruktúrára támaszkodjon, a katonai képességek pedig tegyék lehetővé a szembenálló fél semlegesítését, pusztítását, illetve megállítását már a hadművelési szétbontakozás és a tartalékerők előrevonásának időszakában, majd pedig azok térnyerésének megakadályozását a védelmi terepszakaszokon. Ez a koncepció a hidegháború időszakában – bár több változáson is átesett – hatékonyan szolgálta az elrettentés stratégiáját, összességében küldetését sikeresen teljesítette. A kérdés

az, hogy ez a védelmi koncepció napjainkban követhető-e? Gondoljuk át, hogy milyen erők ellen, milyen doktrinális elvek szerint működő haderők esetleges alkalmazásával szemben tervezzük katonai védelmünket? Önálló nemzeti védelemben gondolkodjunk – akár időlegesen is –, vagy katonai védelmünk már a fenyegetettség időszakától kezdve szövetségi keretek között szerveződné?

A kérdés első felére adható választ keresve abból célszerű kiindulnunk, hogy ma a Szövetség közeli határai közelében nincsenek olyan szárazföldi haderő csoportosítások, mint voltak a keleti oldalon a hidegháború időszakában. Ilyen erőkkel, illetve mélységből előrevonható nagy hadműveleti szárazföldi kötelékekkel igen kis valószínűséggel kellene számolnunk. Katona-szakmailag azt meg tudjuk állapítani, hogy a Szövetségen kívüli katonai erők potenciálisan milyen képességekkel rendelkeznek, milyen erős, milyen jellegű lehet a katonai fenyegetettségünk. E tekintetben azt látom, hogy a Szövetségen kívüli katonai erők képességeket fejlesztenek ki abból a célból, hogy esetleges támadó katonai műveleteiket a műholdbázisú komplexumaik, illetve a légi támadó eszközeik, ballisztikus és nem ballisztikus rakétarendszereik alkalmazásával a kiválasztott célobjektumokra, információs rendszereinkre „lefejező” és „bénító” csapásokat mérjenek. Egyidejűleg és azt követően a legfontosabb állami, katonai és gazdasági kritikus infrastruktúrát légi szállítású (deszant) és különleges műveleti erőkkel megszállnák, illetve blokkolnák, majd a szárazföldi műveleti erők egyes irányokban történő alkalmazásával teljesítenék feladataikat, biztosítva a politikai cél elérését.

Az ilyen jellegű fenyegetettség meglepetésszerű kialakulását nem zárhatjuk ki, ugyanakkor a szárazföldi manővererők hadműveleti szétbontakozását, vagy átcsoportosításukat és elővonásukat a szövetségi felderítő rendszereinknek – elsődleges feladatként – fel kell fedniük. Mindazonáltal hasonló forgatókönyv szerinti katonai műveletek bekövetkezése – a szárazföldi erők bevetése nélkül is – a Szövetségre, különösen a térségünkben elhelyezkedő tagállamokra nézve új típusú, a korábbiaktól alapvetően eltérő kihívást jelentene.

Azt feltételezem, hogy a Szövetséggel szemben kialakuló bármilyen fegyveres összeütközés jellege eltérne a hidegháború időszakának sztereotípiáitól, és a korábbi angolszász védelmi hadeljárástól alapvetően eltérő védelmi műveleti módokat követelne meg tőlünk.

Tekintsük át, hogy milyen típusú háborúkat, fegyveres összeütközéseket feltételezünk a 21. század első felében. Nagyon minimális a valószínűsége, de nem zárhatjuk ki, hogy a Szövetséget, illetve térségünket fegyveres agresszió érhetné, ami akár nagyméretű, háborús szintéri háború részeként is bekövetkezhetne. A térség országainak földrajzi helyzetéből és geostratégiai jelentőségéből adódóan a szemben álló fél minden katonai és nem katonai eszközzel akadályozná az ellentevékenységek bevezetését. Légi műveletek végrehajtásával, a nagy pontosságú fegyverrendszerek, különleges műveleti- és deszant erők bevetésével, az információs hadviselés minden eszközével akadályozná a szövetséges erők térségbe történő hadászati átcsoportosítását, pusztítaná a létfontosságú objektumokat, az államigazgatási, kommunikációs és gazdasági kritikus infrastruktúrát. Az ellenség feltételezhetően arra törekedne, hogy szétzilálja állami és katonai vezetési rendszereinket, aktív információs tevékenységgel kikényszerítse politikai céljának elérését.

Egy ilyen háború nem feltétlen járna együtt sem a tömegpusztító fegyverek – akár korlátozott – alkalmazásával, sem a szárazföldi erők bevetésével, illetőleg a térség területeinek birtokbavételével. Hasonló forgatókönyv bekövetkezte esetén a

térség lakossága illetve gazdasága – a légi támadó eszközök csapásainak következtében – rendkívüli veszteséget szenvedne.

Függően attól, hogy a haditevékenységeket megelőzné-e veszélyeztetettségi időszak vagy sem, az ellentevékenységek jellege és hatékonysága különböző lehet. Hasonló, nagyméretű agresszió elhárításában a Szövetség elsődlegesen a magasabb készenlétű reagáló erővel, majd fokozatosan főerővel, mindenekelőtt az integrált rakétavédelmi és légvédelmi rendszere és légiereje, egyidejűleg az információs hadviselés minden elemének aktivizálásával tudna hatékonyan részt venni.

A nemzeti haderőink alkalmazása nem túrne halasztást, de limitált képességeiket figyelembe véve szükség volna – a szövetségi légvédelmi rendszer erői műveleteinek azonnali megkezdése mellett – a Szövetség más nemzeti erőinek az 5. cikkely szerinti alkalmazására.

Nem zárható ki ugyanakkor az sem, hogy egy regionális, vagy nagyméretű európai háború első időszakának hatásai, pusztításai olyan következménnyel is járhatnának, hogy a küzdő felek visszarettenének a háború további folytatásától.

Hasonló, igen kis valószínűséggel bekövetkező háború feltételezhető jellemzőit elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy

- a térség országai a háborútól nem tudnák távol tartani magukat, országaink területe hadszínterré válna;
- országaink katonai védelmére önállóan – függetlenül a nemzeti haderőink nagyságától és harci erejétől – nem lennének képesek, a katonai védelem csak szövetségi együttműködésben lenne eredményes;
- a nemzeti haderők – részeikben vagy teljes állományukkal – szövetségi hadművelet irányítás mellett a haditevékenységek kezdetétől vennének részt a katonai védelemben, elsődlegesen az alábbi főbb feladatok végrehajtásában: szárazföldi agresszió esetén egyes irányok lezárásában és a határkörzetek védelmében; a mögöttes területen objektumok és a kritikus infrastruktúra védelmében; az ellenség deszant, diverziós- és különleges műveleti erői elleni harcban; fontos körzetek felügyeletében, valamint a háborús katasztrófák és pusztítások következményeinek felszámolásában országaink más védelmi erőivel együttműködésben.

A térségünkben bekövetkező helyi, illetve regionális háború, háborús konfliktus súlyos következményekkel járhatna, azonban a háború végkifejletét álláspontunk szerint a fegyveres összeütközésbe került országaink NATO tagsága határozná meg.

Hasonló háborús konfliktusban a haditevékenységek várhatóan az államhatár körzetében kezdődnének, szárazföldi erők alkalmazásával, az erők és eszközök korlátozott bevetésével. Minthogy a NATO-tagok légterének védelme a Szövetség egyesített légvédelmi rendszerében történne, az ellenség a légierő alkalmazását feltehetően csak egyes, különösen fontos feladatok érdekében tervezné. A harctevékenységek kezdeti szakasza különböző intenzitású lenne, a nemzetközi reagálások és más hatások függvényében, a határ-menti erő-demonstrálástól a heves összecsapásokig, határ-menti, határkörzeti hadműveletekig.

Az agresszor törekedne hadászati-hadműveleti céljainak minél korábbi teljesítésére, minthogy tudatában lenne annak, hogy NATO-tagországot támadott meg, a Szövetség reagálása elkerülhetetlen, de időben esetleg későbbre tehető. Ezért a védelmi csomópontokat megkerülve vagy blokkírozva, a leghatározottabban

előretörhetne azzal a céllal, hogy birtokba vegye azokat a körzeteket, objektumokat, terepszakaszokat, amelyeket a politikai vezetés számára meghatározott.

Az ellenség tevékenysége várhatóan nem nélkülözné a mögöttes területekre való behatolást, a különleges műveleti, deszant és diverziós, akár terrorisztikus cselekményeket sem. Nem zárható ki hasonló esetben a polgári lakosság elleni fellépés, a háború elfogadott normáinak megsértése, háborús bűncselekmények elkövetése sem. Az ilyen módon kialakuló harccselekményeknek már az eddigi konfliktusok és háborúk alatt is beigazolódott velejárója a tömeges menekültáradat, amelynek kezelésében fegyveres erőinknek elsődleges szerepe lenne.

A hasonló forgatókönyv szerint kialakult háborús konfliktusban a Szövetség fegyveres erőinek határozott ellentevékenységére van szükség annak érdekében, hogy a harccselekményeket a határkörzetekben lokalizálják, ennek sikertelensége esetén a betört ellenséget megállítsák, a legkritikusabb irányokban előretörését lelassítsák, a légi ellenség cselekvési szabadságát a szövetségi légierő maximálisan korlátozza, az általános légi fölény és a kritikus körzetekben a légi uralom megtartásával. Az így kialakuló helyzetben a Szövetség hadászati célja az időleges védelem lehet, tartalmát tekintve a külső fegyveres támadás visszatartása. Amennyiben ez nem járna sikerrel, akkor annak megállítása a határ mentén. Sikertelen határ menti harctevékenységek esetén a túlerejű ellenség pusztítása, támadásának lassítása, megállítása a mögöttes terepszakaszokon.

A harctevékenységi formák közül előtérbe kerülhet a halogató harc, illetve a vadász harc. Legkevésbé lenne hatékony a védelmi műveleteket a haditevékenységek kezdetén állóvédelemre alapozni. Átgondolandó lenne az ellenlökések felvállalása, amennyiben a védelmi harc, hadművelet túlerejű ellenséggel szemben folyik. Ilyen helyzetben célravezetőbb lehet a manővererőkkel végrehajtott késleltető tevékenységek sorozata, visszahagyott erőkkel az ellenség főerőinek, tartalékainak lekötése, majd kedvező hadműveleti terepszakaszokon a támadó erők megállítása.

Bármely tevékenységi forma feltételezi nemzeti erőink és a Szövetség beérkező erőinek gyors reagálását, tartalék erőink mobilizálását, feladataik haladéktalan megkezdését.

A nemzeti befogadó támogatás keretében biztosítani kell a kijelölt szövetséges erők beérkezését, a harctevékenységekbe való bekapcsolódásuk feltételeit a felderítési adatok átadásával, előrevonásuk, harcbavetésük támogatásával, igény esetén anyagi szükségleteik pótlásával. A műveletek vezetését a Szövetség katonai, politikai felügyeletével, egységes katonai vezetési rendszerben lehet csak eredményesen végrehajtani. Ennek érdekében a hadicselekmények kezdetekor a nemzeti haderők kijelölt erői hadműveleti irányításának jogköreit át kell adni a Szövetség által meghatározott parancsnokságnak. A nemzeti haderőknek biztosítaniuk kell az ország mögöttes területeinek átfogó katonai ellenőrzését, a kiemelten fontos objektumok katonai védelmét, az állami és felső katonai vezetés működési feltételeit. Részt kell venniük a háborús pusztítások következményeinek felszámolásában, az állami működőképesség fenntartásában.

A fentebb kifejtett gondolatokat figyelembe véve – álláspontom szerint – a kelet-közép-európai NATO-tagállamok haderői katonai védelemre történő felkészítésének kiindulási alapjaként az országainkat (a Szövetséget) érhető fegyveres konfliktust, háborút kell tekinteni.

A honi területen kívüli szövetséges hadműveletekben a NATO tagországok nemzeti katonai erőinek részei a kollektív védelmi erőfeszítések keretében vennének részt, a katonai műveletek jellegét a Szövetség elfogadott doktrínális elvei, eljárásai,

illetve a több-nemzeti, összhaderőnemi környezet határozná meg. Ez szükségessé teszi – már békeidőszakban – az interoperabilitás fogalmának újraértelmezését. Az egymással együttműködni képes parancsnokságokon, csapatokon és eszközrendszereken túl nagy jelentősége lesz a katonák közötti közvetlen kapcsolatoknak, az alkalmazási elvek azonos szintű ismeretének, értelmezésének és alkalmazásának. A kollektív védelmi műveletekben egységes hadművelési követelmények érvényesülnek. Ezért a gyengébb fejlettségi szinten álló haderők tekintetében már ma elfogadhatatlan az interoperabilitás fogalmának minimalista értelmezése. Ez a fajta felfogás nem elegendő a sikeres művelési hozzájáruláshoz, az információs fölényre, a gyors és precíziós alkalmazásra épülő műveletekhez.

A technológiai illetve hadművelési-harcászati fölény megtartása érdekében már békeidőben szükség lenne kellő hangsúlyt helyezni a technikai fejlesztések eredményeinek mielőbbi alkalmazására, mindenekelőtt a hálózatközpontú megközelítés befogadása érdekében.

A kollektív védelmi műveletek során – amennyiben azokra sor kerülne – mindig a legnehezebb, legsúlyosabb kimenetelű harctevékenységekre kell számítanunk. Ezért a kijelölt erők felkészítésének a valóságos harccselekményeket megközelítő körülmények között kell folynia, beleértve a harctámogatás, illetve harckiszolgáló-támogató feladatok begyakorlását is. A felszerelés, a fegyverzet, a technikai és hadianyagok szabványosítása, minőségben és hatékonyságban azonos szintre hozása a nemzeti erők több-nemzeti kötelékben történő alkalmazásának fontos feltétele. A kiküldött erők háborús körülmények közötti logisztikai ellátása, támogatása bonyolult és nehéz feladat, különösen abban az esetben, ha a hadművelési alkalmazás a honi bázisoktól távol esik, a megközelítés pedig – hadművelési vagy földrajzi okokból – akadályoztatott lehet. Ezért nem lehet túlértékelni a szövetséges haderőkkel békeidőszakban fenntartott kétoldalú kapcsolatokat, különös tekintettel az együttes gyakorlásokat, gyakorlatokat, mind hadművelési-harcászati, mind pedig logisztikai téren. Tudomásul kell vennünk, hogy a jövő katonai műveleteinek alapfeltétele lesz a békeidőszaki gyakorlásokon, gyakorlatokon már kipróbált együttes háborús művelési készség, a manővererők, illetve a harctámogató és harckiszolgáló-támogató szervezetek kompatibilitása és interoperabilitása.

*

Álláspontom szerint a 21. század első felében a kelet-közép-európai térséget bármilyen típusú fegyveres összeütközés, háború érheti, függetlenül annak alacsony, elenyésző szintű valószínűségétől. Mindebből adódóan azt az álláspontot képviselem, hogy sem a háborús szint alatti konfliktusokra, sem a válságreagáló háborúkra történő felkészülés nem lehet védelmi tervezésünk kiindulópontja. A nemzeti haderő szükséges képességei meghatározásának, illetve a haderő és a honvédelem fejlesztésének fő irányairól szóló döntések alapja a térségünket jövőben érhető háborús konfliktusokban, háborúban való részvételünk követelményrendszere lehet.

A kelet-közép-európai NATO-tagállamok haderőivel szembeni képesség-követelmények, haderőink fejlesztésének célszerű irányai

Ahhoz, hogy a kelet-közép-európai NATO-tagállamok haderői a jövőben meg tudjanak felelni a katonai kihívásoknak, illetve szövetségi keretek között részt tudjanak venni az esetleges fenyegetések visszatartásában és elhárításában, a szükséges katonai képességekkel rendelkezniük kell. Haderőinek a NATO szövetségi rendszerében nem szükséges (nem is lehetséges) felkészülniük a teljes potenciális feladatspektrumban alkalmazható valamennyi katonai képesség kialakítására.

Haderőink képességei azok a tényezők, amelyek meghatározzák, hogy a fegyveres összeütközések esetén milyen feladatrendszer tudnak megoldani. Az alapvető képességek közül kiemelkedik a visszatartás képessége és a harcképesség.

További főbb képességnek tekintem a nemzeti sajátosságokból adódó összehasonlítható (komparatív) képességeket, a szövetségi elvárásokból fakadó megfelelés képességét, valamint a mobilitás, a bevetetőség, a hatékony harcba lépés képességét, a harci támogatás, a fenntarthatóság, a logisztikai ellátás képességét, valamint a csapatok és az infrastruktúra túlélőképességét nem utolsó sorban a vezetési, irányítási és információs rendszerek alkalmazhatóságát és védelmét.

A kelet-közép-európai NATO-tagállamok haderőinek szükséges összképességén a szövetségi keretek közötti műveleti alkalmazhatóságot értem, amely háborús körülmények között, a szövetségi közös védelem elvének megfelelően biztosítja a szövetségi és nemzeti érdekek védelmét.

A fentieknek megfelelően érdemes áttekinteni haderőink ma még több tekintetben hiányzó, de kialakításra váró képességeit. A tanulmány tárgyának figyelembevételével itt elsősorban a katonai védelem általunk legfontosabbnak tartott tényezőit befolyásoló képességeket emeltem ki.

A *visszatartás* a katonai erő alkalmazásának lehetőségén alapul. Alátámasztja a háború (konfliktus) elkerülését célzó politikai-diplomáciai erőfeszítéseket és megelőzheti a veszélyhelyzetek kialakulását, megakadályozhatja a már kialakult konfliktusveszély eszkalációját. A kelet-közép-európai tagállamok haderői részéről történő visszatartás nagyobb kihívásokkal szemben csak szövetségi keretek között értelmezhető, azaz országaink a NATO-tagságukból adódóan rendelkeznek a Szövetség visszatartó erejével.

A *vezetési és irányítási képesség* fogalomkörébe tartozó képességek (felderítő-képesség, híradó, informatikai, riasztási képesség, információs műveleti képesség) a haderők összképességének és alkalmazhatóságának fontos összetevői.

A *felderítő-képesség* fenntartása fontos feltétele és alapja a műveleti tervezésnek. A többirányú biztonsági kihívások megkövetelik a potenciális kockázatok felismerését és figyelemmel kísérését. Az információszerzésnek és elemzésnek túl kell mutatnia a fegyveres erőknél és tartalmaznia kell a szükséges politikai-gazdasági és más, az adott helyzetben fontos vonatkozásokat is. A felderítő-képességnek biztosítani kell, hogy megfelelő időben értékeléseket tudjunk adni az állami vezetés számára az országot (régión, Szövetséget) bármilyen formában veszélyeztető tényezőkről. A felderítő-képesség javítása érdekében a kelet-közép-európai haderőinkben halaszthatatlanná válik – különösen hadműveleti-harcászati szinteken – a technikai korszerűsítés, elsősorban a nagy pontosságú és nagy

hatótávolságú fegyverrendszerek felderítő szegmenseinek, valamint az automatizált, elektronikus felderítő rendszerek beszerzése és rendszerbe állítása.

A *vezetési-irányítási képesség* a fegyveres védelem időszakában az egyik legfontosabb feltétele a katonai műveletek részben önálló, részben szövetségi keretek közötti hatékony végrehajtásának.

A rendszerváltozást követő időszakban, a nemzeti szuverenitás visszaállítását követően haderőinkben önálló nemzeti katonai vezetési rendet alakítottunk ki. A magyar haderőben ebben az időszakban a Honvéd Vezérkar a rendkívüli állapot időszakában a Honvédelmi Tanács katonai törzseként is funkcionálva vezette volna a honvédség katonai védelmi műveleteit. A haderő csapatvezetési rendszere, híradó-informatikai és infrastrukturális vonatkozásban – az akkori időszak technikai szintjének megfelelően – még viszonylagos működőképességgel bírt. A honvédség parancsnoka és a vezérkar főnöke a Honvédelmi Tanács teljes jogú tagjaként is részt vettek a katonai tervezésben, vezetésben, de igen erős igény érződött a tekintetben, hogy az esetleges harctevékenységek közvetlen irányításában a katonai legfelső vezetők direkt módon vegyenek részt. Lényegében azonban – minthogy külön műveleti parancsnokságot formálisan nem hoztunk létre – a haderő közvetlen műveleti vezetése az akkori honvédség parancsnokságából kikülönített és védett vezetési pontokra elvonult operatív csoportok, illetve a haderőnemi parancsnokok feladata lett volna. Napjainkban azt érzékeljük, hogy fenti vezetési igény, készítés a katonai felső vezetésben megmaradt, ami érthető és szükséges is, különösen a nemzeti haderő mobilizálásának időszakában, a hadicselekmények kezdetekor, illetve a mögöttes területek védelmi felügyelete érdekében, valamint minden olyan műveletnél, amely a polgári lakosság és a vagyoni értékek védelmének során a katonai erő igénybevételét feltételezi, kiemelten a háborús katasztrófák körülményeinek elhárítása során.

A kelet-közép-európai államok NATO-hoz való csatlakozását követően azonban a haderők háborús vezetési rendszere gyökeresen megváltozott. A Szövetség katonai vezetési rendszerének keretei között kell értelmeznünk a nemzeti haderők (részeik) műveleteinek irányítását és vezetését, ami adott védelmi helyzetben azt feltételezi, hogy *delegálni kell a hadműveleti irányítás jogkörét*.

A Szövetség katonai vezetési rendszere békeállapot időszakában felkészül a háborús működésre, de egyes elemeiben békében is teljes körűen funkcionál. A NATO integrált légvédelmi rendszerének békeállapotban történő működtetése a Szövetség egyik legfontosabb feladata.

A nemzeti haderőinkben a vezetési képesség fenntartása azt igényli, hogy haderőink – a különböző vezetési (parancsnoksági) szinteken – NATO-interoperábilisak legyenek.

Haderőink *készenlét-fokozásának* és *mobilizálásának képessége* a védelmi készenlétünk hitelességének alapja, amely biztosítja, hogy a katonai erő készen álljon a műveletek végrehajtására. A nemzeti haderők készenlét-fokozási rendszereinek igazodniuk kell az érvényben lévő Szövetségi doktrínákhoz.

A szervezetükben, létszámukban és feltöltöttségükben limitált nemzeti haderőink – különös tekintettel a missziós állomány távollétére – háborús feladataikat a haderők feltöltésével, kiegészítésével képesek végrehajtani. A mobilizációs képesség a feladatok megtervezésén, begyakorlásán, az állomány morálján, a polgári szervek együttműködési készségén, nem utolsósorban a szükséges anyagi készletek, technikai eszközök előkészítettségén és állapotán múlik.

A 21. század elején még szükség lesz haderőink személyi állományának tartalékosokkal történő – a korábbiaknál ugyan jóval kisebb arányban való –

kiegészítésére ugyanúgy, mint az állami és katonai tartalékok optimális szintű létrehozására és fenntartására, az ipari és más hadicélú kapacitások fenntartására is. Fontos mindezek folyamatos ellenőrzése, különös tekintettel a gazdaságpolitikai folyamatokra, mindenekelőtt az állami szektor részei privatizálásának következményeire.

A harcképesség, a fegyveres küzdelemre való alkalmazhatóság képességén belül általában az alábbi főbb elemeket értelmessük:

- *a harci elem*, amelynek összetevői a katona és a haditechnika felkészítése, a kiképzés, a készenlét és a logisztikai támogatás;
- *a morális elem*, amely a katonák harcra bírásának emberi tényezőit fogja át, magába foglalja a vezetés elveit és módszereit, a motivációt, valamint a katonákról való gondoskodást;
- *a fogalmi elem*, amely a katonai hatékonyságot eredményező elveket és folyamatokat foglalja magába, így a háború alapelveit, a hadászati koncepciókat és hadműveleti elveket, valamint a haderő fejlesztésének elveit és fő irányait.

A három komponens közül a harci elem az alapvető összetevő. A morális elem különösen fontos, és a korábbiaktól eltérő, politikai ideológiáktól mentes, de nemzeti megközelítést igényel, aminek mindenekelőtt haderőink parancsnoki állományának gondolkodásában kell tükröződnie.

Figyelemmel a Szövetségen kívüli katonai erők fejlesztésének fő irányaira, álláspontunk szerint haderőink jövőbeni harcképességének legfontosabb mutatói közül kiemelkedőek az alábbiak:

- *a harcászati-hadműveleti megállító képesség*, azon belül a földi-légi harccsoportok harcmegvívó képessége, amely a felderítő-, a tűz- és manőverező képességeken alapul;
- *az ellenséges repülőeszközök elleni védelem képessége* (légvédelmi, illetve rakétavédelmi képesség);
- *deszant és különleges műveleti (speciális) erők elleni harc képessége*;
- *a saját erők különleges műveleti képessége*;
- *az információs műveleti képesség*, különös tekintettel a cybervédelemre, illetve az ellenség információs műveleteinek megghiúsítására;
- *a logisztikai ellátó képesség*, amely biztosítja a manővererők folyamatos harcmegvívó képességét.

Haderőink jövőbeni képességei teljes spektrumukban önállóan várhatóan nem fejleszthetők ki, azokat a Szövetség együttes képességeinek figyelembevételével lehet értelmeznünk. Ugyanakkor a nemzeti képességeinket annak megfelelően kell fejlesztenünk, hogy háborús körülmények között, szövetségi keretekben fegyveres műveleti feladatainkat végre tudjuk hajtani, mindemellett képesek legyünk válságreakáló műveletekben, humanitárius segítségnyújtásban, illetve katasztrófák következményeinek felszámolásában való részvételre, valamint egyéb – nemzeti jogszabályokban meghatározott – feladatok végrehajtására is.

A fenti tézisek köztudottak, jelen tanulmányban is csak abból a célból rögzítettem azokat, mert nyomatékokat kívántam adni annak a meggyőződésnek, hogy a szükséges képességekkel haderőinknek rendelkezniük kell, hogy megfeleljenek a szövetségi, több-nemzeti (koalíciós), összhaderőnemi műveletek során jelentkező elvárásoknak.

A szükséges képességek elérése Magyarország, a magyar haderő részéről azt feltételezi, hogy a nemzeti védelem-, illetve haderőtervezés arra irányuljon, hogy a haderő szervezetileg illetve haditechnikai értelemben megújuljon és kiképzését, doktrínális felkészítését illetően is felzárkózzon a Szövetségi koncepciókban megfogalmazott elvárásokhoz.

Mindezek figyelembevételével fogalmazódott meg bennem a *nemzeti haderőnk jövőképe*, melynek főbb jellemzői:

- a harci erejében, a harcoló, harctámogató, és a harctámogató-kiszolgáló csapatainak mennyiségében, feltöltöttségében és kiképzettségében a jelenleginél erősebb;
- a Szövetség más nemzeti haderőivel interoperábilis;
- korszerű haditechnikai és fegyverzeti rendszerekkel felszerelt;
- a legújabb doktrínális tézisek elfogadásával és begyakoroltatásával felkészített;
- országhatáron belül és térségünkben – szövetségeseinkkel együttes, illetve honi területen szükség esetén önálló – háborús műveleti feladatra képes, amely
 - magas szintű nemzeti tudattal bíró, jól felkészített és ellátott személyi állománnyal rendelkezve;
 - a lakosság és az ország vezetésének bizalmát élvezve képes és kész alapfeladatát – a haza katonai védelmét – ellátni, mindemellett kész a Szövetség többi nemzetével, illetve több-nemzeti koalíciós erőkkel válságreagáló és békeműveletekben, valamint katasztrófa helyzetek esetén az ország lakosságának és vagyontárgyainak védelmében részt venni.

A Magyar Honvédség általános állapota ismert. A haderő belső helyzetét, összképességét mindinkább az az ellentmondás határozza meg, ami az elmúlt évtized végére alakult ki. Ennek lényege: azzal együtt, hogy rendelkezünk egy igen kiváló, különösen missziós feladatokra jól felkészített, ott tapasztalatokat szerzett tiszti és altiszti karral, nemkülönben egy tisztességgel szolgáló, szakmailag nemzetközileg is elismert szerződéses legénységi állománnyal, a honvédség működését nagy tapasztalattal segítő polgári személyzettel, mindemellett a honvédség anyagi-technikai-fegyverzeti helyzete, ellátottsága már az elmúlt években tarthatatlanná vált, az eszközök jó része elavult, kihordási idejének végéhez közeledik, vagy már túl is haladta azt. A haderő tartalékkészletei elfogytak, már a működési készletek is szűkössé váltak.

Ebben a helyzetben a honvédelmi-katonai vezetés – együtt az alárendeltekkel – azon dolgozik, hogy a honvédség működését a legnagyobb gondossággal és mindenre kiterjedő takarékoság érvényesítésével biztosítsa. Biztatónak látszik, hogy a honvédelmi költségvetés – nominál értékben – már tovább nem csökken, sőt 2013 évben emelkedés történt. Fontos azt a kormányzati döntés, miszerint 2016-tól a honvédelmi tárca költségvetési támogatottsága reálértékben évente nőni fog, mert ez komoly jelzése annak a felismerésnek, hogy a haderőt jelenlegi anyagi-technikai mélypontjáról ki kell mozdítani.

A haderő jelenlegi – vagy a közeljövőben elkerülhetetlenül bekövetkező – képességvesztésének megakadályozása, lassítása érdekében egyik járható útnak tartom az olyan típusú, valamennyi parlamenti párt által támogatott programcsomagok menedzselését, mint amit a repülőeszközök beszerzése céljából kezdeményezett a tárca 2013-ban.

Ahhoz azonban, hogy a fentebb bemutatott jövőkép valósággá váljon, olyan – álláspontom szerint mintegy 2030-ig végrehajtandó – haderő-fejlesztési állami program elfogadása szükséges, melynek során a honvédség haditechnikailag megújul, szervezetenként korszerűsödik és megerősödik, felkészítése és kiképzése a feladatrendszerének megfelelően átalakul.

Befejezés

A hidegháború befejezését követően a háborúk jellegéről és megvívásuk módjairól alkotott nézetek gyökeresen megváltoztak és napjainkban is átértékelődnek. Jelentősen csökkent a világméretű fegyveres összeütközés veszélye. Az észak-atlanti térségben a konvencionális fegyveres összeütközések kitörésének valószínűsége minimális, ugyanakkor teljességgel nem zárható ki.

A legutóbbi időszakban a biztonságpolitikai értékelések egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a nem hagyományos veszélyforrásoknak, az új típusú fenyegetéseknek, így – többek között – a cybereszközök alkalmazásának. Ezt elfogadva, ugyanakkor figyelembe véve a világban napjainkban rendszerben lévő hatalmas fegyverzeti és eszközpotenciált, valamint a haderők fejlesztésének és felkészítésének fő irányait, azt lehet megállapítani, hogy a biztonsági kihívások rendkívül sokrétűek, bonyolultak és magukba foglalják mind a hagyományos, mind a nem hagyományos, a magas szintű technológiák alkalmazásából adódó kockázatokat és az esetleges fenyegetéseket is.

Arra a kérdésre, hogy a jövő társadalmi mozgásai milyen fegyveres összeütközéseket indukálhatnak eddig sem tudtak és ma sem tudunk pontos és megbízható választ adni. Csupán megközelítő hipotéziseket tudunk felvázolni a jövő lehetséges háborúiról és megvívásuk módjairól, illetve a bevetésre tervezett fegyveres erőkről.

Az elmúlt két évtizedben helyi és regionális fegyveres összeütközések egész sora zajlott le a világban, egy részük ma is folyik. Ezek a háborúk megvívásuk módjaiban, a bevetett fegyveres erők összetételében és az alkalmazott technológia fejlettségi szintjében alapvetően eltértek a korábbi háború jellegétől, mutatóitól. A globalizáció és az informatikai forradalom hatására a korábbi helyi háborúk, fegyveres összeütközések jóval szélesebb értelmezést nyertek.

A legutóbbi időszakban végrehajtott cybertámadások, illetve a nem hagyományos fenyegetések megjelenése is azt igényli, arra készítet bennünket, hogy átértékeljük korábbi felfogásunkat a háború fogalmáról, tartalmáról, és elfogadjuk, hogy a háborúk lefolyhatnak fizikai pusztítást előidéző fegyverrendszerek alkalmazása nélkül is.

A katonai műveletek kategorizálásával kapcsolatos korábbi álláspontunkat is érdemes volna ismételten átgondolnunk. Az már egyre nyilvánvalóbb, hogy a korábban „háborús szint alatti”, illetve „válságreagáló” katonai műveleteknek definiált fegyveres összeütközések a valóságban – katonai jellegükben, társadalmi, politikai értelemben, illetve a lakosság és a katonák tudatában is – háborúk.

Ahogy a válságreagáló háborúkat nem lehet a jövő háborúi prototípusának elfogadni, ugyanúgy nem lenne helyes a jövő háborúit kizárólag a technika, a szuper intelligens fegyverek, az információs hadviselés háborúinak elképzelni. Az államok jó része még sokáig nem fog a legújabb technológiákkal rendelkezni, a bekövetkező háborús összeütközésekben még sok haderő hagyományos fegyverrendszerekkel fog részt venni.

Magyarország katonai biztonságának elemzése és értékelése átfogó megközelítést igényel. Hazánkat sokféle, különböző szintű katonai biztonsági kihívás érheti mind a közvetlen geostratégiai környezetből, mind pedig a távolabbi térségekből. Miközben a szövetség tagjaként rendelkezünk katonai biztonsági garanciákkal, ugyanakkor mindaz, ami a Szövetség, a többi tagország számára kihívás, veszély vagy fenyegetés, az Magyarországot is érinti. Ezért a katonai

védelem műveleti tervezése során figyelembe kell venni a Szövetségen kívüli, a mi politikai alapelveinkkel szembehelyezkedő államok katonai potenciálját, katonapolitikai céljait.

A 21. században új típusú hadviselésre kell felkészülni. A jövő háborúit feltételezhetően összhaderőnemi műveletek jellemzik majd; kiterjednek minden földrajzi és nem földrajzi térre; szövetségi, illetve koalíciós műveletekből állnak majd; hálózatközpontú keretek között zajlanak majd és a felek a hatásalapú megközelítésre törekednek a háborúk során.

A jövő háborús műveletei nagy kiterjedésű földrajzi térségeken, szárazföldi, légi-koszmikus tereken, a világtengereken, illetve a cybertérben, viszonylag korlátozott nagyságú műveleti erővel, összhaderőnemi erőfeszítéssel, nagy pontosságú csapások és határozott manőverek széleskörű alkalmazásával, a teljes műveleti mélységben és a mögöttes területeken egyidejűleg folynak majd.

A kelet-közép-európai térséget érhető háborúk jellege várhatóan teljesen eltér a korábbi háborúk jellemzőitől. Teljességgel nem zárható ki, hogy térségünket a jövőben akár nagyméretű, háborús szintéri, akár regionális vagy lokális háború érheti, bármennyire csekély, vagy éppen elenyésző azok bekövetkezésének valószínűsége. Ezért – álláspontom szerint – a kelet-közép-európai NATO-tagállamok haderői katonai védelemre történő felkészítésének kiindulási alapjaként az országainkat (a Szövetséget) érhető háborút kell tekinteni.

Nemzeti haderőnk szükséges képességei meghatározásának, illetve a Magyar Honvédség és a honvédelem fejlesztésének fő irányairól szóló döntések *alapja* nem lehet más, mint a térségünket érhető háborús összeütközésekben való részvételünk követelményrendszere.

A kelet-közép-európai NATO-tagállamok haderői – azon belül nemzeti haderőnk – *szükséges összképességén* a szövetségi keretek közötti műveleti alkalmazhatóságot értem, amely háborús körülmények között, a szövetségi közös védelem elvének megfelelően biztosítja a szövetségi és nemzeti érdekek védelmét.

Minthogy a Magyar Honvédség – miközben kiválóan felkészült személyi állománnyal rendelkezik –, elavult haditechnikai és fegyverzeti állapotából adódóan csak korlátozottan képes fenti követelménynek megfelelni, ezért nemzeti haderő-fejlesztési állami program elfogadására van szükség, melynek során a honvédség haditechnikailag megújul, szervezetileg korszerűsödik és megerősödik, felkészítése és kiképzése a feladatrendszerének megfelelően átalakult.

Összegzésként és befejezésként hangsúlyozom, hogy

- a 21. században a háborús összeütközések különböző formáinak bekövetkezését nem lehet kizárni, bármilyen alacsony, vagy elenyésző szintű azok valószínűsége;

- a jövő új típusú katonai műveletei összhaderőnemi lesznek, szövetségi, illetve koalíciós műveletekből állnak majd, kiterjednek minden földrajzi és nem földrajzi térre, hálózatközpontú keretek között zajlanak és a felek törekednek a hatásalapú megközelítésre;

- a magyar haderő katonai védelemre történő felkészítése alapjaként az országot és a Szövetséget érhető háborús összeütközéseket kell tekinteni;

- hazánk a jövőben a háborús összeütközésekben a NATO tagjaként venne részt, ami kompatibilis doktrínális elveknek megfelelő felkészültséget, korszerű haditechnikai és fegyverzeti ellátottságot igényel.

Mindezekből adódóan – figyelembe véve haderőnk jelenlegi haditechnikai–fegyverzeti–anyag állapotát – azt a következtetést fogalmaztam meg, hogy nemzeti haderő-fejlesztési program elfogadására van szükség, melynek során a honvédség megújulhat és képessé válik a 21. Század katonai biztonsági kihívásainak megfelelni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Észak-atlanti Szerződés Stratégiája Konceptiója Tagállaminak Védelméről és Biztonságáról (Aktív Szerepvállalás, Modern Védelem), Lisszabon, 2010
- Clausewitz: A háborúról. Budapest, 1961. Zrínyi Katonai Kiadó
- Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. Hadtudomány, 2005/1. sz.
- Forgács Balázs: Napjaink hadikultúrái. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2009.
- Haig Zsolt–Várhegyi István: Hadviselés az információs hadszíntéren. Budapest, 2005. Zrínyi Kiadó
- Hajma Lajos: A hadügy forradalmának fontosabb jellemzői. Hadtudomány, 1999/2. szám
- Jobbágy Zoltán: From Effects-based Operations to Effects-based Force, On Causality, Compelx Adaptive System, and the Biology of War. (PhD-tézis) Leideni Egyetem
- John Warden: Air Theory for the Twenty-first Century. (<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/battle/chp4.html>)
- Kovács Jenő: Magyarország Katonai stratégiája. (komplex kutatási téma) II., Budapest, 1995.
- Kovács László–Krasznai Csaba: Digitális Mohács. Nemzet és Biztonság, 2010/III. (1) 44–56. o.
- Kőszegvári Tibor: Hadviselés a 21. században. Hadtudomány, 1999/1. szám
- Magyarország Alaptörvénye
- Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. Magyar Közlöny, 2012. évi 19. szám. 1378–1387. o.
- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Magyar Közlöny, 2012. évi 175. szám. 29705–29713. o.
- Martin van Creveld. The transformation of War. New York, 1991. The Free Press
- Michael Evans: Clausewitz's chameleon: Military Theory and the Future of War. Quadrant, No.11, Nov 2002, pp. 8-15. ISSN: 0033-5002
- P. Meilinger: Airwar: Essays on its Theory and Practice. (http://www.Airwar-Essays-Theory-Practice-Studies/dp/0714682667/ref=htp_at_ep_dtp_3)
- Robert Cooper: Postmodern Stat and the Word Order. Denism 2000 London ISBN 1841800104
- Sustaining US/Global Leadership: Priorities for 21ST Century Defense US Department of Defense, 5 January 2012, Defense Strategic Guidance
- Szternák György: A fegyveres erő feladatai, valamint fejlesztése közötti kapcsolat. [mhtt.en/hadtudomány\(2011\)elektronikus/2011_e_12.pdf](http://mhtt.en/hadtudomány(2011)elektronikus/2011_e_12.pdf)
- Szternák György: Gondolatok a hatásalapú- és hálózatközpontú műveletekről. Hadtudományi Szemle, 2008/9. évfolyam, 3. szám
- Tálas Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont. Nézőpontok – 2013/2
- Voennaja doktrina Rosszijszkoj Federacii. <http://WWW.Sorf.gov.ru/documents/33.html>

W. K. Clark: *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of the Conflict*.
New York, 2001; Public Affairs

KELET-KÖZÉP-EURÓPA HADISÍRKUTATÁSSAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEI

Rezümé:

A hősi sírok, vagy más néven hadisírok azok a temetési helyek, amelyekben a haza szolgálata közben valamilyen harci cselekmény közben, vagy annak következményeként elhunyt katonák nyugszanak. Az alábbi tanulmány megpróbál egy általános képet nyújtani a Kelet-Közép-Európa¹ hadisírgondozó múltjáról, jelenlegi szervezeteiről, azok feladatairól. A szerző igyekszik megfogalmazni a régióra is jellemző, hadisírkutatással kapcsolatos problémákat, majd annak megoldására ajánl egy tudományos módszert. A cikk fő célja, hogy a módszer és a közelmúltban végrehajtott néhány eredményes szakszerű feltárás bemutatásán keresztül is felhívja a szakmabeliek és az érdeklődők figyelmét a hadisír-feltárás, hadisír-kutatás helyes eljárásra.

Kulcsszavak:

hadtörténelem; hadisír; hadisír-kutatás; hadisír-gondozás.

Tóth, Zsolt

QUESTIONS OF THE WAR GRAVE RESEARCH IN EAST-CENTRAL EUROPE

Abstract

The hero's graves, also known as war graves are burial sites for the soldiers that died during the service to their nation, in any act of war or as a consequence of these wars. The present study attempts to provide a general overview on the past of the war grave maintenance in East-Central Europe, as well as on the current organizations of the maintenance, focusing on their most important tasks. The author tries to summarize the specific regional problems of the war grave research and offers a scientific method to solve these problems. The main purpose of the article is to draw the attention of professionals and of those who are interested in war grave exploration to the proper methods of war grave researches.

Keywords:

military history; war grave; war grave maintenance; war grave research:

A legutóbbi évszázadok során számos háború söpört végig Kelet-Közép-Európa területén. Napjainkig is csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani, hogy a harci események, mint a harmincéves háború, a napóleoni hadjáratok, a szabadságharcok, vagy a pusztítás tekintetében minden korábbit felülmúló XX. századi világégések mennyi áldozatot követeltek. A harctéren elesett katonák holttesteit általában a csatákat követően kialakított háborús temetőkből, vagy polgári sírkertek elkülönített parcelláiban helyezték örök nyugalomra.² Amennyiben erre nem

¹ A cikkben napjaink Kelet-Közép-Európa országai alatt Magyarországot, Szlovákiát, Csehországot, Szlovéniát és Lengyelországot értjük, illetve Erdély miatt Romániát is ide soroljuk.

² Az elesett katonák örök nyugalomra helyezésének egy, a térségben kevésbé elterjedt módja volt a csontkamrába (ossarium) való temetkezés. Ebben az esetben a földi maradványok már csupán csontokból álltak. Ilyen temetkezésre átemetkezés alkalmával, vagy olyan esetekben került sor, amikor a halottak huzamosabb ideig a föld felszínén maradtak, és összegyűjtésük már csak akkor történt meg, amikor a biológiai enyészet eltüntette az emberi test lágy részeit. A tárgyalt térségben, ilyen

volt lehetőség, úgy temetőn kívüli hadisírokba helyezték a halottakat. Gyakran előfordult, hogy a végső kegyeletre nem adódott lehetőség és az elhunyt harcos egy alkalom adta sírban (például egy lövészárokban, vagy egy bombatölcsérben) került a föld alá. Az ilyen típusú nyughelyek könnyen a feledés homályába veszhetnek, főként, ha meg sem jelölték azokat. A napjainkra fennmaradt háborús temetkezési helyek felkutatásával, nyilvántartásával, gondozásával külön erre a célra felállított szakértőkből álló szervezetek gondoskodnak szerte Európában.

A HADISÍR-GONDOZÁS HELYZETE KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Az elesett katonák végtisztességéről évszázadok óta gondoskodtak a bajtársak, vagy a hadszíntér közelében élő civil lakosok. Ilyen esetekre Kelet-Közép-Európában már a középkorból is találhatunk példákat: miután I. (Nagy) Szulejmán oszmán török hadserege 1526. augusztus 29-én szétverte az egyesült közép-európai haderőt, a mohácsi csatamezőn – a környék papjaival és 400 jobbággyával – Kanizsai Dorottya temettette el a több ezer elesett magyar harcos holttestét. A veszteség pontos számát nem ismerjük, de a török források szerint 20 000 magyart temettek el itt.³

A napóleoni háborúk során – amennyiben a hadműveletek engedték – már bizonyos formuláknak megfelelően hantolták el a katonaáldozatokat, a XIX. század közepén pedig egyes országokban már konkrét előírások szabályozták a hősök búcsúztatását.⁴ Az 1848/49-es magyar szabadságharcban⁵ például rendelet írta elő⁶, hogy a halottak temettetése és összeírása a tábori lelkészek feladata. A temetések többsége gyorsan, a jelenlévő csatapap rövid imájával egybekötve zajlott le. Lubik Imre, a magyar 38. honvédszászlóalj katonája feljegyzéseiben a következőképpen foglalta össze temesvári benyomásait: „*A temetés folyt minden nap, mert az ágyúzás folytonosan működött. Négyszögű nagy gödör fogadta be udvariasan halottainkat, beszélvén azok fölött minden exordium [szónoklat] nélkül a derék regimentspater [hadlelkész]... Hajh, mily egyszerű az ilyenkor a táborban, ha nem tiszt esik el.*”⁷

A hadisír-gondozás napjainkban is használatos fogalma azonban csak a tömegeket hadba állító, nagy emberveszteségeket követelő modern háborúk megjelenéséhez köthető. A térségben elsőként az Osztrák–Magyar Monarchia rendezte a hadisírok sorsát az első világháború idején. 1915 tavaszán, miután a Központi Hatalmak felszabadították a galíciai területek nagy részét, hozzáálltak az elesett katonák sírjainak, temetőinek központi rendezéséhez.

A császári és királyi hadügyminisztériumban 1915 novemberében szervezték meg a hadisírokkal és háborús temetőkkel foglalkozó 9. osztályt, amely

temetkezési helyekkel találkozhatunk például Erdélyben, ahol előfordult, hogy a terepviszonyok és a politikai helyzet miatt csak évekkel a háború után vált lehetővé a katonák maradványainak összegyűjtése. Jó példa erre az első világháborús nemzetközi katonatemető ossariuma Sósmezőn (Pojana Sarata).

³ Dr. Négyesi Lajos: Mohácsi emlékhely. Rubicon 2013/11., 54–59. o.

⁴ Részletesebben lásd: Dr. Négyesi Lajos: Csata- és hadszíntérkutatás – hadtörténeti régészet fogalma és módszerei. HM HIM, Budapest, 2010. 53–77. o.

⁵ Az 1848/49-es magyar szabadságharc közép-kelet-európai vonatkozásban is jelentős hadi eseménynek számít, hiszen számos szlovák, cseh és román nemzetiségű résztvevője is volt a harcoknak, Lengyelországból pedig körülbelül 3500 önkéntes katona csatlakozott a honvédökhöz.

⁶ Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke a katonai parancsnokság számára kiadott 1849. évi márciusi rendelete a tábori lelkészekkel kapcsolatban. In: Zakar Péter: Kossuth Lajos és a magyarországi tábori lelképásztorkodás 1848–49-ben. Hadtörténelmi Közlemények 115. évf. 3. sz.

⁷ Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. METEM, Budapest, 1999. 76. o.

rendeletekben, szabályzatokban rögzítette a katonatemetők és sírok létesítésére, fenntartására, elrendezésére, díszítésére és a halottak nyilvántartására vonatkozó tennivalókat. A Monarchia részéről ezen a területen sikerült legmagasabb színvonalon megvalósítani a hadisírgondozást. A követendő példát a Krakkói Katonai Parancsnokság Hadisír Osztálya szolgáltatta, amely külön nyilvántartó, tervező, festő, szobrász, modell, kertész, fényképész, terjesztési, földmérő, építő csoportokra oszlott. Ezen belül Nyugat-Galícia területén 10 temetőkörzetet alakítottak ki, ahol a speciális csoportok megkezdték munkájukat. A szétszórt temetkezési helyeket összevonva a környező tájba illeszkedő, művészi elemekkel gazdagított, méltó gyűjtőtemetőket hoztak létre, amelyekben az egyes haderők katonáit elkülönítették.

A fizikai munkát, az exhumálást, az újratemetést és az azonosítást frontszolgálatra alkalmatlan katonák és orosz hadifoglyok végezték el. Elsőként a hadisír osztályok nyilvántartó csoportjai megállapították a sírok eredeti helyét, majd a kihantolt halottakat azonosították és a náluk talált tárgyakat összegyűjtötték és regisztrálták. A katonák maradványait az új, vagy a kibővített temetőkhöz helyezték örök nyugalomra, majd névszerinti és csapattest szerinti jegyzékeket állítottak össze róluk. Az azonosításukhoz, vagy a nevek pontosításához felhasználták a veszteségi listákat és levelezést folytattak a hozzátartozókkal.

A Krakkói Katonai Parancsnokság területén 610 temetőt és számos egyéni sírt tártak fel. Összesen 42 749 katonát exhumáltak és hantoltak el újra mintegy 378 temetőben.⁸ Ennek a nagyszabású szakértői munkának köszönhető, hogy az első világháborús hadisírok közel egy évszázad elteltével, még napjainkban is Lengyelország területén mondhatóak a térségben a legrendezettebbeknek.

A nagy háborút követő Párizs környéki békeszerződések jelentős mértékben megváltoztatták a közép-európai államhatárokat. A döntéshozók a wilsoni alapelvek szerint, a népek önrendelkezési jogára hivatkozva összesen nyolc új államot hívtak életre (Lengyelország,⁹ Csehszlovákia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, Litvánia, Lettország, Észtország, Finnország és Danzig Szabad Város¹⁰), ezzel átalakítva Ausztria, Magyarország és Románia határait is.

Az új nemzetállamok az 1920-as évektől kezdve maguk gondoskodtak hősi halottaikról, melyek száma a második világháborúban, Közép-Európa országaiban elképesztően magas mértéket öltött.

A totális háborút követően Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Románia is a szovjet befolyási övezetben találta magát, ami a szocialista államberendezkedést vonta magával az említett államokban. Ez a hadisír-gondozás, és hadisír-kutatás területére is kihatott, hiszen együtt járt azzal, hogy csak a „baráti” Szovjetunió, illetve az oldalukon harcoló haderők katonáinak sírjait lehetett ápolni, illetve felkeresni, szemben az „ellenséges németek és csatlósai” nyughelyeivel.¹¹

1989 őszén az egész régióban megkezdődött a szocialista rendszer összeomlása, majd Csehszlovákia békés szétválásával, valamint Jugoszlávia felbomlásával kialakultak Közép-Európa napjainkban is fennálló demokratikus köztársaságai, amelyekben a hadisír-gondozás is új táptalajra talált. Az egyes országok megkezdték az addig nem gondozható hadisírok számbavételét, a

⁸ Balla Tibor: Osztrák–magyar katonatemetők Nyugat-Galíciában. In: Ravasz István (szerk.): Emlékek a hadak útja mentén. Budapest, 2006. HM HIM, 154–158. o.

⁹ Második Lengyel Köztársaság néven Lengyelország 123 év után vált ismét független állammá.

¹⁰ Danzig Szabad Város: Danzig és kétszáz környező település alkotta, részben autonóm városállam 1920 és 1939 között.

¹¹ Ezt például Magyarországon az 1947. évi XIX. törvény (a szovjet–orosz katonai emlékművek és hősi temetők kegyeleti gondozása tárgyában) szabályozta.

katonatemetők központosítását. Magyarországon az 1990-es években számos hősi halottat temettek át eredeti eltemetésük helyükről a temetőbe, de sajnálatos módon mindenféle adatrögzítés, dokumentáció nélkül, ami által rendkívül fontos adatokat semmisítettek meg.

Napjaink európai hadisírgondozó szervezetei túlnyomó többségben az egyes államok védelmi minisztériumaihoz köthetők. Ez Kelet-Közép-Európára is igaz, hiszen ezek az apparátusok Csehországban, Magyarországon és Romániában is a honvédelmi minisztériumok részét képezik,¹² míg Szlovákiában a Belügyminisztériumban működik,¹³ Lengyelországban pedig önálló államtitkársággként funkcionál.¹⁴ Eme hivatalok általános feladatai közé tartozik a hősi temetkezési helyek felkutatása, nyilvántartása, megóvása, ápolásának koordinálása.

Az hogy mi számít pontosan hadisírnak, azaz háborús elesettek egyéni vagy tömegsírijának, az országonként változhat. Általában annak a katonának a nyughelyét tekintjük annak, aki szolgálatteljesítése idején, harci cselekmény közben, vagy annak közvetlen következményeként vesztette életét.¹⁵ A legtöbb országban, ez a XX. század háborúira terjed ki és az ennél korábbi katonasírok már az örökségvédelmi hivatalok, illetve a régészeti intézmények hatásköreibe tartoznak. Akad azonban ellenpélda is: Magyarországon például a világháborúk mellett, a napóleoni háborúk és az 1848/49-es szabadságharc hősi sírjai, Romániában pedig az 1877/78-as függetlenségi háború katonáldozatainak nyughelyei szintén a hadisírgondozó szervezet hatáskörébe tartoznak.

Kelet-Közép-Európa államaiban a saját haderőikhez, nemzeteikhez köthető hadisírokat törvény védelmezi.¹⁶ Az egyes országokban található külföldi hadisírokat általánosságban a Genfi Egyezmények,¹⁷ továbbá államközi megállapodások óvják. Valamennyi „hadisírgondozó megállapodás” közös tartalmi jellemzője, hogy meghatározza az alapfogalmakat és azt a szerződő feleket kölcsönösen kötelező rendelkezést, amely szerint, a hadisírokat és a háborús emlékműveket mindegyik fél a saját területén, saját költségére gondozza, fenntartja, azok háborúatlanságát, valamint láthatóságát biztosítja. Mivel a nemzetközi hadisírgondozó egyezményeket országonként más és más sajátos tartalommal kell feltölteni, a régió államai külön-külön kötik, illetve kötötték meg ezeket az egyezményeket. Ennek köszönhetően, a hadisírgondozó szervezetek kormányközi jogi kötelezettségeit bonyolult

¹²Csehországban: Honvédelmi Minisztérium Veteránügyi Hivatal (Odbor pro válečné veterány Ministerstva obrany ČR); Magyarországon: Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztály; Romániában: Honvédelmi Minisztérium Hősök Kultuszának Nemzeti Hivatala (Oficiul Național pentru Cultul Eroilor).

¹³Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma, Közigazgatási Főosztály (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Sekcia verejnej správy)

¹⁴Harc és Mártírság Emlékezetét Őrző Tanács (Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa)

¹⁵Magyarországon az 1999. évi XLIII. törvény 3. § f) pontja szerint, a hősi temető, hősi temetési hely: a honvédelmi kötelezettség fegyveres vagy fegyver nélküli teljesítése közben elesettek, továbbá a teljesítést követően, ezzel közvetlenül összefüggésbe hozható okból elhunytak, valamint háborúban kényszermunkára hurcoltak és elhunytak eltemetésére, hamvaik elhelyezésére szolgáló temető (temetőrész), temetési hely.

¹⁶Csehország: 2004. évi 122. törvény; Lengyelország: 1933. március 28-i törvény a háborús sírokról és temetőkről; Magyarország: 1999. évi XLIII. törvény 40.§; Románia: 2003. szeptember 30-án elfogadott 379. törvény; Szlovákia: 2005. évi 130. törvény.

¹⁷1949. évi Genfi Egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvei (1977. évi I. és II. Jegyzőkönyv, 2006. évi III. Jegyzőkönyv). I. Genfi Egyezmény I. fejezet 17. cikk: „Az összeütköző Felek... ügyelnek arra, hogy a halottakat tisztességesen temessék el; hacsak lehetséges, annak a vallásnak szertartása szerint, amelyhez tartoztak; hogy sírjaik tiszteletben tartassanak; hacsak lehetséges az elhunytak nemzetisége szerint csoportosíttassanak; megfelelően karban tartassanak és úgy legyenek megjelölve, hogy azokat mindenkor meg lehessen találni.”

kapcsolatrendszer jellemzi. Az alábbi táblázat bemutatja, hogy Kelet-Közép-Európa országai ezidáig mely államokkal kötötték meg a „hadisírgondozó megállapodást”.

Csehország	Lengyelország	Magyarország	Románia	Szlovákia
Ausztria	Oroszország	Németország	Németország	Oroszország
Németország	Belorusszia	Oroszország	Oroszország	Németország
Ukrajna	Ukrajna	Ukrajna	Szlovákia	Csehország
Oroszország	Németország	Moldávia	Magyarország	Egyesült Királyság
Olaszország	Moldávia	Olaszország		Kazahsztán
Szlovákia	Üzbegisztán	Szlovénia		Románia
Szlovénia		Románia		Szlovénia
Egyesült Királyság				Szerbia
				Olaszország
				Törökország

A táblázatból kitűnnek a közös nevezők, mégpedig az, hogy a térség államai egytől-egyig megkötötték az egyezményt Németországgal és Oroszországgal. A magyarázat erre a tárgyalt országok földrajzi elhelyezkedése lehet, ugyanis Kelet-Közép-Európa az a két nagyhatalom közötti zóna, amely mindkét világháborúban színteret adott a haderők összecsapásának. A Német Szövetségi Köztársaság és az Oroszországi Föderáció jogelőd államai (ti. a Német Császárság és a Harmadik Birodalom; illetve az Orosz Birodalom és a Szovjetunió) haderőinek világháborús szereplése okán számtalan hozzájuk köthető hadisír található a területen. Magyarországon például 54 ezer, a második világháborúban elesett német katona nyugszik, míg Szlovákiában 23 997.¹⁸ Csehország és Szlovákia területén pedig 97325 szovjet katonát temettek el.¹⁹ Kelet-Közép-Európa államaiban csupán a második világháború német és szovjet hadisírgondozásának száma külön-külön is százazres nagyságrendű.

Emellett természetesen Kelet-Közép-Európa katonái is részt vettek a harcokban és sokan közülük hősi halált haltak – főként a második világháború során, – német, illetve kelet-európai (szovjet) hadműveleti területeken, illetve haltak meg fogolytáborokban. Ebből adódóan a térségben mindenkinek kölcsönös érdeke fűződött a kormányközi megállapodások megkötéséhez.

A táblázatban megfigyelhető az is, hogy a régió államai több esetben is kötöttek kormányközi megállapodást ázsiai országokkal is, például Szlovákia Kazahsztánnal. Ez annak tudható be, hogy az egykori szovjet tagállamok területén a kényszermunkatáborokban hatalmas számú fogoly vesztette életét. Csak a magyarok esetében 2-300 ezer között van azoknak a száma, akik a Szovjetunió valamelyik fogolytáborában haltak meg, vagy tűntek el. A hadifoglyok sírjai szintén hadisírnak minősülnek.

A táblázatból továbbá az is kitűnhet, hogy a régió államai egymással nem minden esetben kötöttek „hadisírgondozó szerződést”. Ennek több oka is lehet, például Lengyelország és Magyarország esetében az, hogy a felek jogi megállapodás nélkül is gondozzák egymás sírjait, ugyanakkor egyenlőtlen mértékben oszlik meg a hadisírok száma a két országban. A XX. századot

¹⁸ Dr. Ján Tomko–Dr. Michal Bochin: Német hadisírok gondozása a Szlovák Köztársaságban. In: Dr. Ravasz István (szerk.): Emlékek a hadak útja mentén. 2006, Budapest. HM HIM,

¹⁹ http://valecnehroby.army.cz/html/1_0.html (2013. 10. 21.)

figyelembe véve: míg Magyarországon csupán 258 olyan második világháborús lengyel menekült katona sírja található, akik nem harci cselekmény közben vesztették életüket, addig Lengyelországban csak az első világháborúnak köszönhetően, körülbelül 40 ezer magyar származású katona nyugszik. Ennek ellenére, a két ország közötti kormányközi megállapodás előkészület alatt áll.

Akad azonban olyan példa is, amikor a felek nem tudnak megegyezni a szerződés tartalmának meghatározásakor. Magyarország és Szlovákia között elsősorban a különböző történelemszemléletből adódó ellentmondások miatt, már évek óta húzódik az egyezmény megkötése. A vita tisztázása nem tartozik a kutató hatáskörébe, sem a feladatai közé. E sorok szerzője azonban annyit fontosnak tart megjegyezni, hogy a hadisír-gondozás nem csak politikai, hanem emberség és tisztelet kérdése is. Mindemellett a régióban még napjainkban is sokan keresik haza nem tért hozzátartozóik, felmenőik nyughelyét. A nyilvántartások megosztása, a kölcsönös együttműködés, a szakszerű munkamódszerek elsősorban őket szolgálják.

A következőkben az itt felvázolt helyzetkép alapján igyekszünk ismertetni a hadisírkutatással kapcsolatos problémákat.

A HADISÍR-GONDOZÁS NEHÉZSÉGEI

A probléma

Kelet-Közép-Európa országaiban talajfeltáró munkálatok (például régészeti ásatás, építkezés, útépítés, folyószabályozás stb.) közben a hadtörténelem kézzel fogható emlékei napjainkban is számos alkalommal kerülnek napvilágra. Emellett a régióban is egyre népszerűbbé vált a katonai relikviák, azaz a militáriák gyűjtése. Az „értékes kincsek” megszerzése érdekében a szenvedélyes gyűjtők nem csak a kereskedőket, csencselőket keresik fel, hanem magukat a csatatereteket is, ahol fémkereső műszerek felhasználásával dúlják a hadi múlt terepi nyomait. Tevékenységükkel helyre nem állítható károkat okoznak, ugyanis valószínűleg tudtukon kívül, de történeti források egy típusát tüntetik el.

Annak érdekében, hogy a tudomány és a társadalom számára is hasznos információkat szerezzünk, a hadtörténelmi helyszínek feltárását csakis szakszerűen – a munkafolyamat minden mozzanatát dokumentálva, az egyéni birtoklási vágyat mellőzve – lehet művelni.

A hadtörténelem napjainkra is fennmaradt terepi emlékei közül, kiemelt szerepet töltenek be a hadisírok, hiszen ott maga a háború főszereplője, a katona, az ember nyugszik. Sok esetben ezeket a sírokat a harci eseményeknek és a parancsoknak megfelelően időszakában, rögtönözve alakították ki, amelyek gyakran a településektől távol, napjainkra már ismeretlen helyen rejtőznek. Éppen ezért is jelent roppant nagy kihívást a sírok védelme, ugyanis azokat a pusztítás számos formája (például talajművelő, mezőgazdasági munkák, építkezések stb.) fenyegeti, amelyek közben gyakran észrevétlenül tűnnek el.

Sajnos néha az is előfordul, hogy a „militária kincsvadász” még a sírrablástól sem riad vissza, ezzel megsemmisítve a történeti forrásokat, amellyel ráadásul kegyeletsértést is elkövet. A leggyakrabban mégis az áttetetések során semmisülnek meg a kutatók számára oly fontos nyomok.

Amennyiben egy hadisír pontos helyét sikerül beazonosítani, felméri annak állapotát és a fontosabb környezeti tényezőket. Abban az esetben, ha egy hadisír

veszélyeztetett állapotban van, az ott nyugvó katona maradványait áttemetik, általában a helyi köztemetőbe. A legtöbb esetben az illetékesek temetkezési szolgáltatóhoz fordulnak, akik sírásókkal végeztetik el az exhumálást. Ilyenkor a munkások – minden dokumentálás nélkül – felszedik a csontokat és a kijelölt helyen újratemetik azokat. Felmerülhet a kérdés, hogy mégis mi a baj ezzel a módszerrel? A válasz az, hogy a fenti eljárás során olyan értékes információk semmisülhetnek meg, amelyek által akár a sírban nyugvó katona személyazonosítását szolgálhatná, vagy akár a hadtörténelem fontos forrása is lehetne.

Megoldási lehetőségek

Szakszerű feltárás

A megoldás az amerikai és a nyugat-európai példa helyi viszonyok közé való beültetése lehet. Ennek a különleges eljárásnak az első lépése a hadisírok régészeti jellegű feltárása. Hadisír előkerülésekor a feltáró munkálatokat végző szakember következtetéseket von le az áldozat földi maradványainak állapotáról, elhelyezkedéséről. Leírást tud adni a katona halálának körülményeiről, ha a leleteket eredeti helyükön vizsgálja. Például a felső végtagcsontok helyzetéből megállapítható, hogy a temetés időpontjában beállt-e már a hullamerevség. Szakszerű sírfeltárás nyomán akár azt is megtudhatjuk, hogy az elesett katona mit evett utoljára. A magyarországi kiskunhalasi kuruc tömegsírbán például dinnyemagokat találtak a maradványok között.²⁰ A terepen végzett kutatás során fontos szerepet kaphatnak a hadtudományi ismeretek is, hiszen a hadisírban előforduló jelenségeket számos esetben csak katonai ismeretekkel rendelkező kutató ismerheti fel.

Elég lehet egyetlen példát felhozni a hadisír-kutatás nyugat-európai szakirodalmából, hogy lássuk a szakszerű feltárás szükségszerűségét.²¹ A hadirégészet egyik tanulságos precedense egy 2003-ban megtalált első világháborús német katona sírjának a feltárása. Az elesettet egyenruhában temették el. A zubbonya koronás porosz gombjai már önmagukban sokat elárultak, de a hadirégészek felfedezték, hogy azok kétsoros oszlopban helyezkednek el a maradványokon. Ezzel megállapították, hogy a köpeny 1910M-típusú volt. A hadseregben a brandenburgi egysoros köpeny volt az általános, a kétsoros svéd típust csak a gárdaezredekben alkalmazták. Ez a megállapítás – és egy másik tárgyi lelet, amely a katona lakhelyére utalt – rávezette a kutatókat a megfelelő veszteségi listák átvizsgálására. A szakszerű feltárás eredményeként csaknem egy évszázad elteltével sikerült azonosítani az elesett katonát Jakob Hones személyében. Amennyiben a feltárás helyszínén összeszedik a gombokat, mielőtt a hadirégész megfigyelést végezhetett volna, nem tudták volna, hogy a gárdaezredek veszteségi listáin kell keresni az elesett katona nevét és így nem sikerült volna azonosítani a holttestet.

Muzeológiai vizsgálatok

²⁰ Bartucz Lajos: A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek. *Palaeopathologia* III. kötet. Budapest, 1966, 421–444. o.

²¹ Alastair Fraser: Finding Jakob. In: John Cooksey (ed.): *Battlefields Annual Review*. Pen & Sword Military, 2005, 29–41. o.; Nicholas J. Saunders: i. m. 98–137. o.; Andrew Robertshaw – David Kenyon: *Digging the Trenches. The Archaeology of the Western Front*. Pen & Sword Military, 2008. 174–181. o.

Hadisír-feltáráson a csontok mellett található tárgyakat megvizsgálva lehet következtetni az emberi maradványok származására. A hadirégész fémkereső detektorral átvizsgálja a kutatott területet. A csontváz körül előforduló katonai ruházat és felszerelés maradványai vagy a katonai mivoltára utaló személyes tárgyak megtalálása esetén bizonyosodhatunk meg arról, hogy hadisír feltárása vette kezdetét. A föld mélyén töltött évtizedek alatt a különböző ruha-, bőr-, fa-, papíryanagok nagy része lebomlik. A fém és műanyag időállóbb, ezért XX. századi hadisír feltárásakor – egyebek mellett – a következő tárgyak előkerülésére számíthatunk: lőfegyver, lőszer, kézigránát, szurony, rohamsisak, a katonai ruházat műanyag és fémgombjai, csatok, katonai bakancs maradványai, gázálarc, drótvágó olló, gyalogsági ásó, zseblámpa, kulacs, sátorfelszerelés fémrészei, evőeszköz-készlet, edény, bögre. Tisztek sírjában előfordulhat szablya, távcső, jelsíp is. A legtöbb esetben azonban a háborúk áldozatait felszerelésüktől megfosztva temették el.

A világháborúk hősi halottainak beazonosításánál a legnagyobb szerepe a katonai felszereléshez tartozó azonosító jegytoknak vagy fémlapnak (a katonai szleng szerint dögcédula, haláljegy) van. A második világháború idején a magyar honvédeket HUNGARIA-feliratú, alumínium anyagú 1936M. és 1939M. azonosítási jegytokkal látták el, amelyet a katona egy 100 cm-es vörösrézhuval bélésű gyapjúszinorra fűzve hordott a nyakában. A „dögcédulát” tartó tokokra egy 10x10-es felosztású táblázatot véstek, amelyekre a viselője azonossági számát lyukasztották. A tízjegyű azonossági számkombináció első négy jegye az anyakönyvi kerület száma, azt követte a születési év utolsó két számjegye, majd azt az utolsó négy a születési anyakönyvi bejegyzés folyószáma. Az ilyen leletek előkerülése rendkívül fontos lehet, hiszen a számsor megfejtésével azonosítható a katona. Emellett a személyazonosításnál szintén meghatározók lehetnek az előkerülő személyes tárgyak, például az írásos emlékek – igazolvány, zsoldkönyv, napló, levél –, ha a földfelszín alatti környezetben nem foszlottak szét, de segíthet egy tulajdonosa nevét viselő óra, cigarettatárca vagy öngyújtó is.

Az előkerült tárgyi leleteket minden esetben megfelelő biztonságot nyújtó csomagolásban kell eljuttatni az illetékes múzeumba, ahol a restaurátorok megtisztítják, illetve restaurálják a sírmellékleteket, majd az egyenruhákkal, hadi felszerelésekkel foglalkozó muzeológus beazonosítja azokat és szakértői véleményt állít ki. Ez alapján lehet megállapítani, hogy a csontok katona maradványok-e, illetve, hogy az egykori harcos mely haderőhöz tartozott.

Fontos megjegyezni, hogy az előkerült tárgyakat megvizsgálva csupán feltételezhetjük, hogy a katona melyik ország haderejében szolgált. Előfordult ugyanis, hogy a katonák más ország haderejének harceszközeit, felszerelését, ruházatát voltak kénytelenek használni. Ilyen helyzetben igyekeztek eltávolítani a különböző felségjelvényeket, nemzeti címereket, kokárdákat, főként, ha azok az ellenség garnitúrájából származtak. Ebből adódóan, hadisír feltárásakor a nemzeti jelvények, szimbólumok előkerülése nagyban segítheti az áldozat állami hovatartozásának megállapítását.

Annak ellenére, hogy papíron még nem született megállapodás, mégis szép gyakorlati példája volt a szlovák–magyar hadisír-gondozó együttműködésnek a 2009 novemberében végrehajtott repülőgéproncs feltárás, egyben exhumálás, amikor is a szlovákiai Búcs község mellett ráakadtak egy magyar felségjelzésű Me-109-es roncsaira és körülötte a pilóta, Horváth György hadnagy földi maradványaira. A

szakszerű feltárás eredményeként, a katona csontjait végül hazaszállították, és sikeresen azonosították.²²

Antropológiai vizsgálatok

Az emberi maradványok vizsgálata a hadisír-kutatás folyamatának szintén egy fontos lépcsőfoka. Az antropológiai vizsgálatok segítenek megválaszolni, hogy az áldozat milyen nemű és korú volt, illetve a csontokon tapasztalható traumatikus elváltozások esetén, megállapíthatók betegségek, sérülések vagy akár a halál okai is. Továbbá a csontvizsgálatok által megismerhetjük a katona metrikai és morfológiai jellemzőit, mint például a testmagasságát, vagy az alkatát. Az antropológia által az emberi rasszokra jellemző vonások is beazonosíthatóak, amely alapján következtetni lehet a harcos nemzetiségére. Épségben maradt koponya esetén, a szakember arcreekonstrukciót is készíthet, amelyet egy fényképpel összehasonlítva, még személyi azonosításra is szolgálhat. Szintén alkalmas lehet a fogtérkép is a névmeghatározásra, amennyiben az elesett katonának még életében rögzítették a foglenyomatát. A DNS-vizsgálat elvégzése és az eredmény egy feltételes rokon géntérképével való összehasonlítása a személyazonosítás egy további biztos igazságügyi antropológiai módszere.

Az antropológiai vizsgálat hasznos szerepet játszott 2011 nyarán is, amikor a magyarországi Pettenden szovjet tömegsír került elő. A helyszínre kiérkező szakemberek megfelelő módszerekkel tárták fel a háborús nyughelyet, majd ezt csonttani vizsgálatok követték.²³ Az elemzés során kiderült, hogy a sírban nyugvók addig feltételezett száma nem 6, hanem 9. Emellett számos adatot sikerült még kinyerni a csontmaradványokból, például több katona esetében megállapíthatóvá vált a halál feltételezett oka is.²⁴

A HADTÖRTÉNE SZEREPKÖRE

A vizsgált hadisír földrajzi elhelyezkedése, a feltárás során tapasztalt jelenségek és az előkerült leletek vizsgálatából származó információk együttes adathalmazának értékelése alapján végezhető el a hadtörténelmi kutatás. Ebben az esetben szakirodalmi és levéltári források, illetve visszaemlékezések segíthetnek meghatározni, hogy az adott területen pontosan mikor és kik között zajlottak a harci események.

A történelmszámára a kutatás során a legfontosabb forrásokat a veszteségi nyilvántartások jelenthetik. Az első magyar veszteségi nyilvántartások a Magyar Honvédség megszületéséhez köthetőek. Az 1848. évi XX. törvénycikk 5. §-a szerint a hadügyminisztériumnak gondoskodnia kellett arról, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású táborigazgatókkal látassanak el. Kossuth Lajos 1849. márciusi rendelete folytán Mednyánszky Cézár főlelkész előírta, hogy a táborigazgatók „... kötelessége a halottak bizonyítványait pontosan gyűjteni, és... jegyzékét a kórodai parancsnokság útján a hadügyminisztérium hadlelkészeti osztályához minden hónap végével felküldeni”. A rendelkezésünkre álló halotti bizonyítványok alapján arra lehet

²² Magó Károly: Végső nyughelyen. Aranyas, 2012. április. 72–73. o.

²³ Az antropológiai vizsgálatokat a Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság antropológusa, dr. Kővári Ivett és az éppen Magyarországon tartózkodó University of South Florida antropológus hallgatói végezték el az Oroszországi Föderáció budapesti nagykövetségének jóváhagyása mellett.

²⁴ Kővári–Tóth–Polgár: A pettendi tömegsír. (Megjelenés alatt.)

következtetni, hogy egyes alakulatoknál szolgáló tábori lelkészek, így például a felső-magyarországi hadseregnél, az aradi ostromseregnél, az 1. és a 3. huszárezrednél, az egri és a szabadkai katonai kórháznál az előírásoknak megfelelően vezették a halotti anyakönyveket.

Az első világháború idején szintén tábori lelkészek látták el a veszteségnyilvántartás és a katonatemetés feladatát. Az Osztrák–Magyar Monarchia katonái számára már szabványosították az azonosítási jegytkot és a benne rejlő betétlapot, vagy köznapi nyelven, a „dögcédulát”. A cédulán feltüntették a katona alakulatát, rendfokozatát, nevét, vallását, bevonulásának idejét, lakcímét, születési helyét és idejét, a védőoltások (himlő, tífusz, kolera) beadásának dátumait, valamint a halál esetén tájékoztatni kívánt személy megnevezését és címét. Az elesetteknél talált „halálcédulák” és egyéb iratok tartalmának feldolgozásával, a lelkészek kitöltötték az anyakönyvi űrlapokat, majd eljuttatták a vezető lelkészhez, aki a beérkezett dokumentumok alapján vezette az anyakönyvi ívet. A különböző felekezetekhez tartozó lelkészek átadták egymásnak az anyakönyvi nyomtatványok másolatait, hogy teljes legyen a veszteségi listájuk. A tábori lelkészek a temetőkataszterek feldolgozásával veszteségi kimutatásokat készítettek, amelyeket szolgálati úton felterjesztettek a közös hadügyminisztérium „segédközegeként” funkcionáló Apostoli Vikáriátussághoz. A kimutatások mellékleteként küldték meg az elesett katona azonossági jegyét, iratait (igazolvány, zsoldkönyv...) és személyi hagyatékát (napló, levelek, fényképek, személyes tárgyak stb.) is. A Bécsben működő Apostoli Vikáriátusságon minden katonáról veszteségi kartont készítettek, amelyeken a személyi és a temetőkatasztereken szereplő neveken túl feltüntették a személyi veszteség okát, körülményét és jellegét. A veszteségi kartont, a megküldött okmányokkal és jegyzőkönyvekkel együtt úgynevezett veszteségi okmánygyűjtőben helyezték el. A veszteségeket katalogizálva lajstromokba rendezték.

A második világháborúban a veszteségi nyilvántartás aprólékos és bonyolult folyamata a következőképpen alakult. Az első világháborúban alkalmazott módszer szerint a tábori lelkész, majd 1942-től a hadisír-nyilvántartó tiszt – az elesetteknél talált azonosítási jegytkot és a személyi okmányok alapján – elkészítette a temetőkataszter-lapot, amelynek egyik oldala, a betétlap tartalmazta az elesett katonára, a halálára, valamint a sírjára vonatkozó adatokat, a másik oldala pedig a helyrajzot és a sír térképvázlatát. Az így elkészült dokumentumot a „dögcédulával”, vagy a haláleset-jelentéssel és az elesettnél talált iratokkal együtt a HM 22. veszteségi osztályának továbbította. Ezt követően a tábori lelkész kitöltötte a tábori halotti anyakönyveket, amelyből másolatot is készített. Az eredetit a HM lelkészi osztálynak, míg a másolatot a HM 22. osztályának terjesztette fel.

A hadlelkészek havonta a főlelkész számára írásbeli jelentésekben (elesettek neve, rendfokozata, temetés helye, a sírjel száma) összesítették a havi veszteségeket, míg a HM 22. osztálya az adatokat kimutatásokban összesítette.

A HM 22. osztályán a beérkezett dokumentumok alapján, a tisztek számára rózsaszínű, az altiszteknek világoszöld, a legénységnek nyersszínű veszteségi kartont készítettek, amelyeken feltüntették a katona adatait. Ugyanitt állították össze a veszteségi okmánygyűjtőket, amelyekbe a megküldött „dögcédulát”, az elesett katona dokumentumait és személyes tárgyait helyezték el. Ezek után az áldozat okmánygyűjtőjét a hozzá tartozó veszteségi kartonhoz csatolták. A HM 22. osztályán a beérkezett dokumentumok adataiból veszteségi lajstromokat készítettek. A 22. osztály kérte hivatalosan a hősi halottak állami anyakönyvezését, amelyet a területileg illetékes anyakönyvi hivatalok végeztek el.

Ezek a veszteségi dokumentumok az 1848/49-es szabadságharc vonatkozásában elsősorban a megyei levéltárakban, az első világháború anyagai a bécsi Kriegsarchivban, a második világháború veszteségi nyilvántartásai a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban találhatóak.

Minél több begyűjtött információ áll rendelkezésünkre az előzetes vizsgálatokból, annál jobban leszűkíthetők az események. Amennyiben sikerül a katona személyét meghatározni (például a „dögcédula” felhasználásával, vagy DNS-vizsgálattal), a hadtörténeti levéltárak veszteségi dokumentumai, illetve a hadisírgondozó szervezetek veszteségi adatbázisai alapján további információkhoz juthatunk a katona háborús sorsával, a halálával kapcsolatban.

Az adatbázisokat azonban a másik irányból is alkalmazhatjuk. Abban az esetben, ha elég információval rendelkezünk (például tudjuk az eltemetés helyét és sikerül még meghatároznunk a katona alakulatát), akkor addig szűkíthető a kör, hogy akár a veszteségi lajstromok alapján is azonosíthatjuk a hősi halottat. A történész további feladatai közé tartozik az új adatokat az eddig ismert hadtörténelembe beilleszteni.

A szakszerű feltárás által megadhatjuk annak a lehetőségét, hogy többet tudjunk meg a katona halálának körülményeiről, szolgálati sorsáról, nemzeti hovatartozásáról, vagy a legfontosabbról, a személyazonosságáról.

A felsoroltak csupán részinformációk, mégis rendkívül fontosak lehetnek egy család, egy hozzátartozó számára és akár az ismert hadtörténelem képét is formálhatják. A történelem képes megelevenedni, amikor kézzel fogható örökségei kerülnek a kezünk ügyébe. Ebben a szellemben a hadisírok szakszerű feltárásával közel kerülhetünk egy katona egyéni sorsához, miközben megismerhetjük a hadtörténelem egy apró töredékét is, amelyet beilleszthetünk az addig ismert események sorai közé. A hadisír feltárása során tapasztalt jelenségek, a csontok antropológiai, valamint az előkerült tárgyak szakértői vizsgálata által nyert információkból kiindulva kezdhetjük meg a levéltári-könyvészeti kutatást az elesettre, a katonai alakulatra és a hadtörténelmi eseményekre vonatkozóan, hogy azokat térben és időben is képesek legyünk összekapcsolni.

Eredmények

Rendkívül eredményes példája a fenti módszerek alkalmazásának egy pár évvel ezelőtti ukrán–magyar együttműködés. Az ukrán Ivano-Frankivszki Vaszilij Stefanik Nemzeti Egyetem régészei 2008 őszén feltártak egy második világháborús magyar tömegsírt. A módszeres feltárás dokumentációit már Budapesten, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum magyar történész szakemberei dolgozták fel. A kutatás során, a tömegsírban nyugvó 16 honvéd közül 13 nevét sikerült beazonosítani és a harctéri cselekedeteikről, a halálukról, a temetésükről is sok minden kiderült.²⁵ Ezt követően a térségben több sikeres kutatás és feltárás is megvalósult. Ilyen volt a 2012-ben Ivano-Frankivszkban végrehajtott művelet is, amikor a német hadisírgondozó szervezet közreműködésével 156 második világháborúban elesett magyar katonát exhumáltak, majd a HM Katonai Hagyományörző és Hadisírgondozó Osztály²⁶ szervezése által a földi maradványokat újratemették a Potelics településen kialakított német katonai temető magyar parcellájában.

²⁵ Tóth Zsolt: Bukivna hősei és a M. kir. 49. honvéd gyalogezred. Honvédségi Szemle. 2011/1. 52–58.

O.

²⁶ 2012. december 1-től HM Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztály

Szintén a magyar hadisírgondozó szervezet munkáját dicséri a közelmúlt legnagyobb hadisír-kutató eredménye, amikor is 2012 nyarán azonosították a legendás hírű vitéz nemes Barankay József százados földi maradványait Ivano-Frankivszkban. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem birtokosának hazaszállításáról és újratemetéséről a honvédelmi miniszter azonnal döntött. A katonatisztet Hende Csaba búcsúztatta, majd a legnagyobb katonai végtisztességgel, ágyútalpon szállították végső nyughelyéhez a Fiumei úti sírkertben. A kutatást a projekt irányítója, egyben a magyar hadisírgondozó szervezet szakmai vezetője, Maruzs Roland tanulmányában ismerteti.²⁷

Ez utóbbi kutatómunka azonban a hadisír-kutatásnak nem e tanulmány bemutatni kívánt, problematikusnak nevezett *véletlenszerűen előkerült hősi sírokat vizsgáló* típusához, hanem egy másik ágához: az *előzetes kutatásokon alapuló* hadisír-kereséshez sorolható. A kettő között az a legfőbb különbség, hogy az utóbbi esetén a történeti kutatások jelentik a vizsgálatok első lépcsőfokát, amely által kijelölhető a kutatás célja, tehát a hadisír-kutatás ebben az esetben előkészített, szervezett, a projekt vezetője által irányított.

* * *

Nyugat-Európában és Észak-Amerikában már évtizedek óta komoly eredményekkel alkalmaznak a fentihez hasonló eljárásokat. Szerencsére Kelet-Közép-Európában is biztató a jövőkép. A térségben Lengyelország szolgálhat az élenjáró példával, hiszen ott már kutatóintézetek és egyetemek bevonásával, bevett módszerek alapján végzik a hadisírok kutatását és feltárását.²⁸ Romániában szintén törekednek a tudományos módszerek alkalmazására.²⁹ Kijelenthető az is, hogy a hadisír-kutatás területén már a régió mindegyik országa mutathat fel tudományos eredményeket, de a szakszerű eljárások alkalmazása sok esetben mégis csak alkalmoszerűnek mondhatóak. Reményeink szerint azonban a tudományt és a kegyeletet szolgáló módszerek mielőbb meg fognak honosodni a térségben.

²⁷ Maruzs Roland: Hatvannyolc esztendő jeltelenül, idegen földben. Vitéz Barankay József százados hazatérése. In: Tóth Zsolt (szerk.): Hősök nyomában. Tanulmánykötet a hadisírkutatásról. Megjelenés alatt. (Várható megjelenés: 2013. december, Zrínyi Kiadó)

²⁸ Andrzej Kola: Belzec. The Nazi Camp for Jews in the light of archeological sources. Excavations 1997–1999, The Council for the Protection of Memory and Martyrdom/United States Holocaust Memorial Museum, Warsaw/Washington 2000.; Ossowski-Piatek-Brzeziński-Zielińska-Parafiniuk: Identification of the site of skeletal remains from World War II. In: Arch Med Sadowej Kryminol. 2009 Júl.–Szept. 59 (3): 243–7. o.; Ossowski-Brzeziński-Piątek-Potocka-Banaś-Janus-Jałowińska-Parafiniuk: The use of search techniques employing ground-penetrating radar in forensic medicine. In: Problems of Forensic Sciences 2011. LXXXVII. 253–263 o.;

²⁹ <http://once.ro/PROCEDURA%20EXHUMARII.pdf> (2013. 10. 22.)

Gaál Gyula–Molnár Katalin:

A MÉDIA SZEREPE A BIZTONSÁGOS, ÉLHETŐ KÖZÖSSÉGEK FORMÁLÁSÁBAN¹

Rezümé:

Úgy gondoljuk, Pécsen ma semmivel sem rosszabb az élet és az azt markánsan meghatározó biztonság, mint korábban volt. Láttuk, hogy az objektív tények is ezt mutatják. Hogy ez ne csak papíron, hanem a valóságban is így legyen, s a helyiek is így érezzék, azon kell és érdemes dolgozni. De csakis együtt – a civileknek, a rendőröknek és a sajtónak közösen.

Kulcsszavak:

Pécs; civilek; rendőrök; sajtó.

Gyula Gaál – Katalin Molnár: The role of the Media in forming safe and liveable communities

Abstract:

In Pécs, life determined strongly by security is not worse today than it was earlier. This was confirmed by objective facts. It is worth working on that this statement should not be valid only on paper but in reality and local people should feel the same. We have to work on that but only together – citizens, police and the Media as well.

Key words:

Pécs; citizens; police; media.

2012 júliusában egy csinos, fiatal, rendőrségi pszichológusnőnek nyoma veszett egy fülledt hétvégi éjszakán, amikor az egyik pécsi szórakozóhelyről egyedül, gyalogosan hazafelé tartott a belvároshoz közeli lakásához vezető úton. A rendőrség jelentős erőket mozgósított felkutatása érdekében. A civil közösség (szülők, barátok, ismerősök, szimpatizánsok) sem tétlenkedtek: soha nem látott összefogás szerveződött a Facebookon, amelyhez néhány nap alatt nyolcezer ember csatlakozott.

Az eltűnést követő harmadik napon játszó gyerekek otthonától nem messze egy bokros területen megtalálták a holttestét. A helyszíni szemle megállapítása szerint emberölés történt. A nyomozást kiemelt médiaérdeklődés és felfokozott társadalmi várakozás kísérte. A holttest megtalálásának másnapján a rendőrség DNS-anyagmaradvány alapján azonosította a feltételezett elkövetőt, akit három nap múlva – az eltűnéstől számított egy héten belül – elfogtak.

Az eredményes nyomozást és a körültekintően, alaposan megszervezett elfogást követően a média és az állampolgárok részéről a rendőrségi eljárást mindvégig bizalmatlanság, kétkedés, hisztériakeltés övezte, megkérdőjelezve a nyomozás szakszerűségét és hitelességét, aláásva a rendőrség tekintélyét. És Pécs „közbiztonsági zuhanórepülése” a médiában azóta is tart, eddig úgy tűnik, megállíthatatlanul...

Az első és legfontosabb megvizsgálandó és eldöntendő kérdés: valóban problémáról van-e szó? Problémának azt a szituációt tekintjük, aminek nincs kész megoldása, azt mindig az adott helyzetben benne lévőknek kell, ráadásul közösen megalkotniuk. A probléma sohasem rejtvény, aminek előre megadott megfejtése van,

¹ A jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetemen 2013. június 27-én, *A változó rendészet aktuális kihívásai* című nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

s csak egyetlen helyes megfejtés képzelhető el. A probléma mindig olyan, konkrét körülmények összjátékaként, sajátos okok következményeként előálló egyedi helyzet, amelynek nincs és különösen nincs egyetlen, üdvözítő megoldása. A megoldást mindig a (probléma) helyzet pontos felismerése, az okok feltárása, elemzése, a lehetőségek számbavétele és a következmények figyelembevételének utáni felelősségteljes döntéshozatal után lehetséges megtalálni.

Jelen esetben a kérdés – sajnos – könnyen megválaszolható: igen, itt problémáról beszélünk. Sőt, nem pusztán egyetlen problémahelyzetről, hanem egy hónapok óta zajló és a mai napig szünni nem akaró folyamatról, amely egy nagyváros hétköznapjait, lakóinak életét mérgezi, és egyelőre nemigen látszik a kiút... A Pécssett zajló folyamatot tehát egyértelműen problémaként értelmezve, a továbbiakban immár ennek figyelembevételével foglalkozunk vele.

Célunk, hogy – stílszerűen a kulisszák mögé benézve – megértsük: mi történt pontosan? Most mi zajlik? S hová vezethet ez az egész? Az is motivál minket, hogy ha tudunk, hozzájáruljunk ahhoz, hogy meg lehessen állítani, sőt, egy másféle, megnyugtató irányba lehessen fordítani a folyamatot. Merészebb céljaink között szerepel, hogy gondolataink ne csak egy helyi probléma elemzéseként szolgáljanak. Szeretnénk vitát nyitni arról, mi a teendő akkor, ha netán egy nagyobb közösséget (egy országot), és annak egész rendőrségét érintene egy hasonló jellegű probléma...

A probléma feltárása

A média negatív megnyilvánulásai a sajtóhírek tükrében

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül tallózunk az írott és elektronikus sajtó közvélekedést markánsan befolyásoló, alakító írásaiból:

Dátum	Cím	Szerző	Hírforrás
2012. július 21.	Bándy-ügy: lezárva – a rendőrség szerint	Máté Balázs	BAMA ²
2012. július 23.	Bándy-gyilkosság: a sztárnyomozót meggyőzték, a helyieket nem	Máté Balázs	BAMA ³
2013. április 11.	A nők elleni erőszak miatt tüntettek Pécssett	MTI	Index ⁴
2013. április 13.	Közbiztonság Pécssett: a számok nem hazudnak?	Máté Balázs	BAMA ⁵
2013. április 29.	Miért lett Pécs az erőszak városa?	Sebestyén István	ATV ⁶
2013. május 14.	Pécs és a Bűn	Kerner Zsolt	444 ⁷

² <http://www.bama.hu/helyi-ertek/velem-en/bandy-ugy-lezarva-a-rendorseg-szerint-453038>

³ <http://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar/bandy-gyilkossag-a-sztarnyomozot-meggyoztek-a-helyieket-nem-453306>

⁴ http://www.index.hu/belfold/2013/04/11/a_nok_elleni_eroszak_miatt_tuntettek_pecsett/

⁵ <http://www.bama.hu/baranya/kozelet/kozbiztonsag-pecsett-a-szamok-nem-hazudnak-492795>

⁶

http://www.atv.hu/belfold/20130429_bandy_kata_polgarmester_lany_miert_lett_pecs_a_gyilkossagok_varosa

⁷ <http://www.444.hu/2013/05/14/pecs/>

2013. május 16.	Pécs, a bűn városa	Alfahír	Alfahír ⁸
2013. június 11.	A RENDŐRSÉG MEGÍTÉLÉSÉT A KOMMUNIKÁCIÓ IS BEFOLYÁSOLJA	Babos Attila	BAMA ⁹
2013. június 13.	Kultúra helyett a bűn városa? – Pécs egyre csak csúszik a lejtőn	Stemler Miklós	HVG ¹⁰
2013. július 13.	Pécs: Két bűntény megrokkantotta a város biztonságérzetét	Ungár Tamás	Népszabadság ¹¹

A rendőrség és a média kommunikációs kapcsolatának alakulása

A rendőrség médiával történő kapcsolattartásának módját az országos rendőrfőkapitány által kiadott részletes normatív rendelkezés szabályozza. A *mediatartalom-szolgáltatók részére adható tájékoztatás rendjéről* szóló 10/2013. (III. 14.) ORFK utasítás 2013. március 15-én lépett hatályba.¹² Az új szabályozás a sajtóval történő kapcsolattartás rendjéről és az egységes tájékoztatásról szóló korábbi belső rendelkezést váltotta fel. A rendőrségi kommunikációs szervek részére követelményként fogalmazódik meg a gyors reagáló képesség, a hitelesség, az egységesség, a következetesség, a közérthetőség és a pártatlanság. Ezen alapelveknek megfelelően születtek a következő, médiumokban megjelent rendőrségi közlések, amelyek célja a közrendi, közbiztonsági helyzet objektív bemutatása volt:

Dátum	Cím	Szerző	Hírforrás
2012. július 21.	Sajtótájékoztató	Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság	YouTube ¹³
2013. február 20.	Baranyában 11 százalékkal csökkent a bűncselekmények száma 2012-ben	Hajdu Zsolt	BAMA ¹⁴
2013. április 30.	Kiakadt az atv.hu-ra és csúsztatással vádolja őket a baranyai rendőr-főkapitányság	Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság sajtóközlemény	Pécsi Újság ¹⁵
2013. május 14.	A pécsi rendőrség ígéri,	Máté Balázs	BAMA ¹⁶

⁸ http://www.alfahir.hu/pecs_a_bun_varosa

⁹ <http://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar/a-rendorseg-megiteleset-a-kommunikacio-is-befolyasolja-501765>

¹⁰ http://www.hvg.hu/itthon/20130613_Pecs_kultura_bun_lecsuszas

¹¹ http://nol.hu/belfold/20130713-ket_bunteny_megrokkantotta_a_varos_biztonsagerzetet

¹² HIVATALOS ÉRTESÍTŐ 2013. évi 13. szám 1943–1950. o.

¹³ <http://www.youtube.com/watch?v=mgSWS7Bmewl>

¹⁴ <http://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar/baranyaban-11-szazalekkal-csokkent-a-buncselekmények-szama-2012-ben-484943>

¹⁵ <http://www.pecsiujsg.hu/pecs/hir/helyi-hireink/kiakadt-az-atvhu-ra-es-csusztatással-vadolja-oket-a-baranyai-rendor-fokapitanysag>

¹⁶ <http://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar/a-pecsi-rendorseg-igeri-mindent-megtesz-a-biztonsagerzet-noveleseert-497347>

	mindent megtesz a biztonságérzet növeléséért		
2013. július 25.	A főkapitány szerint szubjektíven sem kell félnünk	Pécsi Stop	Pécsi Stop ¹⁷
2013. július 26.	Pécs: jobbak a rendőri mutatók	Magyar Nemzet	Metropol ¹⁸
2013. július 26.	Pécs nem a bűn városa	Bóka Máté	Pécsma ¹⁹
2013. augusztus 5.	Biztonság: kedvező baranyai adatok	Máté Balázs	BAMA ²⁰

A probléma elemzése

(Ami elromolhat, az el is romlik? De miért is?)

Baranya megyében és Pécsen a vizsgált időszakban relevánsan csökkent mind az ismertté vált, mind a közterületen elkövetett bűncselekmények száma, és kedvezően alakultak a felderítési mutatók is – ugyanakkor a pécsi polgárok szubjektív biztonságérzete romlott. A szubjektív biztonságérzetet számos más tényező is befolyásolja, ide tartoznak azon eseti, de jellegüknél fogva nagy közérdeklődést kiváltó események, amelyek a lakosság biztonságérzetére jelentős hatással vannak, és a média figyelmét is felkeltik.

A rendőrség érzékelte a lakossági igényeket, és ennek megfelelően a szolgálati tevékenységét igyekszik a polgárokhoz közelebb vinni. Pécsen egyidejűleg az állandó négy járőrpáron és a három mozgóór-páron túl forgalom-ellenőrző járőrök, valamint baleseti helyszínelők látnak el szolgálatot. A bűnügyi állomány bűnmegelőzési és bűnfelderítési célú közterületi szolgálatot teljesít. A városban harminchat körzeti megbízott szolgál. A közelmúltban négy kerékpáros rendőrajárőr kezdte meg szolgálatellátását, a gépkocsizó járőrök szolgálati idejük meghatározott részét gyalogosan végzik. A folyamatos közterületi rendőri jelenlétet a Pécsi Rendőrkapitányság kiemelt feladatának tekinti, mindent megtesz annak érdekében, hogy a jogsértések száma csökkenjen, a helyi lakosok és a városba érkező turisták biztonságban érezzék magukat.

A bűnfelderítés mellett a megelőzésnek is jelentős szerepe van. A rendőrség megyei bűnmegelőzési programjai valamennyi célcsoportot (ti. a gyermek- és fiatalokékat, a felnőtteket, az időskorúakat) megszólítják annak érdekében, hogy ne váljanak bűncselekmények áldozatává. Több mint ötven olyan kidolgozott és bevezetett program működik, amelyek a szezonális veszélyekre, illetve kor- és célcsoportokra fókuszálva segítik a bűnmegelőzést.

Új kezdeményezésként a rendőrség Járási Közbiztonsági Egyeztető Fórumokat szervezett a járási székhelyeken a polgármesterek, kisebbségi önkormányzati vezetők, polgárőr-szervezetek vezetői, tankerületi igazgatók, egyházi és alapítványi iskolák vezetői és járási hivatalvezetők részvételével, interaktív módon. Többek között arról is tárgyaltak, hogyan lehetne a helyben élők biztonságérzetén javítani és a bűnmegelőzést tovább erősíteni.

¹⁷ <http://www.pecsisstop.hu/regio/a-fokapitany-szerint-szubjektiven-sem-kell-felnunk/1167752/>

¹⁸ <http://www.metropol.hu/itthon/cikk/1067066-augusztustol-erkeznek-az-atdolgozott-szamlak>

¹⁹ <http://www.pecsma.hu/vezeto-hir/pecs-nem-a-bun-varosa/>

²⁰ <http://www.bama.hu/baranya/kek-hirek-bulvar/biztonsag-kedvezo-baranyai-adatok-509775>

A megoldások valójában messze túlnőnek a rendőrség szakmai kompetenciáján, és közös társadalmi összefogást igényelnek.

A közösség biztonsága – vagy, ahogyan azt mi javasoljuk megnevezni: a biztonságos, élhető közösség – az állami szervek hatósági intézkedései, az egyén és a közösség tevékenységei, az állampolgárok önvédelmi képességei, valamint a vállalkozói piac nyújtotta szolgáltatások együtteséből alakul ki. A közösség biztonságának védelmében alapvető szerepe van a rendőrségnek, de annak megteremtésében pótolhatatlan a közösség tagjainak és a civil szervezeteknek a támogatása.

A probléma kezelése

A magyar rendészettudomány évtizedek óta használja a *közrend* és a *közbiztonság* fogalmakat.²¹ Tapasztaljuk, hogy újra és újra ugyanazokba a nehézségekbe és ellentmondásokba ütköznek a szakemberek. Úgy látjuk, hogy nem véletlenül. Ezeknek a fogalmaknak a használói, hívei ugyanis még mindig abból a megközelítésből indulnak ki, hogy a közrend és a közbiztonság megteremtése, az azon való „örködés” a rendészet, a rendőrség dolga.

A tapasztalatok szerint azokban az államokban, ahol ez a hit sokáig és erősen tartja magát, a biztonság valós helyzete és a lakosság biztonságérzete²² nem javul, sőt, inkább romlik. Ahol viszont szakítottak ezzel a meggyőződéssel, és elkezdtek a biztonság megteremtése, fenntartása céljából másféle, nevezetesen közösségi típusú megoldásokon dolgozni, a helyzet ennek ellenkezőjére változott. Az ezekhez a megközelítésekhez illő *rend* fogalma a következő: „*Rendnek azt tekintjük, ha az egyének sokféleségük ellenére, függőségek és kiszolgáltatottságok létrejötte nélkül képesek együttműködni egymással.*”²³ Ennek megfelelően „... *társadalmi problémának tekintjük mindazt, ami függőséget és kiszolgáltatottságot eredményez, és/vagy akadályozza az egyének konfrontációmentes együttműködését. E két definíció alapján a rendészet társadalmi szerep-meghatározása a következő: A rendészet a társadalmi intézményrendszernek az a szegmense, amely a sokféleség együttműködését a fenti rendfogalommal kompatibilis módon törekszik biztosítani, és célul tűzi ki, hogy a lehetőségekhez képest, a saját eszközeivel a minimumra csökkentse a társadalmi problémákból következő konfliktuspotenciált.*”²⁴

A fenti idézetet tartalmazó tanulmány a továbbiakban lépésről lépésre ismerteti nemcsak azt a módot, ahogyan ez a feladat elvégezhető, hanem azokat a következményeket is sorra veszi, amelyek kiszámíthatóan bekövetkeznek. „... *A rendészet társadalmi szerepét tehát egy katalizátoréhoz hasonlíthatjuk: elősegíti a valamennyi polgár számára hasznos együttműködési módok elterjedését és*

²¹ Néhány erre vonatkozó összefoglaló igényű írás:

- Szamel Lajos: A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai. Rendészeti Tanulmányok 1992/1.
- Irk Ferenc: A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője. Kriminológiai Tanulmányok 40. OKRI, Budapest, 2003
- Korinek László: Objektív biztonság – szubjektív biztonság – félelem. Magyar Jog, 6, 1995, 325. o.
- Krémer Ferenc: A (köz)biztonság jelentéséhez. Rendészeti Szemle 2009/2. szám, 62–90. o.
- Krémer Ferenc: A biztonság intézménye és a rendőrség. Replika 2011/1. szám, 205–230. o.

²² Idehaza jó ideje sokat lehet találkozni a *szubjektív biztonságérzet* fogalmával is.

²³ Krémer Ferenc–Molnár Katalin–Szakács Gábor–Valcsicsák Imre: A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció. In: Tanulmányok a rendészeti stratégiához. Rendészeti Szemle 2010, Különszám, 288. o.

²⁴ Uo.

fennmaradását, maga azonban csak közvetetten létrehozója ezeknek a folyamatoknak. Másként fogalmazva: a rendészet szolgáltatást nyújt. Tevékenységének ezért figyelemmel kell lennie a polgárok és közösségeik igényeire, a közösségekben megjelenő problémákra. Hogy katalizátorszerepének meg tudjon felelni, állandóan fejlesztenie kell önmagát, nyitottnak és együttműködésre képesnek kell lennie. A rendészet társadalmi szerepének fenti meghatározása alapján az egyes paraméterek minőségére nézve ez a szerep az alábbi módokon hat:

- a civileket és életfolyamataikat tekinti elsődlegesnek, a rendészetet ebben való részvételként, ennek elősegítéseként fogja fel, azaz megteremti a közösségre orientáltság alapjait;
- a rendészeti hatalmat az egyének együttműködését elősegítő erőként és felhatalmazásként, azaz a civilektől függőként fogja fel, az ezzel létrejövő hatalomfelfogás problémamegoldásra kapott felhatalmazásnak tekinti a hatalmat;
- a rendhez való viszonyt az határozza meg, hogy ez a társadalmi szerep a rendet együttműködésnek fogja fel, a rend együttműködés nélkül nem hozható létre és nem is tartható fenn, a rendészeti tevékenységet ebből következőleg a kooperatív rendfelfogásnak kell irányítania;
- a szervezetben is csak akkor lehet rend, ha nincsenek függőségek és kiszolgáltatottságok, ha a szintek és egységek funkcionálisan szervezettek, az együttműködés bennük és közöttük mentes a társadalmi problémáktól, s ekkor lehetővé válik, hogy a kritikát ne hatalmi pozíciók veszélyeztetéseként, hanem a problémamegoldás nélkülözhetetlen eszközeként fogják fel, hiszen az a szervezeti célok iránti lojalitásból következik.²⁵

Az ebből az értelmezésből fakadó működés eredményeként az említett országokban a civilek élhetőnek, biztonságosnak tartják lakóhelyüket, a rendőrség presztízse folyamatosan emelkedőben van, a rendőrök és a civilek egymással együttműködnek. És (láss csodát!): a kettőjük közötti közvetítő szerepet betöltő média is ugyanezen fáradozik. A feladat tehát nem megoldhatatlan, „csupán” rá kell jönni azokra az összefüggésekre, amelyek mentén ez az eredmény – persze nem máról holnapra, de – elérhető és fenn is tartható. Számos nyugat-európai példa mutatja, hogy merre lenne érdemes elindulni. Természetesen náluk sem tökéletes minden. Nem kell azt gondolnunk, hogy ott kolbászból van a kerítés. A különbség azonban abban a tekintetben óriási, ahogyan ott a problémákhoz viszonyulnak.

A problémákhoz való viszony

Mindenekelőtt a helyzetek pontos felismerésével kezdődik a folyamat, ahol eldőli, mi számít problémának, s mi nem. Nem minden probléma ugyanis, ami annak látszik, és fordítva: vannak ügyek, amelyeket nem tekintenek problémának. Utóbbiak aztán hosszú ideig a szőnyeg alá söpörve csak gyűlnek, gyűlnek, majd egyszerre eszkalálódnak. Erre a magyar rendőrség rendszerváltás óta eltelt immár huszonnégy éves történetében egy sor példát találhatunk.

Ha sikerült azonosítani a problémákat, akkor jöhet a problémahelyzet vagy folyamat elemzése, az okok őszinte feltárása. Erre való a rendészettudomány, amelynek eredményeit a rendészeti vezetők, illetve a politikusok Nyugat-Európa-szerte támogatják és használják is.

Ha tudjuk az okokat, értjük azok keletkezésének hogyanját, akkor következik a felelősségteljes döntések konszenzusok útján való meghozatala. A felelősségvállalás abban áll, hogy a döntés pillanata előtt gondosan számolnak a bekövetkező lépések

²⁵ Uo.: 289. o.

várható következményeivel is. A kínálkozó lehetőségek közül nyilvánvalóan azokat választják, amelyek a legtöbb jó, avagy a legkevesebb rossz következménnyel járnak. Minden esetben a közösségek életére gyakorolt hosszabb távú hatásokkal számolnak – ezért nélkülözhetetlenek a társadalomtudományok a modern demokratikus rendészet számára. Nem véletlen az sem, hogy a fejlett európai rendőrségek kivétel nélkül növelik az ilyen irányú kutatásokra és képzésre szánt kereteket.

A média szerepe, hatása a közvélemény és a közösségek formálásában

Mint látjuk, a civilek és a rendőrség a demokratikus jogállamban nem egymás ellenségei, hanem együttműködő partnerei. *A rendőrség a közösségben, azaz a civilekkel és a civilekért dolgozik.* Közös teremtik meg és tartják fenn vagy állítják helyre a biztonságot, amely az alapja az élhető települések működtetésének. Az együttműködést azonban mindig irányítani, moderálni kell valakinek, s ez – a biztonságról lévén szó – ez esetben egyértelműen a szakemberek, azaz a rendőrök feladata. A civileknek viszont az állam ellenőrzési, értékelési és javaslattételi szerepet kell, hogy biztosítson: ezt nevezzük *civil kontroll*nak. Ennek a modern rendészetben különféle hatékony módszerei vannak.

S hogy jön (adott esetben szó szerint is) a képbe a média? A médiának, mint közvetítőnek az a feladata, hogy az együttműködés módjáról, minőségéről, és ha vannak olyanok, akkor a nehézségekről és kudarcokról is folyamatosan árnyalt és hiteles képet nyújtson a közösségnek. Tipikusan középen kell állnia: sem egyik, sem másik irányban nem lehet elfogult. Különösen nem ugraszthatja egymásnak a két együttműködő felet, neki csak a közvetítés a dolga a maga speciális technikai és szakmai eszközeivel.

Ha mindhárom közreműködő partner ezen elvek mentén járna el, akkor közel sem volna ennyi akadály a folyamatban. Erről azonban meg kell állapodni, lehetőleg országosan, de helyileg mindenképpen. Le kell szögezni: egymással, egymásért, és nem egymás ellen kell dolgoznia mindhárom partnernek. Csak így javítható a helyzet – már persze ha valóban ez az érdeke mindenkinek.

A rendőrség kommunikációja

Egy szervezet kommunikációja mindig két részre osztható: a belsőre és a külsőre.²⁶ *A belső kommunikáció* – főleg ha arra, mint az együttműködés nélkülözhetetlen alapelemére tekintünk – *a leghatékonyabban akkor működik, ha egymást elfogadó, egymással partneri, azaz egyenrangú viszonyban lévő emberek között zajlik.*

A magyar rendészeti kultúra ma korántsem ilyen közeg. Valamennyi tevékenységi körét – sokszor szakmailag teljesen indokolatlanul, csupán a megszokás okán – át-meg átszövi az erős hierarchizáltság. Ez a körülmény a kommunikációt minimum nehezíti, lassítja, akadályozza, sőt sokszor egyenesen lehetetlenné teszi. Amíg ez a helyzet, addig a külső kommunikációban is igen nehéz, sőt, lehetetlen elvárni, hogy azok a rendőrök, akiket a merev hierarchia irányítottként folyton csak „alattvalói” szerepre és beszédmódra kényszerít, képesek legyenek partnerséget megjeleníteni a civilekkel való kapcsolatokban. Márpedig a rendészet sikeres működésének a demokratikus társadalomban elengedhetetlen feltétele a civilekkel való állandó és gördülékeny együttműködés. Ha a rendőrség társadalmi szerepét akként fogjuk fel, hogy az a maga speciális eszközeivel a társadalmi konfliktusok csökkentésén fáradozik, akkor magától értetődő, hogy ehhez *azokkal kell szüntelenül egyenrangú*

²⁶ És persze nyílra és látensre, azaz olyanra, amelyet a felszín mutat, illetve olyanra, amely csak a sorok közül olvasható ki. Ez közvetve persze összefügg a belső és a külső kommunikáció közti ellentmondásokkal is. Ez a kérdés azonban nem tárgya ennek az írásnak.

és oda-vissza működő (külső) párbeszédet folytatnia, akiknek biztonságával (ő is) foglalkozik (vagyis az emberek közösségeivel).

Ez a külső kommunikáció két területen történik. Az egyik – ráadásul a nagyobb – terület a *rendészeti szakemberek és az ügyfelek találkozása*, legyen az a rendőr egyszerű látványa a közterületen, vagy igazoltatás, kihallgatás, baleseti vagy bűnügyi helyszínelés, házkutatás, telefonos segélyhívás. *Ez maga az „áru”, itt konkrétan az a biztonsági szolgáltatás, amelyet a rendőrség nyújt a civileknek.* A másik terület az, *ahogyan a rendőrség, mint szervezet önmagát a nyilvánosság előtt megjeleníti*, amilyen képet önmagáról mutat. *Ez a „kirakat”.* Ha az árukészlet és a kirakat nincs összhangban egymással, a vevő joggal lesz csalódott: ha a rendőrségi közönségszolgálat (public relations – PR) során küldött üzenet nem esik egybe a civilek hétköznapi tapasztalataival, a rendőrség imázsa hamis lesz. Az emberek bizalmát és ez által együttműködését a rendőrök akkor sem nem élvezik, ha egyébként egyenként méltóak lennének az elfogadásra, tiszteletre, megbecsülésre. Az egyes rendőrök csak kivételek maradnak, míg a szervezet általában megvetés, gúny, ironia, nevetség tárgya lesz. A mai magyar rendőrségi presztízs 2006 óta tartó zuhanórepülése sajnos iskolapéldája ennek a törvényszerűségnek. Éppen innen kellene megtalálni a kivezető utakat. Nézeteink szerint vannak! Egy lehetséges utat szeretnénk bemutatni a jelen tanulmányban.

Mit? Mikor? Hogyan?

A rendőrség külső kommunikációjának három lényeges kérdésben kell tudnia jól teljesíteni: nem mindegy, *mit közöl*; nagyon fontos, hogy *mikor áll a nyilvánosság elé*; és sokszor csupán azon múlik a siker, hogy *hogyan teszi mindezt*.

Ha jól megnézzük, minden elrontott nyilatkozatban három hibát lehet elkövetni:

- Ha a rendőrség részéről nyilatkozó olyat mond el, amit nem lehetne, és olyat nem mond el, amit pedig el kellene, az egyformán gond. Nyilvánvaló, hogy vannak szolgálati érdekből elhallgatandó információk. Ezek kiszivárgása, „elköttyögése” ugyanolyan rossz következményekkel jár, mint az, ha elkendőzünk valami olyasmit, ami pedig nagyon is a nyilvánosságra tartozna. Mindenekelőtt tehát jól kell bánni az információkkal. Ez szerencsére tanulható, intellektuális készségek dolga az egész. Meg persze a szervezeti kultúráé, amelyben a nyílt, a civilek számára is átlátható működés feltétlenül követendő érték...
- A másik hibalehetőség a megfelelő időzítésben rejlik. Ha túl korán hangzik el egy nyilatkozat, az ugyanolyan baj, mintha túl későn jelenünk meg a nyilvánosság előtt. Mesterségesen, félelemből, tanácsstalanságból, hozzá nem értésből visszatartani információkat sokkal károsabb, mint vállalni, hogy a konkrét ügyben nagyon keveset tudunk, vagy valóban nem tudunk semmit. Ha a rendőrség nem mond semmit, törvényszerű, hogy úgylis megindul a találgatás. Utólag aztán sokkal kellemetlenebb mindjárt a cáfolatokkal, az addigra önálló életet élő tévhitek eloszlatásával előhozakodni. Ráadásul ilyenkor az elhangzottakat már nem lehet módosítani, vagyis eleve vesztes pozícióból indulhat a rendőrségi kommunikátor, bárki legyen is az. A keveset is érdemes – persze megfelelő tálalásban – megosztani a sajtóval, s ügyelni arra, hogy az pontosan kerüljön a hírekbe. Ezért van szükség a sajtó munkatársaival kialakítandó korrekt együttműködésre, ahol idő előtt és kontroll nélkül soha nem megy, mert nem mehet ki információ. Nem könnyen és gyorsan, de ez az együttműködés igenis kialakítható, fejleszhető.
- A harmadik a hogyan kérdése, azaz a stílus. Egyfelől a lehető legpontosabb, korrekt, tényszerű, de mégsem érzéketlen és legfőképpen nem cinikus,

lekezelő, semmiképpen sem kiszolgáló igényű közlésmódot kellene választani. Ez nemcsak beszédmód, hanem attitűd kérdése is. Vagyis nem elég, ha a szóvivő beszélni tud (bár e téren is vannak még hiányosságok), hanem emberinek és hitelesnek is kell lennie. Ez jórészt a személyiségből árad – vagy nem. Vagyis legalább annyira rátermettség alapján is kellene válogatni, mint amennyire a készségek és a képzettség szerint. Másfelől pedig tanulható és tanulandó lenne a hivatalos stílus köznapivá, azaz a civilek számára is érthetővé „fordítása”. Ezzel nem a rendőrség és a civil világ közti távolságot hangsúlyoznánk és növelnénk minden egyes nyilatkozattal, hanem az áhított hidakat építenénk szóról szóra, mégpedig egyszerűen elsajátítható kommunikációs eszközökkel.

Ajánlás

a hasonló kommunikációs helyzetek megelőzésére és kezelésére

A *World Café* egy világszerte ismert és használt, egyébként zseniálisan egyszerű eljárás, komoly protokollal. A teljes leírása az Interneten is elérhető.²⁷ Rendkívüli előnye, hogy maga a módszer nem kerül semmibe, nincs jogdíja. A kivitelezésnek az igények függvényében vannak bizonyos költségei. A befektetés és a megtérülés azonban valószínűleg nem áll arányban egymással. Alkalmazásának fontos etikai kritériuma azonban, hogy értesíteni kell róla a világszervezetet. Ez is növeli az eljárás komolyságát és hitelességét. Sajnos tudomásunk van olyan településről, ahol pár évvel ezelőtt a nevet felhasználva, a módszert „lebutítva”, visszaéltek vele. A tájékozatlanságnak köszönhetően persze senkinek még csak fel sem tűnt. Egy-két alkalom után ki is múlt a „projekt”, ami annyiból állt, hogy egy városi helyszínen „fogadóórát” tartott a helyi körzeti megbízott, kávéval kínálva az oda betévedt állampolgárokat. Nyilván ennek semmi köze az igazi Police Café-hoz.

Kipróbálni még sehol sem volt alkalmunk, hiszen ez nem tantermi módszer, ahhoz ugyanis egy működő (vagy működővé teendő) közösség kell. (Pécsett ez most adott...) De ahogy mondani szokás, innen szép győzni, ezt a módszert használva komoly esély nyílna a javulásra. Ezt kínálja a Police Café, amelyhez szívesen adnánk a nevünket, mint kreatív gondolkodók, és mint moderátorok. A kettős moderálás különben is általánosan elfogadott a Café-ban, s így egyszerre többféle nézőpontot is képviselhetnénk: egy házigazda és egy vendég; egy helyi lakos és egy messziről jött ember; egy férfi és egy nő; egy rendőr és egy civil tudná hozzáadni a saját értékeit a beszélgetések kiteljesítéséhez.

Különösen azért nagyszerű ez a módszer, mert a helyi kollektív bölcsességet és az együttműködést lehet működésbe hozni a problémák feltárására, elemzésére. A problémával, ti. Pécs biztonságosabbá, élhetőbbé tételének módjával (bár elsőként azt a kérdést is tisztázni kellene, hogy ez valóban probléma-e) mindenképpen foglalkozni kell. Ez nem elodázható, ám kívülről-felülről nem lehet rá megoldást adni. Különben is: senki sem szokott örülni, ha jön valaki, aki megmondja a tökéletes megoldást, vagy legalábbis úgy tesz, mintha tudná azt. Éppen az a lényeg, hogy nincs egyetlen recept, azt senki nem írhatja föl. A Café módszere azt vallja, hirdeti és bizonyítja: a megoldásokat csakis helyben, közösen lehet megalkotni. Ehhez azonban le kell ülni, beszélgetni közös dolgainkról, problémáinkról.

Ha erre támogató háttérrel lehetne találni-teremteni Pécsett, az nagyszerű lenne! Kifejezetten jó kézben lenne a kezdeményezés a rendőrségnél, mert akár elfogadjuk,

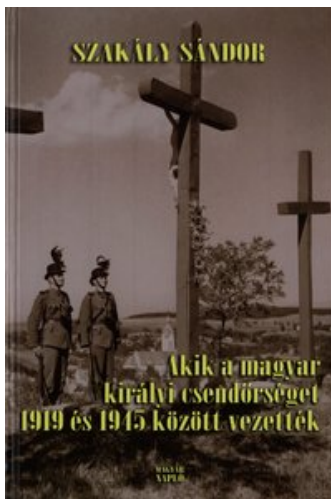
²⁷ <http://www.theworldcafe.com/translations/hungariancafetogo.pdf>

akár nem: Magyarországon a civilek fejében a rendőrség a biztonság megteremtésének és őrzésének még mindig a legfontosabb letéteményese. Ettől pedig a rendőrségnek nem félni kellene, hanem élni a kezdeményezés számos előnyével. A Café remek eszköze lehetne a kezdeményező készség kifejezésének, s így a rendőrség végre nemcsak a követője volna az eseményeknek, hanem irányítója a biztonságot növelő folyamatoknak. Például azzal, hogy az első Café a civileké volna, mindjárt nyilvánvalóvá tehetné, hogy szolgáltatásait nekik nyújtja, értük és velük dolgozik a biztonságosabb, élhetőbb Pécs megteremtésén.

* * *

Úgy gondoljuk, Pécssett ma semmivel sem rosszabb az élet és az azt markánsan meghatározó biztonság, mint korábban volt. Láttuk, hogy az objektív tények is ezt mutatják. Hogy ez ne csak papíron, hanem a valóságban is így legyen, s a helyiek is így érezzék, azon kell és érdemes dolgozni. De csakis együtt – a civileknek, a rendőröknek és a sajtónak közösen.

**NÉHÁNY GONDOLAT
SZAKÁLY SÁNDOR: AKIK A MAGYAR KIRÁLYI CSENDŐRSÉGET 1919 ÉS 1945
KÖZÖTT VEZETTÉK CÍMŰ KÖNYVÉRŐL – VEZETÉSTUDOMÁNYI SZEMMEL**

Rezümé:

A recensens vezetéstudományi szempontból mutatja be Szakály Sándor, egy sokat vitatott, katonailag szervezett közbiztonsági őrtestületéről szóló könyvét. A recenzió hangsúlyozza azokat a momentumokat, amelyek napjainkra nézve is számos tanulsággal szolgálnak.

Kulcsszavak:

Csendőrség, archontológia, vezetéstudomány.

Ujházy, László

SOME THOUGHTS ON SÁNDOR SZAKÁLY'S BOOK *THOSE WHO LED THE ROYAL HUNGARIAN GENDARMERIE BETWEEN 1919 AND 1945* FROM A COMMAND AND CONTROL PERSPECTIVE

Abstract:

The author presents a command and control perspective on Sándor Szakály's book about a much-discussed, militarily organized law enforcement body. The Review emphasizes the moments that can serve many lessons for today.

Key words:

Gendarmerie, archontology, command and control.

A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet segítségével készült és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2013-ban jelent meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában Szakály Sándor: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* című könyve.¹

¹ Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2013. 302 oldal.

Szakály Sándor (Törökkoppány, 1955. november 23. –) történész, az MTA doktora. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának tagja, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos rektor-helyettese. Fő kutatási területe Magyarország 1919 és 1945 közötti történelme, különös tekintettel a második világháború idejére, az egykori magyar rendvédelmi szervek történetére, valamint a korszak politika- és sporttörténetére. A történelmet pályafutása kezdete óta foglalkoztatja ez a sokat vitatott, sajátos szervezet.

Az 1881 és 1945 között működő magyar királyi csendőrség – különösen a vizsgált időszakban – ma is meglehetősen kényes téma. Tagadhatatlan azonban, hogy a szervezet a korszak Európájának egyik legtekintélyesebb, legjobb felderítési mutatóival rendelkező, katonailag szervezett közbiztonsági őrtestülete volt. Ezért is öröndetes, ha egy tudományos igényű munka születik a témában, hiszen éppen a terület szenzitivitása okán, eddig kevés ilyen írás látott napvilágot a magyar királyi csendőrségről. 1945 után néhány politikailag erősen motivált kiadvány keletkezett hazánkban, míg – kvázi ennek ellensúlyaként – az emigrációban megjelent munkákat sem a teljes hitelesség, illetve tudományosságra törekvés jellemezte. Az 1980-as évektől kezdtek fiatal kutatók – köztük maga a szerző – árnyaltabb megközelítésben foglalkozni a területtel.

Az objektivitás érdekében a mű a történelmi-statisztikai módszer alkalmazásával nyújt áttekintést a magyar királyi csendőrség felső vezetőiről. Az archontológiai (tisztségviselők hivatali jegyzékének összeállításával, életpályájuk vizsgálatával foglalkozó történelmi segédtudomány) megközelítés illeszkedik abba a tudományos trendbe, melyet Bene János, Bona Gábor, Deák István, Hajdú Tibor, Kiss Zoltán László, Szabó Péter nevei fémjeleznek. Az 1987-ben megjelent A magyar katonai elit 1938–1945 című könyve óta egyik meghatározó személyisége ennek az iskolának maga a szerző is.

Mivel az egykori szervezet iratanyaga meglehetősen hiányossá vált a háború végére, így hazai és külföldi levéltárak, könyvtárak, korabeli hivatalos kiadványok, sajtótermékek, az emigrációban kiadott publikációk, valamint plébániák, lelkészi hivatalok, határainkon innen és azokon túl, jelentették a kutatómunka bázisát. Erre az alapra építve született a kötet.

A könyv elemzéssel kezdődik. A szerző először röviden bemutatja a szervezet történetét megalakulásától 1919. augusztus 1-ig – a bővebben vizsgálni kívánt időszak kezdetéig. Ezt követően behatárolja azok körét, akiket a vizsgálandó vezetői körbe sorol. Így körvonalazódott egy 126 főből álló felső vezetői réteg. A továbbiakban a szervezet felső vezetésének származásával, családi hátterével, valamint neveltetésével foglalkozik a kötet. Megismerhetjük a vizsgált kör születési, halálozási adatait, iskolai végzettségét, nyelvismeretét, katonai és csendőri pályafutását, 1945 utáni sorsát, családi viszonyát, a szülők foglalkozását stb. Érdekessége az elemzésnek, hogy számos sztereotípiát cáfol.

Ezt követően Szakály Sándor a felsővezetők rövid életrajzát közli, ahol lehetséges, fényképpel. A befejező rész megadja az összes vezetői beosztást, az azokat betöltő tiszteket pedig beosztások szerint kronológiai sorrendbe állítja. A mű végén a szerző sorra veszi mindazokat a levéltári és nyomtatott forrásokat, lexikonokat, adattárakat, feldolgozásokat, sajtóanyagokat és emlékiratokat, melyek a kötet bázisát képezték. A kiadvány végén helységnévmutatót, valamint képmellékletet is találunk, néhány eddig kevésbé ismert fotóval.

A korszak történetének árnyaltabb ismeretéhez feltétlenül hasznosítandó kötet szerkezete világos, áttekinthető. A szerző stílusa precíz, ám mégis könnyen olvasható. Erénye a munkának a lelkiismeretes és gazdag jegyzetapparátus. A könyv nyomdai kivitelezése is megfelel a kor színvonalának. Egy katonailag szervezett közbiztonsági őrtestület bemutatása abból a szempontból is aktuális, mivel utalás történik a rendvédelem és a honvédelem kapcsolatára. Napjaink haderői is számos alkalommal szembesülnek azzal, hogy nem kifejezetten katonai, inkább rendvédelmi feladatokkal találkoznak egy-egy béketámogató művelet során. Ahogy Dag Hammarskjöld egykori ENSZ-főtitkár megállapította: „*A békefenntartás nem katonáknak való feladat, de csak ők tudják végrehajtani*”. A szervezet története jól mutatja, hogy a rendvédelem és a szoros értelemben vett katonai tevékenység dilemmája nem új keletű. A történelem folyamán többször merült fel ez a probléma és adott korokban, adott régiókban más és más válaszok születtek.

A kötetben vezetéstudományi szempontból is tanulságos momentumokkal találkozunk. Megtudhatjuk, hogy miközben 1922-ben a csendőrség létszámát 12 ezer főben határozták meg, az állomány mindössze öt százaléka (600 fő) lehetett tiszt. Mai szemmel nézve elgondolkodtató arányok! A rendfokozati megoszlás taglalásánál is érdekes adatokkal találjuk magunkat szembe, elég, ha arra gondolunk, hogy egy ekkora szervezetben, egy időben csak 3-5 fő viselhetett tábormoki rendfokozatot. Az alacsonyabb rendfokozatok vonatkozásban is azt látjuk, hogy a piramis a talpán áll, vagyis a szervezet nem volt „fejnehéz”. A nyugállományba helyezés akkori gyakorlata is elgondolkodtató: 15 esztendő tényleges szolgálat után nyugellátásra jogosulttá vált a csendőrtiszt és maximális szolgálati ideje 36 év lehetett, részben azért, hogy a fiatalabbak előmenetelét lehetővé tegyék!

Szakály Sándor könyve nem csak a korszak történetével foglalkozóknak lehet érdekes, de szűkebb pátriám – a katonai vezetéstudomány – szempontjából is elgondolkodtató írás, mivel a szerző gyakorlatilag bemutatja egy elit alakulat *elitjét*. Vezetési szempontból talán még érdekes lett volna a kiválasztás elméleti és gyakorlati részéről is tájékoztatást kapni, hiszen ezen a területen is hasznos mondanivalóval tudna szolgálni az egykori magyar királyi csendőrség.

Ujházy László